

שותפות ישראלית

החזון הציבורי של תנועת אנחנו

**"אם לא נשכיל למצוא מודל של שותפות שיאפשר לנו לחיות כאן יחד... חוסנו
הלאומי יעמוד בפני סכנה של ממש"**

(נשיא המדינה ראובן ריבלין, השבעת הכנסת ה-24, כד' ניסן, תשפ"א, 6.4.21)

תוכן עניינים

עמ' 4	הקמת תנועת אנחנו ומטרתה.	א. סיפורה של תנועת אנחנו
עמ' 5	התפוררות הקונצנזוס הפנימי בישראל.	ב. הנחת המוצא
עמ' 13	מודל לשותפות שווה בין הלאום היהודי ובין החברות העצמאיות בישראל.	ג. מודל השותפות הישראלית
עמ' 14	שימור ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.	ג.1. מדינה יהודית ודמוקרטית
עמ' 14	חזון חדש להקמת שתי מדינות לאום זו לצד זו שבשטחיהן יהיו שתי קהילות מיעוט לאומיות משני צידי הגבול.	ג.2. שתי מדינות שתי קהילות
עמ' 18	פתרונות חדשים לארבע סוגיות הליבה: גבולות, קהילות (התנחלויות וזכות השיבה), הר הבית וביטחון.	ג.2.א. הסדר הקבע
עמ' 20	הצעה למתווה של חנינה הדדית יהודית ופלסטינית, הגנה עצמית ישראלית וסיום הכיבוש הישראלי על העם הפלסטיני. המתווה מבוסס על הכרת הארץ כמולדת משותפת ועל גישה חדשה לזכות השיבה ולארץ ישראל השלמה.	ג.2.ב. מתווה הפיוס "חנינה והגנה"
עמ' 29	בסיס חוקתי להכרה בעצמאות הקבוצות השונות בחברה הישראלית.	ג.3. שוויון חירויות
עמ' 30	הצעה למבנה ממשל חדש שיפריד מהפוליטיקה הארצית את המחלוקות בנושאי זהות, דת ותרבות וייצור חירות אזרחית מלאה בישראל.	ג.3.א. חירות
עמ' 32	בסיס חוקתי וערכי לפיוס בין ערך השוויון ובין ערכי הציבור הדתי. במסגרתו נציע מודל חדש ומפורט בתחומי המגדר ולימודי ליבה בציבור החרדי.	ג.3.ב. שוויון
עמ' 38	בסיס ערכי ליצירת ממלכתיות מוסכמת ומגוונת וחיזוק הערבות ההדדית בין כל קבוצות האוכלוסייה בחברה הישראלית. במסגרתו נציע מודל חדש לשירות צבאי.	ג.3.ג. אחווה
עמ' 42	המחשת חשיבות חזון התנועה מנקודת מבטה של היהדות האורתודוקסית. במסגרתה נדון בגיור, בחינוך למורשת יהודית, בחומות הדת, בצביון השבת ועוד.	ג.3.ד. פנייה ליהדות האורתודוקסית
עמ' 49		ד. סיכום

א. סיפורה של תנועת אנחנו

סיפורה של תנועת אנחנו הוא סיפורם של ישראלים וישראליות מהימין ומהשמאל שהחליטו להתאגד וליצור חזון משותף לחברה הישראלית - מחברה שסועה לשותפות ישראלית חדשה. חזוננו נועד ליצור איחוד רעיוני בין הימין לשמאל, בתחום המדיני ובתחום האזרחי, כדי להוביל לשותפות בין הלאום היהודי לקבוצות העצמאיות בחברה הישראלית ברוח חזון מגילת העצמאות. אנו פונים לכל הישראלים והישראליות באשר הם והן - יהודים, ערבים, דתיים וחילונים - הצטרפו אלינו.

מסענו לא היה קל. הוא החל בסוף שנת 2015 על ספסל ציבורי בירושלים. שם התחייבנו שנעשה ככל שביכולתנו למצוא את הפתרון המוסכם הטוב ביותר לאתגרי החברה הישראלית. התחייבנו לחשוב תחילה במה צודק האחר ורק לאחר מכן במה הוא טועה. לאחר שניסחנו את המחשבות הראשונות שלנו, פנינו להתייעץ ולבחון אותן עם כל חלקי החברה הישראלית. בשנים שלאחר מכן נפגשנו עם מאות ישראלים וישראליות מכל גווני החברה ודנו איתם על החזון שלנו. את תוצאות השיחות הללו גיבשנו לחזון שאותו אנו מכנים "מודל השותפות הישראלית", המפורט כאן לפניכם ולפניכן¹.

¹ מסמך זה נכתב בהשראת ערכיהם ומחקרם של למעלה ממאה וחמישים חוגי והוגות דעות רבים ומגוונים. לא נוכל למנות את כולם כי רבים הם, אך נזכיר את העיקריים שבהם. חזוננו הושפע מפועלם ומהגותם ההיסטורית של נשיא ארה"ב אברהם לינקולן, של בנימין זאב הרצל ושל הרב אברהם יצחק הכהן קוק שמצאו את הדרך לפרוץ דרך ולאחד בין לאומיות לשורשיות, לפרוגרסיביות ולנאורות. כמו כן, גישתנו לשינוי פרדיגמות הושפעה מהגותו של פילוסוף המדע הנודע תומס קון. מלבד זאת, מודים אנו גם לרב יובל שרלו ולד"ר גליה פרס בר-נתן על השקפתם הפתוחה שממנה למדנו כיצד לשלב רעיונות הנראים, לכאורה, מנוגדים וסותרים.

בהבנת אתגרי החוקה, החברה, הממשל והביטחון של ישראל סייעו לנו מחקריהם של אמנון רובינשטיין ואדם וולפסון, של דרור פייטלסון, של דוד פרייליך ושל לי כהנר. בהבנת העומק ההיסטורי של משחק סכום האפס הישראלי-פלסטיני משני צידי הקו הירוק סייע לנו מחקרו של ידיד התנועה סמי סמוחה וכן מחקרם של אברהם סלע, של רשיד ח'אלידי, של ברוך קימרלניג ושל יואל שמואל מגדל. בהבנת מרכיבי הזהות הישראלית ואתגריה סייעו לנו מחקרם של יואב פלד וגרשון שפיר, ושל מוטי גולני. בהבנת הקשר בין זהות מדינתית ואתגרי הביטחון סייעה לנו הגותה של ג'ניפר מ'יצן. בהבנת הסיבות לכישלון תהליך אוסלו סייע לנו מחקרם של אפרים לביא והנרי פישמן וכן פרקי זיכרונותיו של דניס רוס. פירות עמלם הם שורשינו.

ב. הנחת המוצא

התנועה הציונית היא התנועה הלאומית היחידה בתבל שהשיבה את הרוב הלאומי שלה מכל קצוות העולם למולדתו. ייחודיות זו מחייבת מענה לשני אתגרים:

האתגר הראשון הוא השסע הלאומי - בתקופת הגלות שבה החברה היהודית נפוצה לכל רחבי תבל התפתחו בארץ ישראל תרבויות ערביות, נוצריות ומוסלמיות שבמאה העשרים הפכו לאומה הפלסטינית. כך נוצר מצב תקדימי של סכסוך - אומת התפוצה היהודית ששבה לארצה והאומה הפלסטינית שהתגוררה בארץ - שתיהן אומות שונות המאמינות כי כל הארץ היא מולדתם ההיסטורית ואף אחת מהן אינה תובעת להתלכד עם מדינה אחרת. אמונה זו מובילה לשלילת זכויותיו הלאומיות של האחר ויוצרת את הסכסוך בין היהודים לפלסטינים.

אילוסטרציה.
Alex Eidelman / Shutterstock.com

האתגר השני הוא השסע האזרחי - הרכבה של החברה הישראלית מבוסס על קיבוץ גלויות יהודי ועל מיעוט ערבי-פלסטיני. לפיכך, החברה הישראלית היא בהכרח חברה הטרוגנית. יש בקרבה שני מוקדים ערכיים, שמרנות דתית מחד וחילוניות ליברלית מאידך. הפערים התרבותיים והאידיאולוגיים בין הקבוצות הישראליות השונות הם מהגדולים בעולם הדמוקרטי והם כוללים שורה של מחלוקות בין דתיים לחילונים בתוך העם היהודי ובתוך המיעוט הערבי-פלסטיני בישראל.

כל ממשלה ישראלית וציונית הנבחרת כדי לשמר את ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית חייבת להציע מדיניות פנים וחוץ שתיתן מענה לשני האתגרים הללו, וכך אכן ניסו לעשות כל ממשלות

ישראל לדורותיהן. עם זאת, נכון לכתיבת שורות אלה, אין לחברה הישראלית בסיס חוקתי וערכי מוסכם. כמו כן, מטיל גם הסכסוך היהודי-פלסטיני הנמשך את צילו על הביטחון הלאומי ועל הפוליטיקה הפנימית שלנו. הסיבה לכך היא כי המודל הממלכתי של ישראל המנסה להתמודד עם שני האתגרים הללו, אינו מתאים להרכב החברה הישראלית ולאופיו של הסכסוך בין היהודים לפלסטינים. כדי לאחות את השסע הלאומי ואת השסע האזרחי יצרו ממשלות ישראל או שימרו מסגרת מוסדית המארגנת את ישראל כמדינה הומוגנית המכירה בשני מעגלי זהות - לאומיות יהודית ואזרחים פרטיים בעלי מרקם תרבותי שונה. במודל הממלכתי של ישראל אין הסדר חוקתי שווה זכויות המכיר במגוון הרחב ובעצמאות של

הקבוצות השונות בחברה הישראלית או בצרכים הלאומיים של הפלסטינים בתוך השטח הריבוני או בשטחי השליטה של ישראל. משום כך כל המנגנונים העצמאיים שהצליחו הקבוצות השונות בישראל ליצור בפועל הושגו באמצעות לחצים פוליטיים ומשפטיים והם אינם יציבים, כמו למשל החינוך החרדי העצמאי או המרכזים הפתוחים בשבת בערים החילוניות. באמצעות מודל הומוגני זה קיוו ממשלות ישראל לבטל את הזהות הפלסטינית בישראל ולהסיר את המחיצות בין הקבוצות השונות בחברה הישראלית. לכן, רק קבוצות שיש להן כוח פוליטי חזק דיו מסוגלות ליצור לעצמן מסגרות עצמאיות ולהגן על זהותן הנפרדת.

ההתנגשות בין המודל ההומוגני של התנועה הציונית לאופי ההטרוגני של החברה הישראלית ולמרחב האזורי יוצרת שתי זירות מקבילות של משחק סכום אפס שבו ניצחון של צד אחד הוא בהכרח הפסדו של האחר. כך שרויה המערכת הפוליטית בישראל במשחק סכום אפס מקביל בין יהודים לפלסטינים ובין דתיים לחילונים.

ראשית, משחק סכום האפס היהודי-פלסטיני נובע מהנחת מוצא מוטעית שלפיה שאיפתה המוצדקת של התנועה הציונית ליצור רוב יהודי בארץ ישראל סותרת בהכרח את השאיפה הפלסטינית, המוצדקת גם היא, להגן על אופייה הערבי של הארץ. מכאן מסיקים שני הצדדים כי הם לעולם לא יוכלו להשלים זה עם קיומו של זה, וכתוצאה מכך מתחולל ביניהם מעגל דמים. הצד הפלסטיני שולל את הלגיטימיות של התנועה הציונית, והארגונים הפלסטינים מפעילים כנגדה סוגים שונים של טרור ישיר או עקיף. מנגד, אימצה מדינת ישראל את תיאוריית "קיר הברזל", שלפיה על ישראל להגן על קיומה באמצעות צבאה ובכוחות עצמה. עיקרון חשוב וחיוני זה נמצא בבסיס תפיסת הביטחון של ישראל ותנועתנו סבורה שיש להמשיך לדבוק בו. אך לצד זאת בתיאוריית קיר הברזל טמונה הנחת מוצא נוספת ומוטעית מיסודה לפיה כל שישראל יכולה לצפות לו מיחסיה עם העולם הערבי והעם הפלסטיני הוא או שלום אינטרסנטי וקר, או הרתעה צבאית שתאריך את משך השגרה בין מלחמה למלחמה. מאמיני התיאוריה סבורים שעצם החתירה לשלום חם ישראל-פלסטיני היא בהכרח מסוכנת. לעומת זאת, סבורה תנועתנו כי החתירה לשלום חם וחנינה ישראלית-פלסטינית הדדית היא בהכרח תועיל, גם אם בתרחיש פסימי היא תמשך דורות מספר.

היסטורית, כנגזרת של ההנחות הרווחות הללו, מעדיפה ישראל לחזק את שליטתה בגבולותיה ואת אזורי הספר שלה באמצעות יישוב כמה שיותר יהודים על שטח גדול ככל האפשר משני צידי הקו הירוק, לפי מידת יכולתה הצבאית והמדינית. נוסף על כך, שוללת ישראל כל הכרה באזרחיה הפלסטינים כמיעוט לאומי. כל הנחות המוצא הללו משותפות לימין ולמרכז-שמאל הישראלי. המחלוקת היחידה ביניהם נוגעת לשאלה אם לנקוט מדיניות של הרתעה מול הפלסטינים שמחוץ לגבולות ישראל או לנסות לחתור מולם לשלום קר המבוסס על הפרדה בין העמים. מחלוקת זו מובילה, כמובן, לעוד מחלוקות הנוגעות לנחיצות היישובים היהודים שבין בקעת הירדן, לשלושת גושי ההתיישבות היהודית בגדה המערבית, וכן למדיניות החוץ הרצויה של ישראל מול הממשל האמריקאי והאיחוד האירופי.

פלסטינים חוצים דרך עמדת בידוק בבית לחם, 2012.
Rodrick Beiler / Shutterstock.com

משום כך, מפעילה ישראל כיבוש מתמשך כנגד הפלסטינים בגדה המערבית, היא ממאנת לקבל אחריות לעתידם של הפלסטינים ברצועת עזה ודוגלת בסתירה פנימית כלפי אזרחי ישראל הערבים. מחד, הם נחשבים אזרחים שווי זכויות וממשלות ישראל אף סייעו להם לאורך השנים ביוזמות רבות של העדפה מתקנת, אך מאידך מפלה אותם מדינת ישראל כמיעוט לאומי. אפליה זו מתבטאת בעיקר בתחומי איחוד משפחות, קרקעות, חינוך ותשתיות. מצב זה יוצר משחק סכום אפס בין יהודים לפלסטינים כאשר משאבים דמוגרפים וקרקעיים עוברים מהצד הפלסטיני לצד היהודי וכל רווח לצד היהודי הוא בהכרח הפסד לצד הפלסטיני.

בעשורים האחרונים האסטרטגיה הישראלית האמורה לעיל הגיעה לקצה גבול יכולתה והיא כלאה את הציונות במבוי סתום. מאז חתימת הסכם השלום עם מצרים ועליית משטר האייתולות האיראני בשנת 1979 השתנה כליל מצבנו הביטחוני ואינו מתאים עוד לגישת "ההרתעה" הנגזרת מתיאוריית קיר הברזל. החל משנה זו המאבק העיקרי של ישראל הוא מול המשטר האיראני ומול ארגוני טרור המנהלים נגדנו לוחמה א-סימטרית, ולא מול מדינות ערב. במסגרת החדשה הזאת אין לישראל יכולת לכבוש שטחים מאוכלסים ולהרתיע את אויביה, כפי שאירע במלחמת ששת הימים בשנת 1967. לכן, נטמעים ארגוני הטרור ככל יכולתם במרחבי הגבול המאוכלסים הסמוכים לישראל ומשפרים כל העת את יכולתם הצבאית. כתוצאה מכך, הם יכולים להכות בישראל וכל שישראל יכולה לעשות בתגובה לכך הוא להכות בהם חזרה ולהרוויח שנים ספורות של שקט, אך לא למגר אותם. בשלב הראשון, עד שנת 2005, ארגוני הטרור היו מן הגורמים לנסיגות הישראליות משטחי A בגדה המערבית, מרצועת הביטחון בלבנון ומרצועת עזה. בשלב השני, משנת 2005 ועד היום, מצליחים ארגוני הטרור לכפות על ישראל סדרה של מלחמות בכמה חזיתות כשרק שנים אחדות מפרידות בין מלחמה למלחמה. תיאוריית קיר הברזל חסרת אונים מול הלוחמה הא-סימטרית הזאת. בשנת 1979 איש לא יכול היה להאמין כי ארגוני הטרור יוכלו להפגז את כל ערי ישראל מצפון ומדרום בסוגים שונים של תחמושת, כפי שהם יכולים לעשות היום.

הזרוע הצבאית של החמאס בחאן יונס, 2021.
Anas-Mohammed / Shutterstock.com

המענה היחיד שהדוגלים בתיאוריית קיר הברזל מסוגלים להציע לאיומים הללו הוא להימנע מעוד נסיגה מהגדה המערבית, להמשיך את הסגר על רצועת עזה ולנהל מאזן אימה מול חיזבאללה בלבנון. כל הצעדים הללו מותירים את הסכסוך בנינו לבין הפלסטינים על כנו וכתוצאה מכך מתפוררת הלכידות הפנימית של הרוב היהודי-ציוני, כפי שנציג בהמשך, היחסים בין יהודים לפלסטינים בתוך ישראל מתאפיינים בחוסר יציבות תמידי, וכן מוסיף להתערער מעמדה הבין-לאומי של ישראל². כלומר, ארגוני הטרור לכדו את ישראל במבוי סתום שבמסגרתו היא סובלת מאיום ביטחוני הולך ומתעצם ומהתפוררות פנימית ובין-לאומית מתמשכת.

לדעתנו, בניגוד להנחת המוצא הרווחת בשני הצדדים, הסכסוך הישראלי-פלסטיני אינו מחויב המציאות, ובוודאי שאינו חייב להתאפיין במשחק סכום אפס שלכאורה אינו פתיר. השאיפות הלאומיות היהודיות והפלסטיניות יכולות להשתלב זו בזו וליצור מציאות של שותפות הדדית ושל שוויון זכויות שבה רווח של צד אחד מוביל בהכרח לרווח של הצד האחר. אם ישראל תחתור למהלך של חנינה הדדית עם הפלסטינים, במקביל להגנה על ביטחון אזרחיה, היא תוכל להימנע מכל המחירים שצוינו לעיל, גם אם יסרבו הפלסטינים בשלב הראשון, והתהליך יימשך דורות מספר. אנו מכנים מדיניות זאת בשם "חנינה והגנה" והיא תוצג בהמשך המסמך.

² בסקר שנערך באוניברסיטת מרילנד מייד לאחר המלחמה בעזה בין ישראל לחמאס בשנת 2021 נמצא כי התמיכה של הציבור האמריקאי בישראל הולכת ונסדקת. 33.1% מכלל האמריקאים שנשאלו סברו כי יש "לקשור את אספקת הנשק האמריקאי לישראל לפעולותיה כלפי הפלסטינים". 20.3% מהנשאלים השיבו כי אינם יודעים ו-46.6% התנגדו לכך. לשינויים אלו יש כמובן השפעה מצטברת לאורך זמן על עמדת הקונגרס האמריקאי ביחס לישראל. נוסף לכך, בעשורים האחרונים נאלצו כמה ממשלות בישראל לחתום על סדרת הסכמים עם האיחוד האירופי ועם דרום קוריאה המחריגים את ההתנחלויות מישראל הריבונית. לקריאת הסקר של אוניברסיטת מרילנד ראו:

Brookings, "Most Americans, including half of young Democrats, disapprove of Biden's handling of recent Gaza crisis", S.T, Most Americans, including half of young Democrats, disapprove of Biden's handling of recent Gaza crisis (brookings.edu) [accessed: July 29, 2021]

לסקירה מקיפה על ההסכמים של ישראל ראו: מתווים, "מדיניות הבידול בין ישראל הריבונית לשטחים שונה מהותית מתנועת החרם", מאיה שיאון צדקיהו ושירה הירש,

https://mitvim.org.il/wp-content/uploads/Hebrew_-_The_difference_between_differentiation_and_boycott_-_May_2020.pdf [accessed: May 2020]

הפגנת תמיכה בסרבן גיוס חרדי
David Cohen 156 / Shutterstock.com 2017

שנית, נוצר משחק סכום אפס גם בין דתיים לחילונים כתוצאה בלתי מתוכננת של מדיניות "כור ההיתוך" שהונהגה בשנותיה הראשונות של המדינה. מטרת כור ההיתוך הייתה להטמיע בחברה הישראלית את "הישראליות" המבוססת על שני מעגלי הזהות, על לאומיות יהודית ועל אזרחות פרטית, וכן על ביטולן של כל הזהויות הקבוצתיות האחרות בחברה היהודית ובחברה הערבית ("המגזרים"). לשם כך, נטלה המדינה על עצמה תפקיד חינוכי, דתי ותרבותי מעצב וריכוזה בידיה סמכויות רבות. לפיכך, קם צה"ל כצבא עם מחנך, וכן התמסדה מדיניות שנועדה לאכלס את אזורי הפריפריה בקיבוצים ובעיירות פיתוח, וכן נחקק חוק חינוך ממלכתי (1953) ששאף לבטל את החינוך המגזרי של המפלגות השונות שהיה נהוג בתקופת המנדט הבריטי. נוסף על כך, עוצב מבנה המשק הישראלי כריכוזי,

כך שיופעל מנוף כלכלי על כל מי שעשוי היה להתנגד לכור ההיתוך. לדוגמה, שירותי הבריאות הציבוריים היו תלויים בִּחברות בארגוני עובדים בעלי אוריינטציה פוליטית כמו קופת החולים הכללית של ההסתדרות³.

אך מדיניות כור ההיתוך יצרה גם תגובת שרשרת בלתי מתוכננת. כל עוד מנסה המדינה לכפות זהות הומוגנית לאומית וחילונית על חברה הטרוגנית ומגוונת, וכל עוד רוצות הקבוצות הדתיות השונות במערכת חינוכית עצמאית ובכפייה של צביון דתי כללי, הרי שבהכרח תיגרר המערכת הפוליטית להליכי חקיקה בתחום הדת והחברה. רק אם תכריז המדינה שהיא אינה עוסקת בנושאים הללו, היא תוכל להימנע מתוצאה זו. משום כך, לאורך השנים העמיקה מעורבות הדת והמדינה זו בזו והמערכת הפוליטית נאלצת להכריע כל העת במחלוקות בין דתיים לחילונים. מחלוקות אלו מאופיינות בהנחות מוצא ערכיות הפוכות וסותרות, ולפיכך הניסיון להכריע בהן מוביל למבוי סתום שאינו פתיר - למשחק סכום אפס בין הצדדים שבו רווח של צד אחד הוא בהכרח הפסד לצד האחר.

יש לציין כי החל מהמהפך שחל בשנת 1977 ועליית מפלגת הליכוד לשלטון קרסו חלקים ניכרים ממדיניות כור ההיתוך הישראלי, כמו ריכוזיות המשק ההסתדרותי. החברה הישראלית החלה להכיר במרקם התרבותי המגוון הקיים בקרב אזרחי ואזרחיות ישראל, אך למרות זאת לא החליפה מדינת ישראל את התשתית החברתית שלה. מוסדות חינוכיים ותרבותיים רבים מתקופת כור ההיתוך עדיין קיימים ועדיין חותרים לעצב את ישראל על בסיס לאומיות יהודית ואזרחות פרטית בלבד, ובהתאמה לכך, עדיין קיימים גם המפלגות הדתיות ומוסדות הדת הממלכתיים.

יו"ר הכנסת יוסף שפרינצק נושא דברים בפתיחת ישיבת הכנסת הראשונה בירושלים, 1949. צילום: הנס פין, לע"מ.

המחירים של משחק סכום האפס בין דתיים לחילונים הם רחבים ועמוקים. כבר בתקופת המעבר מהמנדט הבריטי לתקומת מדינת ישראל הבינו ראשי התנועה הציונית שאת המחלוקות בין דתיים לחילונים אי אפשר להכריע. אך במקום להכריז על מדינת ישראל כניטרלית בסוגיות הללו, כפי שהיה צריך לעשות, העדיפו מייסדי המדינה לשמור את סמכות ההכרעה בידיהם ולנקוט מדיניות עמומה שתדחה לעתיד את מהות ההכרעה. מדיניות זו מאפיינת את חקיקת הסדרי הדת והמדינה לכל אורך שנות קיומה של ישראל. כך למשל, בתיקון לחוק השבות משנת 1970 נכתב כי "לענין חוק זה, 'יהודי' - מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת". לצד זאת, נמנע החוק מלהגדיר מהו "גיור". העמימות הזאת הובילה

³ יואב פלד וגרשון שפיר, *מיהו ישראלי: הדינמיקה של אזרחות מורכבת* (תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, 2005), 69-80.

לאורך השנים להכרעה של בית המשפט העליון כי ישראל תכיר גם בגיורים רפורמים לעניין חוק השבות, ומנגד פעלה המנהיגות האורתודוקסית בישראל לקדם גיור ממלכתי בלעדי מטעם המדינה עצמה. משמע שהמדינה הפכה מעורבת בשאלות הלכתיות והדת הפכה מעורבת בשאלות משפטיות. מלבד זאת, ההסדרים העמומים הללו פוגעים גם בשלטון החוק בישראל. האוטונומיה החינוכית של הציבור החרדי שבמסגרתה בנים אינם לומדים לימודי ליבה בגיל תיכון ובנות לומדות לימודי ליבה חלקיים בלבד מנוגדת לרוח החוק. עוד דוגמה, נכון לכתיבת שורות אלה, מרבית המרכולים בערי ישראל הפתוחים בשבת, עושים זאת בניגוד לחוק.

אילוסטרציה.
ChameleonsEye / Shutterstock.com

מדיניות העמימות התרחבה אף מעבר להסדרי הדת והמדינה. המחלוקות בין הדתיים לחילונים היו מהסיבות המרכזיות לקבלתה של "החלטת הררי" בשנת 1950 לפיה לא תהיה לישראל חוקה, אלא רק חוקי יסוד זמניים. על כך כתבה פרופ' רות גביון ז"ל - "אין אף שיטה אחת בה קיימת מחלוקת מתמשכת לגבי שאלות כגון האם יש לגוף מסוים במדינה סמכות לחוקק חוקה? האם במהלך השנים נעשה שימוש בסמכות זו, כך שבישראל יש חוקה? אם כן, מהם הסדרי ומאפייניה של החוקה? חלק מן הייחוד הישראלי בשאלת החוקה הוא כי שאלות אלה מרחפות בחללה משך כל שנות קיומה"⁴. מציאות זו אי אפשר לשנות כל עוד המחלוקות בין דתיים לחילונים נותרות ללא פתרון.

להיעדרה של חוקה ישראלית יש השפעה שלילית ורוחבית על פעילותן של שלושת רשויות השלטון בישראל. כך למשל, בניגוד למדינות רבות בעולם הדמוקרטי, ישראל אינה מתבססת על חלוקה של שטח למספר מחוזות בחירה, משום שברור שכל חלוקה גיאוגרפית שכזו תפגע בקולן של קבוצות אוכלוסייה רבות. כך למשל, כוכב יאיר הוא יישוב יהודי סמוך לטייבה ולטירה הגדולות ממנו בהרבה - אם המדינה תגדיר את האזור כולו כמחוז בחירה, יאבדו תושבי כוכב יאיר את קולם. כך יקרה גם לתושבי קריית צאנז החרדית, שכונה

קטנה בתוך נתניה החילונית, לג'סר א-זרקא הערבית הסמוכה לקיסריה ולעוד אין-ספור מקומות בארץ. לו הייתה לישראל חוקה מוסכמת שאינה מושפעת מיידית מתוצאות הבחירות, אז ייתכן שרוב אזרחי ואזרחיות ישראל היו מוכנים לשנות את השיטה ולהסתכן בירידת ערכו של קולם בקלפי, בתמורה לתיקון פגמי הממשל, אך במצב הקיים שבו ערכי הקבוצות השונות בחברה הישראלית שנויים במחלוקת, אין כל אפשרות לגבש רוב שיסכים להסתכן בכך. הדבר מעורר התנגדות לא רק בקרב המפלגות הקטנות, אלא גם בקרב המפלגות הגדולות שמשנות ה-90 הפכו בעצמן מפלגות בגודל בינוני לכל היותר.

לשיטת הבחירה הזאת ישנם חסרונות קשים. החיסרון הראשון מתבטא בכך שהבוחרים והבוחרות משלשלים לקלפי פתק אחד שכורך את כל הסוגיות העומדות למבחן ציבורי - ביטחון, כלכלה, דת ומדינה, איכות סביבה, ועוד שלל נושאים העומדים כולם למבחן ציבורי אחד. בתנאים הללו נאלצים הבוחרים והבוחרות בישראל לכרוך יחד את כל ההסכמות עם כל המחלוקות, מה שמעודד הקצנה ומערער את יציבותן של הקואליציות בישראל; נוסף לכך, נטיית הבוחרים היא להעריך תחילה מהי עמדתם בנושאי ליבה קשיחים כמו ביטחון, ודת ומדינה ותשומת הלב המוקדשת לנושאים חברתיים, כלכליים וסביבתיים נמוכה מאוד. זאת הסיבה שבעטייה רוב המפלגות המציבות את הנושאים הללו בראש סדרי העדיפות שלהן לא מצליחות לשרוד לאורך זמן; חיסרון שלישי הוא כי ה"חכים" וה"כיות תלויים יותר במנהיגי מפלגתם ופחות בציבור הישראלי שכלל לא בוחר בהם ישירות. חסרונות אלה של שיטת הבחירות בישראל מבטאים רק אך מעט מעוצמת הבעיה הכוללת של היעדר חוקה ישראלית ושל מדיניות העמימות השלטונית המוטמעת בשיטה הישראלית.

⁴ רות גביון, "המהפכה החוקתית - תיאור מציאות או נבואה המגשימה את עצמה?", משפטים כ"ח (תשנ"ז): 73-76.

הפגנה בחיפה, 2021 RnDmS / Shutterstock.com

עד כה הצגנו בנפרד את המבוי הסתום שאליו נקלעה ישראל בתחום הישראלי-פלסטיני ובתחום הדתי-חילוני, אך אם נחבר את שתי הסוגיות הללו נגלה כי הן שני צדדים שונים לאותו המטבע. ישראל מנסה ליצור חברה הומוגנית שיש בה רק לאומיות יהודית וזכויות פרט. משמע, שישראל אינה יכולה להכיר בזהות הפלסטינית של רוב אזרחיה הערבים או בצרכים הלאומיים של האוכלוסייה הפלסטינית שתחת שליטתה הצבאית, ואף לא בעצמאותן של הקבוצות הדתיות והחילוניות בקרב אזרחי ישראל⁵.

כתוצאה מכך נוצר מעגל קסמים הרסני - המודל הרעיוני הזה גורם לישראל לסבור בטעות כי אין לה ברירה אלא להתנגד להכרה בזהות הפלסטינית של המיעוט הערבי בישראל ולדחוק את הפלסטינים שמחוץ לגבולותיה באמצעות מפעל ההתנחלויות והתנגדות גורפת לזכות השיבה. מדיניות זו מעצימה את הסכסוך עם הפלסטינים והופכת אותו למשחק סכום אפס דמוגרפי וקרקעי המשיית על ישראל מחירים מדיניים וביטחוניים קשים ביותר. כדי לאזן את הלחצים הקשים הללו מתבססת ישראל על נחישות הרוב היהודי בקרב אזרחיה, אך באותה נשימה הייעוד ההומוגני של ישראל מאלץ את הרוב היהודי להכריע במחלוקות בין דתיים לחילונים - שוב מאותה סיבה - משום שהמודל אינו מכיר בעצמאותן של הקבוצות הדתיות והחילוניות. כך נאלצת ישראל הממלכתית לעסוק במחלוקות הללו, וכתוצאה מכך מתערערים הלכידות של הרוב היהודי ומבנה הממשל הישראלי.

זוהי, על קצה המזלג, תמצית הפרדוקס האסטרטגי הישראלי והציוני מאז הקמת מדינת ישראל. את המודל ההומוגני הזה אנו מכנים **"מודל המתכת"** על שם החיבור בין קיר הברזל לכור ההיתוך שעליו הוא מושתת.

מודל המתכת

ח"כ יוסי שריד משוחח עם ח"כ אברהם רביץ, 2005. צילום: משה מילנר, לע"מ.

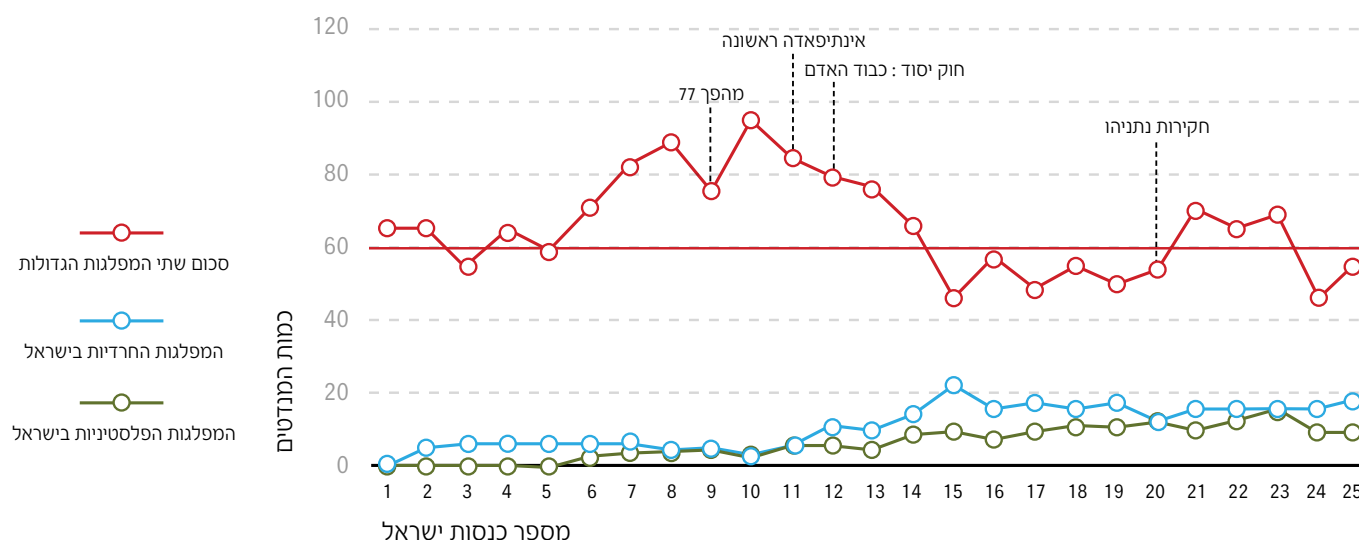
מודל המתכת אינו ישים לאורך זמן משום שהוא מתבסס על המרכז הפוליטי הישראלי בלבד, ובה בעת הוא גם מפורר אותו. במקום לחתור לפתרון הסכסוך בין ישראל לפלסטינים ובין דתיים לחילונים כדי למתן את המתחים הפוליטיים, המודל דווקא מחריף את המחלוקות הללו. מחלוקות אלה יוצרות עומס על המרכז הפוליטי הישראלי ומפרקות אותו. לו המרכז הפוליטי הישראלי היה נדרש להתמודד רק עם נושא אחד מן המחלוקות הללו, בהחלט ייתכן שאפשר היה לגבש רוב לפתרון כזה או אחר בתחום הישראלי-פלסטיני או בנושא יחסי דת ומדינה, אך שילובם הוא הרסני.

⁵ לסקירת זהותם הפלסטינית של מרבית אזרחי ישראל הערבים ראו סמי סמוחה, *לא שוברים את הכלים: מדד יחסי ערבים-יהודים בישראל 2015* (פרס הוצאה לאור, 2017), עמ' 178-179.

כך, למשל, תובע האלקטורט הציוני דתי את המשך ההתיישבות בארץ ישראל השלמה ואילו המרכז-שמאל דורש להשאיר את האפשרות של מדינה פלסטינית כאופציה אפשרית לעתיד. המחלוקת הזאת מובילה לעימות באשר לעתידן של ההתנחלויות שמחוץ לגושי ההתיישבות הגדולים וגם באשר לעמדתה המדינית של ישראל מול ידידיה בארה"ב ובאירופה. אילולי המחלוקות אפשר היה לשער כי חלקים נרחבים בציונות הדתית היו יכולים לשתף פעולה עם השמאל הישראלי בתחומים חברתיים רבים; בקרב עולי ברה"מ נפוצה העמדה השמאלית הקוראת להפרדה בין דת ומדינה כדי לפתור את היחס אליהם כ"לא יהודים", אך רבים מהם נוטים להתנגד למדינה פלסטינית; נוסף לכך, המחנה הפרוגרסיבי אינו מוכן להשלים עם המשך הכיבוש ועם הכפייה הדתית, ועל כל אלו אפשר להוסיף את המחלוקות על זכויות הקהילה הלהט"בית, צביון השבת, הביקורת השיפוטית של בג"ץ על הממשלה ועל הכנסת ועוד.

משום כך, מאז ראשית שנות ה-90 כמעט בלתי אפשרי להקים ממשלות יציבות שתתבססנה על המרכז הפוליטי. התפוררות זו ניכרת היטב בגרף הבא:

הצטמקות המרכז הפוליטי הישראלי

בגרף זה בולטת העובדה כי סכום המנדטים של שתי המפלגות הגדולות בכנסת מתחיל להצטמק בכנסת ה-11 (1984), ובסופו של דבר מתייצב מתחת לסף 60 המנדטים החל מהכנסת ה-15 (1999). משמעות הדבר היא שהמרכז הפוליטי הצטמק והקצוות התחזקו. האינתיפאדה הראשונה והמחלוקת החוקתית באשר לחוק יסוד כבוד האדם וחירותו עוררו פיצול שאי אפשר לאחותו בתוך המרכז הפוליטי⁶. אומנם, לכאורה, בין הכנסת ה-16 לכנסת ה-20 חלה מגמת התייצבות

⁶ הנפילה החדה בכוחן של שתי המפלגות הגדולות בכנסות ישראל ה-14 וה-15 (1996 ו-1999) מיוחסת למעבר לשיטת ההצבעה הישירה שבמסגרתה בחרו אזרחי ישראל ראש ממשלה ומפלגה בשני פתקים נפרדים. לאחר מכן, כשבוטלה שיטת הבחירות הישירה בבחירות לכנסת ה-16 (2003), אפשר לראות מגמת התייצבות בכוחן של שתי המפלגות הגדולות. בעקבות כך, יש התולים את ירידת כוחו של המרכז הפוליטי בישראל בשיטת הבחירות ולא במחלוקות הפוליטיות שהתפתחו בחברה הישראלית לאחר האינתיפאדה הראשונה ולאחר חקיקת חוק יסוד כבוד האדם וחירותו.

אנו דוחים הסבר זה. כפי שאפשר לראות בגרף שלעיל, גם שנים רבות לאחר ביטול שיטת הבחירה הישירה כוחו של המרכז הפוליטי לא שב לקדמותו. יתרה מזאת, מגמת הקריסה של המרכז הפוליטי החלה עוד קודם לכן, לפני יישום שיטת הבחירה הישירה בכנסת ה-11 (1984), לאחר מלחמת לבנון הראשונה, והיא המשיכה להתעצם בכנסות ה-12 וה-13 (1988 ו-1992). זאת ועוד, העלייה החדה והזמנית בכוחו של המרכז הפוליטי בין הכנסת ה-21 ל-23 (2019-2020) לא נבעה משינוי שיטת הבחירות או מחיזוק הקונצנזוס של המרכז הפוליטי כפי שניתן היה לצפות, אלא דווקא מהמשבר הפוליטי הקשה ביותר בתולדות ישראל סביב חקירתו ומשפטו של רה"מ דאז בנימין נתניהו. משבר זה הוביל לשלוש מערכות בחירות רצופות עד שהצליחה הכנסת לכונן ממשלה, וזו נפלה במהרה וגררה את ישראל למערכת בחירות רביעית לכנסת ה-24 (2021). משמע שההתפרקות של המרכז הפוליטי היא אידיאולוגית, ואי אפשר לטעון כי הירידה בכוחו של המרכז הפוליטי נובעת משיטת הבחירות הישירה.

(2003-2019), אך גם בתקופה זו היה סכום המנדטים של שתי המפלגות הגדולות שווה לפחות ממחצית המנדטים בכנסת. לעומת זאת, סכום המפלגות החרדיות והפלסטיניות נמצא בעלייה מתמדת. מפלגות אלה דורשות הכרה סמי-אוטונומית בעצמאותן ומתנגדות עקרונית לעמדות המרכז הפוליטי.⁷ למרות זאת, נאלץ המרכז הפוליטי לשתף עימן פעולה משום שהוא הצטמק ושרוי במחלוקת פנימית והן, לעומתו, גדלות.

הפגנה בירושלים, 2020
Nikolay Litvak / Shutterstock.com

לשם המחשה, בין הכנסת ה-21 ל-23 (2019-2020) גדל לכאורה המרכז הפוליטי, אך גידול כמותי זה לא נבע מהסכמה פנימית אלא דווקא מעימות סביב נושא חקירות ראש הממשלה דאז נתניהו ומשפטו. במהלך תקופה זו הובילה המחלוקת על גיוס החרדים לצה"ל בין מפלגת ישראל ביתנו למפלגת הליכוד ולמפלגות החרדיות לשתי מערכות בחירות שהסתיימו ללא הכרעה. לאחר מערכת הבחירות השלישית קמה ממשלת אחדות שהתבססה על מפלגות המרכז הפוליטי, אך זו כשלה במהרה והתפזרה. בסופו של דבר, רק לאחר מערכת הבחירות הרביעית בשנת 2021 חזר המרכז הפוליטי והתמקם מתחת לסף 60 המנדטים ולראשונה בתולדות המדינה קמה קואליציה בשיתוף מפלגה פרו-פלסטינית. השתלשלות אירועים זו מדגימה כיצד המרכז הפוליטי מתקשה מאוד לבסס קואליציה עצמאית ונאלץ לשתף פעולה עם המפלגות החרדיות או הפלסטיניות.

בהתאמה לכך, אפשר לראות כיצד התהליך ההרסני הזה מפורר את הקונצנזוס הפנימי בחברה הישראלית. מאז שנות ה-90 חוותה ישראל רצח נורא של ראש ממשלה וגודלן של מפלגות השלטון ירד מתחת לרף 40 המנדטים. בין השנים 1996 עד 2020 החליפה ישראל ממשלה בכל 2.3 שנים בממוצע.⁸ נפילת הממשלה הובילה ברוב המקרים של המקרים גם לפיזור הכנסת, בניגוד למקובל מקום המדינה ועד לאותה העת. נוסף על כך, נבלמה חקיקת חוקי היסוד בהסכמה שאפיינה את שנות ה-80 והיא הפכה זירת התגוששות בין הימין לשמאל, למשל בכל הנוגע לחקיקת חוק הלאום (2018). פירוש הדבר הוא שההסכמה הפנימית בחברה הישראלית הולכת ומתפוררת.

המודל ההומוגני הזה נתפס היום בטעות כשם נרדף לציונות, אך האמת היא שבראשית ימיה של התנועה הציונית הוא היה שנוי במחלוקת חריפה. רק בשנות ה-30 המאוחרות הוא התקבע כמודל המרכזי של הציונות, ורק בשנות ה-50 הוא הוטמע במנגנון המוסדי של ישראל.

משום כך, הקמנו את תנועת אנחנו. כדי לתפור מחדש את הקרעים שנקרעו בחברה הישראלית. תנועתנו שותפה לשאיפה הציונית ולשאיפתן של כל ממשלות ישראל שחרתו על דגלן את ביסוסה של ישראל כמדינת לאום יהודית ודמוקרטית ואת יצירתו של בסיס ערכי משותף, מוסכם ושווה זכויות לחברה הישראלית כולה בהשראת מגילת העצמאות. אנו רואים במשימה זו ייעוד ערכי המבוסס על עקרונות זכויות האדם האוניברסליות, על צורך ביטחוני קיומי ועל הגשמה של תקוות הדורות. עם זאת, אנו סבורים שכדי לעמוד ביעדים הללו עלינו לשנות כיוון ולהכיר באופייה ההטרוגני של החברה הישראלית ובצורך ליישב את הסתירה בין יעדיהן הלאומיים של התנועה הציונית ושל התנועה הלאומית הפלסטינית. לשם כך, אנו מציעים להלן את חזון השותפות הישראלית.

⁷ מפלגה פלסטינית היא מפלגה המשלבת בין זהות לאומית פלסטינית ובין אזרחות וזהות ישראלית. כל מפלגה המגדירה את עצמה כפלסטינית באופן זה או אחר וחברה בוועדת המעקב העליונה של החברה הערבית בישראל, מוגדרת גם על ידינו כמפלגה פלסטינית-ישראלית.

⁸ המכון הישראלי לדמוקרטיה, "בפעם הרביעית בתוך שנתיים - ישראל היא שיאנית הבחירות", עופר קניג, <https://www.idi.org.il/articles/33202> [accessed: December 23, 2020].

ג. מודל השותפות הישראלית

שותפות ישראלית בירושלים, 2015 (אילוסטרציה).
Kyrylo Glivin / Shutterstock.com

מודל השותפות הישראלית שמציעה תנועת אנחנו נועד לחזק את קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית באמצעות התאמתה להרכבה ההטרוגני. תחת המודל ההומוגני הקיים כיום אנו מציעים לאמץ שני עקרונות נוספים - ראשית, במקום לבלום את השאיפות הפלסטיניות נפעל לשלבן עם שאיפות הציונות באמצעות עיקרון "שתי מדינות שתי קהילות". עיקרון זה מבוסס על הקמת שתי מדינות לאום לשני עמים, אך גם על הכרת הצרכים הלאומיים של שני הצדדים משני צידי הגבול; שנית, במקום לנסות להכריע במחלוקות שאינן פתירות בין דתיים לחילונים אנו מציעים את עיקרון "שוויון החירויות" המבוסס על הכרה חוקתית בעצמאותן של הקבוצות השונות בחברה הישראלית ויצירה של ממלכתיות מוסכמת ומגוונת. כתוצאה מכך, יחול בישראל שוויון זכויות גמור בין

כל אזרחי ואזרחיות המדינה, והמורשת היהודית תתחזק מבחירה וללא כפייה, ברוב חלקי העם היהודי על גווניו השונים.

שותפות ישראלית

שלושת עקרונות הליבה הללו של המודל - מדינה יהודית ודמוקרטית, שתי מדינות שתי קהילות, ושוויון חירויות - יובילו יחד לשותפות שווה בין הלאום היהודי לקבוצות העצמאיות בישראל. לכל אחד משלושת עקרונות הליבה הללו יש כמה יסודות ופרטים כמפורט בתרשים הבא:

שותפות ישראלית

להלן נפרט את כלל העקרונות והיסודות המופיעים בתרשים.

1.1. מדינה יהודית ודמוקרטית

טקס הדלקת המשואות בערב יום העצמאות בהר הרצל, 2019. צילום: לע"מ.

תנועתנו מאמינה בזכותה של ישראל להתקיים כמדינה יהודית ודמוקרטית. כלומר, על בסיס זכויות האדם והאזרח האוניברסליים, אנו מאמינים כי ארץ ישראל היא מולדתו של העם היהודי שעליה הוא חלם ואלה הוא צעד שלוש פעמים כדי להקים בה את ביתו הלאומי, וברוח זו שואפת תנועתנו כי מדינת ישראל תמשיך להיות פתוחה לעלייה יהודית ולקיבוץ גלויות.

לפיכך, אנו קוראים לשמר את זהותה היהודית והדמוקרטית של ישראל. פירושו של דבר הוא שאנו קוראים לשמר את קיומו של הרוב היהודי בקרב אזרחי ישראל, את קיומם של סמלי המדינה הממלכתיים בהשראת המורשת היהודית כמו לוח השנה העברי, השפה העברית, המנון המדינה ודגל הלאום, וכן את הקריאה לשוויון

זכויות מוחלט בין כל אזרחי ואזרחיות ישראל כפי שהיא מנוסחת במגילת העצמאות. יסודות אלו יוצרים את השילוב היהודי והדמוקרטי של מדינת ישראל והם הבסיס הבלתי מעורער של חזוננו. לצד זאת, ההבדל המרכזי בין הצעתנו למצב הקיים היום נעוץ בהכרה בזכויות הקבוצתיות של האוכלוסיות השונות בישראל כפי שיתואר להלן.

2.2. שתי מדינות שתי קהילות

אנו סבורים כי לצד היהודי ולצד הפלסטיני יש זכות להגדרה עצמית במדינת לאום עצמאית. עם זאת, לשני הצדדים יש אינטרסים לאומיים, דתיים, ביטחוניים, וכלכליים בכל השטח הגיאוגרפי מן הים עד לירדן, ולשניהם זיקה היסטורית אליו. ישראל צריכה לוודא כי אין עליה איום ביטחוני מהצד הפלסטיני והצד הפלסטיני מעוניין בהמשך זיקתו הכלכלית לצד הישראלי. העובדה כי שני הצדדים מסרבים להכיר באינטרסים של האחר בשטח העצמי שלהם היא הסיבה המרכזית

לקיומו של הסכסוך בנינו. משום כך, הסכסוך ייפתר רק כשתמצא דרך לשלב בין הקמת שתי מדינות לאום נפרדות להכרה בכל השטח מהים עד הירדן כיחידה גיאופוליטית משולבת. לשם כך, אנו קוראים להקמת שתי מדינות לאום נפרדות שבתוכן שתי קהילות מיעוט אזרחיות מהלאום האחר.

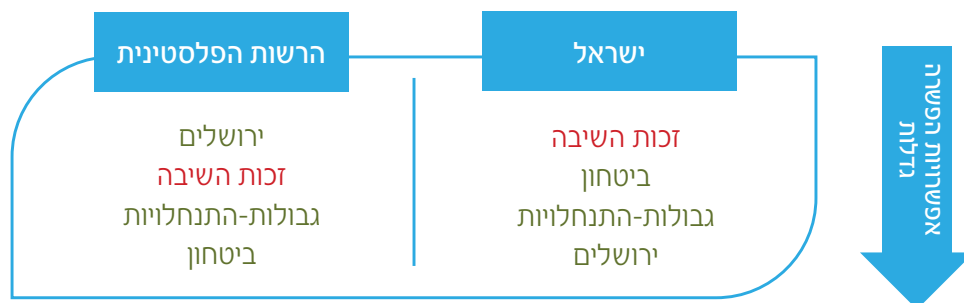

צילום: אבי אוחיון, לע"מ.

כדי להבין את הרקע להצעתנו נעין תחילה בכישלונם של שני המודלים הוותיקים לפתרון הסכסוך או לניהול⁹. מודל שתי המדינות במתכונתו הוותיקה נוסה החל משנת 1993, עם חתימת הסכמי אוסלו, דרך כישלון הדיונים על הסדר הקבע בפסגת קמפ דייוויד, לאחר מכן בתשובות הצדדים לרעיונות קלינטון ובוועידת טאבה בשנים 2000-2001, וכן בהצעת אולמרט לאבו מאזן בשנת 2008 על רקע ועידת אנאפוליס. בצד היהודי התפתחה גישה שתמכה בהפרדה בין העמים באמצעות הקמת שתי מדינות לאום, ובנכונות לוותורים כאבים ברוב שטחי הגדה המערבית. בצד הפלסטיני התפתחה גישה הרואה בעצם קיומה של הציונות ושל ישראל גזל של המולדת הפלסטינית, אך בלית ברירה הסכימו הפלסטינים להסתפק ב-22% בלבד משטח פלסטין ההיסטורית, בבחינת הרע

במיעוט. כלומר, שני הצדדים מיאנו להכיר בלגיטימיות ההיסטורית של האחר ובצרכיו בשטחם. הם המשיכו להניח כי קיים ביניהם משחק סכום אפס ומטרתם הייתה להיפרד זה מעל פני זה באמצעות הצבת גבול משותף.

השילוב בין שתי הגישות הרעיוניות הללו יצר ציפייה הפוכה בקרב תומכי השלום בשני העמים וכך המשוואה ההיסטורית שבה רווח צד אחד הוא הפסדו של האחר המשיכה להתקיים גם בתוך חדרי המשא ומתן. כדי להתגבר על פערי הציפיות ההפוכות הללו נקטו משלחות המשא ומתן גישה של סחר חליפין. בעבור רווח של צד אחד בנושא מסוים ישלם הצד האחר בהפסד בנושא אחר. אך הדבר לא הועיל משום שבשני נושאים אי אפשר היה לנהל סחר חליפין יעיל - ישראל שללה באופן גורף את המהות המוסרית והמשפטית של זכות השיבה והסכימה לדון רק על מספר מוגבל מאוד של פליטים שייכנסו לישראל, וכן לא ניתן מענה ביטחוני ראוי לסכנה שהמדינה הפלסטינית תקרוס ותאיים על ישראל. כתוצאה מכך, ככל שמנהיגי הצדדים הצליחו להתקרב זה לזה בחדרי המשא ומתן, כך הם הלכו והתרחקו מבסיס הלגיטימיות הציבורית שלהם בציבור הרחב. זאת הסיבה המרכזית לכישלון המגעים המתקדמים בין אולמרט לאבו מאזן. ניתן לתאר את הקושי להשלים את סחר החליפין בין הצדדים באופן הבא:

⁹ לעיון מעמיק בסיבות לכישלון תהליך השלום בשנות ה-90 ראו:

HEINRICH-BÖLL-STIFTUNG TEL AVIV, What happened to the Israeli Peace Camp?, "Shifting the Paradigm: Lessons from the peace process and a new road map for the resolution of the Israeli-Palestinian conflict", Israel Piekrash, <https://www.israel-peace.com/shifting-the-paradigm/>

שוטרים פלסטינים מול מפגינים בבית לחם, 2012.
Ryan Rodrick Beiler / Shutterstock.com

אם אנו מניחים כי בין הצדדים קיים משחק סכום אפס ורווח של צד אחד הוא בהכרח הפסדו של הצד האחר, אז אפשר לראות כי בלתי אפשרי לפתור את סוגיית זכות השיבה. לשני הצדדים יש מרווח תמרון קטן מאוד לפשרה בסוגיה זו. במצב זה, עומדים הפלסטינים בפני דילמה בלתי אפשרית הדומה במהותה להצעת אוגנדה שהתנועה הציונית סירבה לה¹⁰. הפלסטינים יכולים, אומנם, להסכים להצעות ישראל ולזכות במדינה, אך ישלמו את מחיר אובדן הלכידות הלאומית המושגת על רעיון זכות השיבה. היות שזו ברירה בלתי אפשרית היא מותירה להנהגה הפלסטינית רק שלוש אפשרויות בחירה גרועות - להפעיל טרור, לחתום על הסדר ביניים או לקפוא במקום ולהפעיל על ישראל לחץ בין-לאומי לא אלים. ערפאת ניסה את שתי האפשרויות הראשונות ואבו מאזן ניסה את האפשרות השלישית.

במקביל לכך, שלושה אירועים מרכזיים גרמו לציבור היהודי לשנות גישה ולהעדיף ניהול צבאי של הסכסוך על פני פתרון מדיני. ראשית, הצלחתו של צה"ל במבצע חומת מגן (2002); שנית, העובדה שלאחר הנסיגה מרצועת עזה (2005) תפס החמאס את השלטון ברצועה והמשיך לתקוף את ישראל מהשטח שממנו היא נסוגה; שלישית, העובדה שכמה ממשלות ערביות חזקות וותיקות קרסו באירועי האביב הערבי בשנים 2010-2011. כל האירועים הללו יחד גרמו ליהודים רבים להבין שאם תיסוג ישראל מהגדה המערבית היא עשויה להיות מאוימת על ידי מדינה פלסטינית עוינת שתפעיל נגדה טרור ללא קשר להסכמים שיחתמו עימה.

מלבד זאת, יש לציין כי הנחת העבודה המשותפת של שני הצדדים כי כל ההתנחלויות יפוננו מהשטח הריבוני הפלסטיני יצרה קושי פוליטי ניכר בצד הישראלי וצמצמה את היקף התמיכה בהסדר מדיני בצד היהודי. כללו של דבר, הניסיון לפתור את הסכסוך בלי לשנות את טיבו של משחק סכום אפס בין הצדדים נידון לכישלון. במסגרת זו אי אפשר לפתור את בעיית זכות השיבה ואי אפשר לתת מענה יעיל לצורכי הביטחון של ישראל. כל התקרבות במשא ומתן פירושה התרחקות מבסיס התמיכה הציבורי בהסדר בין שני הצדדים.

Dedication ceremony of the Embassy in Jerusalem, 2018.
Photographed: U.S. Embassy Jerusalem

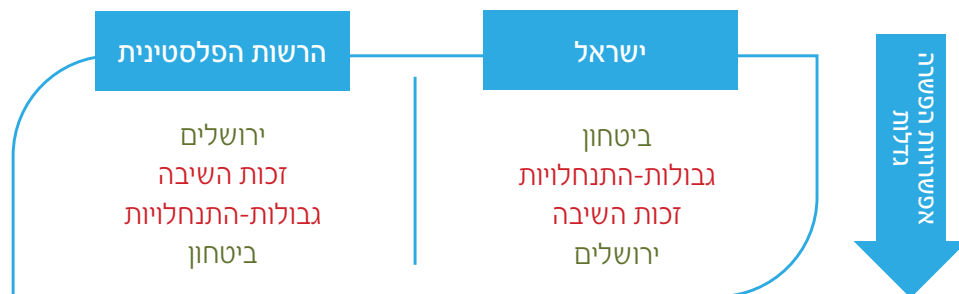
לצד מודל "שתי המדינות" הקלאסי צמח בשני העשורים האחרונים מודל חלופי הקורא לניהול הסכסוך באמצעות סיפוח הגדה המערבית. למודל זה יש שתי גישות מקובלות - הראשונה והראשית היא הקריאה הנפוצה בימין הישראלי להחלת ריבונות ישראלית מלאה על כל שטחי הגדה המערבית, למעט ריכוזי האוכלוסייה הפלסטינית. גישה זו כמעט מומשה במסגרת הניסיון ליישם את תוכנית טרמאפ בשנת 2020, אך בסופו של דבר כשלה עוד בטרם הבשילה. גישה זאת אינה מקובלת על הפלסטינים משום שהיא שוללת את זכותם להגדרה עצמית, מפצלת בין עזה לגדה המערבית ומטילה עליהם מצור וכיבוש נצחיים הפוגעים בזכויות האדם שלהם.

¹⁰ בין השנים 1903-1905 התעורר בתנועה הציונית פולמוס עז כיצד יש להשיב להצעת ממשלת בריטניה להקים את המדינה היהודית במושבת "מזרח אפריקה הבריטית". ההכרעה הבלתי אפשרית בין מדינה יהודית לארץ ישראל איימה לפזר את הלכידות של התנועה הציונית, ובסופו של דבר הוחלט לוותר על ההצעה ולדבוק בארץ ישראל.

לצד זאת, היא גם אינה מקובלת על המפלגה הדמוקרטית בארה"ב, על מדינות ערב שחתמו על הסכמים עם ישראל ועל השמאל הישראלי. הניסיון ליישם את תוכנית טרמאפ הוכיח שהיא גם אינה מקובלת על מועצת יש"ע החרדה לגורל היישובים היהודים שיישאו כמובלעות בשטח הפלסטיני העוין או לגורל גושי ההתיישבות הגדולים שיוצבו בגבול עם המדינה הפלסטינית. בתנאים אלה, כלל לא ברור מהו הבסיס המוסרי של התוכנית ומהי התועלת הרציונלית שלה.

הגישה השנייה קוראת להחלת ריבונות ישראלית חלקית בגדה המערבית כפתרון ביניים לקיפאון במשא ומתן. למימוש גישה הזאת יש דרכים רבות והיא מקובלת יותר במרכז-שמאל הישראלי. במסגרתה תספח ישראל את גושי ההתיישבות הגדולים ואת בקעת הירדן או לחלופין תוותר על סיפוח, אך תמשיך להרחיב את היישובים היהודים באזורים אלה בלבד. בשטח שבין גושי ההתיישבות במערב לבקעת הירדן במזרח לא תהיה בנייה יהודית רחבה כדי לאפשר לכלכלה הפלסטינית לצמוח עד שיסכימו הפלסטינים להסתפק במדינה במרחב הצר הזה, בהסדרי ביטחון נוספים וללא זכות שיבה. הבעיה היא שגם גישה זו אינה מובילה לתוצאה שונה מסיפוח מלא של השטח או מהמשך הכיבוש הקיים. גם במסגרת הזאת ימשיכו הפלסטינים לחיות תחת מצור והזכויות הלאומיות שלהם לא יקבלו מענה. משום כך, השמאל הבין-לאומי ומדינות ערב צפויות לסרב לכך, הימין הישראלי יסרב בשל צמצום הבנייה בהתנחלויות שמחוץ לגושים הגדולים והשמאל הפרוגרסיבי הישראלי יסרב בשל ההתנגדות לעצם המשך הכיבוש. לכן, לא ברור מי מרוויח מהצעה זו ואיזה הרכב קואליציוני יאפשר כלל את הגשמתה. בשל כל הסיבות המוסריות והאסטרטגיות הללו אנו דוחים לחלוטין כל דרך לסיפוח ישראלי בגדה המערבית ורואים בקו מחשבה זה סכנה ממשית.

לפיכך, לדעתנו יש להתמקד בפתרון שתי המדינות לשני העמים, אך כדי להגשימו יש לבטל מעיקרו את משחק סכום האפס בין הצדדים וליצור מצב חדש שבו רווח של צד אחד בכל אחת מסוגיות הליבה ייחשב כרווח גם עבור הצד האחר כמוסבר בתרשים הבא:

על פי תרשים זה מבצעת ישראל שינוי בסדרי העדיפויות שלה ויוצרת היגיון חדש למשא ומתן בין הצדדים. ערך הביטחון יעלה לראש סדרי העדיפויות של הצד הישראלי, ואילו פתרון סוגיית זכות השיבה יתבסס על יצירת זיקה חדשה בין הפליטים הפלסטינים למתיישבים היהודים כך שהפתרון יחזק את ההיגיון ההיסטורי הפנימי של הציונות ושל הלאומיות הפלסטינית, ולא יחליש אותה. כתוצאה מכך, מימוש זכות השיבה וההכרה בהתיישבות יהפכו אינטרס של שני הצדדים ויתבטל משחק סכום האפס הדמוגרפי-קרקעי השורר ביניהם כיום. מלבד זאת, יפתחו גם אפשרויות חדשות לפתרון אתגרי הביטחון וירושלים. זהו הבסיס של עיקרון "שתי מדינות שתי קהילות".

השינוי האמור לעיל הוא מורכב ביותר. הוא אינו רק שינוי טקטי של עמדת המשא ומתן הישראלית, אלא שינוי ערכי ורגשי של הנרטיב הלאומי בשני הצדדים. משום כך, אנו מעמידים את עיקרון "שתי מדינות שתי קהילות" על שני יסודות - **הסדר הקבע** כבסיס ליחסים הקבועים בין ישראל לפלסטינים; ומתווה הפיוס "**חנינה והגנה**" לסיום העימות ומעבר ליחסי שותפות בין העמים. להלן נפרט את שני היסודות הללו.

ג.2.א. הסדר הקבע

Peter Hermes Furian / Shutterstock.com

בשונה מן העבר, איננו רואים בחזון שתי המדינות אמצעי להפרדה בין העמים, אלא סבורים כי במרחב שבין הירדן והים קיימת יחידה גיאופוליטית משולבת. לישראל יש צורך לוודא שארגוני הטרור לא יאיימו עליה, ולפלסטיין יש צורך לוודא כי קשריה הכלכליים עם ישראל ימשכו ולא ייגדעו. נוסף לכך, לשני הצדדים יש זיקה לאומית, דתית והיסטורית לכל השטח בין הים לירדן. כדי לספק מענה ראוי לשלל האינטרסים הללו אנו תומכים בחזון של שתי מדינות לאום נפרדות זו לצד זו, כשבשטחיהן יתקיימו שתי קהילות מיעוט לאומיות. יעדי ההסדר המדיני שלנו הם איחוד רוב העם היהודי בימין ובשמאל, ייצוב מעמדה הבין-לאומי של ישראל וסיום משחק סכום האפס עם הפלסטינים כדי להוביל לפיוס ולשותפות שווה בין העמים.

עם זאת, אין לנו אשליות אוטופיות באשר לאופיו של תהליך השלום. הסדר הקבע בין הצדדים לא יהיה אקורד הסיום לסכסוך בנינו, אלא נקודת פתיחה של תהליך ארוך ומייגע שעשוי להתארך על פני כמה דורות. משום הבנתנו זו, אנו מקפידים לוודא כי אף צד לא יסתכן בסיכונים חדשים נוסף לאלו שכבר קיימים במצב העכשווי וכי אף צד לא יפקיד את גורלו בידי האחר.

לפיכך, להלן הצעתנו בארבע סוגיות הליבה שאותן אנו מסווגים באופן הבא - **גבולות, קהילות (התנחלויות וזכות השיבה), הר הבית וביטחון:**

גבולות - קו הגבול בין הצדדים יתבסס על קווי 67 ועל חילופי שטחים בשכונות מגורים יהודיות במזרח ירושלים ובאזורים נוספים. גבול זה יגדיר את תחום הריבונות של שתי המדינות, ולא ישמש כקו הפרדה ביטחוני או חברתי בין העמים ובין חלקי המולדת. לדעתנו חשוב לבסס את המשא ומתן על קווי 67 משום ששני הצדדים טוענים שכל הארץ היא מולדתם וזהו, למעשה, הקו המעשי היחיד שיש לו היגיון היסטורי שאפשר לעמוד מאחוריו.

קהילות (זכות השיבה והתנחלויות) - אנו מציעים לאפשר לקהילה היהודית בפלסטיין ולקהילה הפלסטינית בישראל להתקיים כאחוז מסוים מכלל אוכלוסיית שתי המדינות. ממשלת פלסטיין תאפשר למתיישבים היהודים לבחור להישאר בבתיהם כאזרחים שווי זכויות וחובות במדינה הפלסטינית, לצד אזרחותם הישראלית הנוספת או להתפנות ולקבל פיצויים ממשלת ישראל. גודל הקהילה היהודית בפלסטיין יהיה אחוז מסוים מכלל אוכלוסיית המדינה, תהיה לה אוטונומיה תרבותית וחבריה ישרתו בצה"ל או בשירות לאומי-אזרחי בישראל או בפלסטיין, על פי בחירתם. נוסף לכך, ישראל תמשיך לספק את כל השירותים האזרחיים הניתנים כיום לתושבים הישראלים מעבר לקו הירוק עד שהמדינה הפלסטינית תגיע לרף של איכות החיים והדמוקרטיה הישראלית. במסגרת זו יסופקו גם שירותים אזרחיים למדינה הפלסטינית עד שתתבסס ותהפוך למדינה משגשגת ויציבה. אנו סבורים כי מתיישבים יהודים רבים יוכלו לתמוך במדיניות זו אם ישוב השמאל הציוני לראות בהתיישבות היהודית בארץ ישראל השלמה ערך מכונן, בהתאם לגישתנו החדשה.

מנגד, יקבלו הפליטים הפלסטינים וצאצאיהם פיצוי על סבלם, ולצד זאת תאפשר להם ממשלת ישראל לשוב לישראל כאזרחים שווי זכויות וחובות, כל עוד יישמר רוב יהודי מוצק של 70% מכלל אוכלוסיית המדינה. כניסתם של הפליטים לישראל תתפרש על פני חמישים שנה ואי אפשר יהיה לשנות את אופייה היהודי-דמוקרטי של ישראל, אלא בתמיכת רוב של 75% מאזרחי ישראל הכולל רוב מהותי של אזרחיה היהודים. אך אם הפליטים לא ישמרו על החוק, לא ייקלטו כיאות או אם יתברר כי החברה הערבית עומדת לעבור את סף 30 האחוזים מקרב אזרחי ישראל, תעצור ישראל את תהליך כניסתם

עד שהמצב ישתנה. מלבד זאת, פרטי ההסדר החוקתי ביחס לפלסטינים בישראל יהיו זהים להסדר של היהודים בפלסטין. רק כך יוכל הצד הפלסטיני ליישב את תביעתו לזכות השיבה עם הכרתו בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. הצעה זו אינה טומנת בחובה סיכונים חדשים לצד היהודי, שכן גם היום אחוז הפלסטינים בישראל עשוי לגדול מעבר ל-30% מהחברה, בלי שהם יכירו בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. לכן, כדאי לצד היהודי להסכים למתווה זכות השיבה שלנו כדי לעקור ממקומו את העימות הדמוגרפי בין הצדדים ולאפשר הכרה פלסטינית בזכויות ההיסטוריות של הציונות. נוסף לכך, המתווה שלנו גם יאחד את העם היהודי מאחורי פתרון כללי שיכיר בזיקה היהודית לכל הארץ בשוויון זכויות מלא לשני העמים.

זאת הדרך היחידה להפוך את ההסדר המדיני מאמצעי של הפרדה ושל ויתורים כואבים שמפרקים את המערכות הפוליטיות בשני הצדדים למסגרת שתאפשר אחדות פנימית בשני העמים לצד פיוס ושותפות שווה ביניהם.

הר הבית - בעם היהודי יש מחלוקת פנימית עזה בנוגע למעמדו של הר הבית. בפועל הריבונות במתחם שייכת לווקף המוסלמי ולפלסטינים. הם היחידים שבונים במתחם וקובעים אם ובאיזה אופן לאפשר תפילות יהודים בהר הבית.

משקפים על הר הבית (אילוסטרציה)
Kyrylo Glivin / Shutterstock.com

כדי לצאת מהמבוי הסתום שאליו נקלענו, אנו מציעים לנקוט בגישתם של עולי הבית השני שהכירו בשליטה פרסית, יוונית ורומית בהר הבית כדי לקדם את מטרותם הלאומית, וויתרו על גישת "הכול או כלום". כך גם עלינו להכיר בריבונות שכבר יש לפלסטינים בהר הבית. בהתאמה לכך, אנו מציעים גם שנחתור להקים רחבת תפילה ליהודים ונקיים חפירות ארכיאולוגיות במתחם בהסכמה עם הפלסטינים, וכן נקים, בהשראת חזונו של הרצל, מוסד ישראלי ממלכתי למורשת היהודית בירושלים במתחם הכותל הדרומי, ליד הר הבית מחוץ לרחבת המסגדים. מוסד זה יחבר בין המסורת

היהודית לציונות המודרנית ויתמקד בערכים המוסכמים שנקשרו בתנ"ך ובמסורת חז"ל להר הבית, כמו ביקורת על השלטון, עמידה לצד החלש בחברה, סולידריות לאומית של כל שבטי ישראל, שלום עולמי ותפילת היחיד והציבור. כך יהפוך הר הבית בסיס איתן ללכידות לאומית והיסטורית בין כל גווניו של העם היהודי במקום מרכז לפילוג ולא-הסכמה.

רק כך, כשנתארגן מחדש ונצא מהמבוי הסתום שנקלענו אליו, יוכל הר הבית לעמוד באמת בלב ההסכמה הלאומית - ואנו נתקן את שנאת החינם שהחריבה את ירושלים לפני אלפי שנים. בשלב שלאחר מכן, בכל הנוגע למחלוקות שאינן מוסכמות, איש לא יודע את פתרונו וגם אנחנו איננו יודעים, אך הכרעתנו הערכית היא כי כל שינוי עתידי שיעשה לאחר יישום ההסכם יתקבל בהסכמה בין כל הצדדים היהודים והפלסטינים.

קצין צה"ל משקיף על רצועת עזה, 2019
Ran Zisovitch / Shutterstock.com

ביטחון - במתווה הביטחון שלנו לא יפקיד אף צד את גורלו בידי האחר. בהסכם המדיני בין הצדדים ייכתב כי הנסיגה הישראלית תיעשה בכמה שלבים ורק בהתאם לתוצאות בשטח. אם תסבור ישראל כי הפלסטינים אינם מטפלים כראוי באיומים נגד אזרחיה, היא תחזור לשטח עד הסרת האיום. לצד זאת, יוקם מנגנון משקיפים בין-לאומי שיינטר את פעולות הצדדים, ובגבול המזרחי יוקם משטר ביטחוני אזורי משותף לישראל, לפלסטינים ולירדנים לצד מערך השליטה הפלסטיני.

על בסיס עקרונות אלה תתבצע הנסיגה הישראלית בשני שלבים - בשלב הראשון תוקם מדינה פלסטינית והפלסטינים יתחייבו להילחם בעצמם בטרור. במקביל, יישארו צה"ל וכל כוחות הביטחון של ישראל בשטח הפלסטיני, כפי שקורה היום. אם הפלסטינים יעמדו במחויבותם זו, לא יצא צה"ל מחוץ לשערי בסיסיו, אך אם ישער צה"ל כי הפלסטינים אינם מתכוונים לעמוד במחויבותם, הוא יפעל במקומם להסרת איום הטרור באותו דפוס הפעולה שהוא פועל בו היום. במקביל, יחויבו שני הצדדים לדווח למנגנון משקיפים בין-לאומי. את כוח המשקיפים תנהל ועדה שתורכב מנציגים ישראלים, פלסטינים ונציגים מוסכמים של הקהילה הבין-לאומית. כוח המשקיפים יחליף את כל המסגרות הבין-לאומיות האחרות העוסקות בסכסוך. תפקיד הוועדה יהיה למדוד כמותית ועל פי פרמטרים שהוסכמו מראש בין הצדדים, את האיומים ואת האלימות בין הצדדים ולדווח בקביעות למועצת הביטחון של האו"ם על תהליך יישום ההסכם בין הצדדים.

בשלב השני, לאחר חמש שנים רצופות שבמהלכן יסיר הצד הפלסטיני בעצמו את כל איומי הטרור נגד ישראלים ויוכיח את כוונותיו הכנות, ייסוג צה"ל מכל שטחי המדינה הפלסטינית וישאיר, כחלק מהמנגנון האזורי המשותף, כוח מצומצם בבקעת הירדן לצד הכוחות הפלסטינים והירדנים. אם לאחר הנסיגה המלאה לא יעמדו הפלסטינים בהתחייבותם ויתעורר מצב חירום שיכלול איום לשלומם של ישראלים, יחזור צה"ל מייד לעמדותיו בתוך השטח הפלסטיני עד שיוסר האיום, וחוזר חלילה.

גישה ביטחונית זו אינה אוטופית ואינה מבוססת על אמון, אלא על תוצאות בשטח. אנו יוצאים מנקודת הנחה כי תהליך הפיוס בין העמים עשוי להיגדע באיבו ולהתעכב שנים רבות ואף כמה דורות. לכן, בתרחיש האופטימי יצליחו שני העמים למנוף את הצעתנו לפיוס מלא ולגבולות פתוחים, ובתרחיש הפסימי יתייצב מעט יותר מצבם של שני העמים על אף המשך הסכסוך ביניהם עד ליום שבו יגיע הפיוס המלא.

אומנם התהליך שאנו מציעים אינו נטול סיכונים והוא אינו מבטיח כי ישראל תוכל בהכרח לשוב לשטח כדי להגן על עצמה. בהתאמה לכך, גם לפלסטינים אין כל ערובה כי ישראל לא תיתלה בשלל נסיבות שיאריכו את הכיבוש. אך כל הסיכונים הללו קיימים גם היום. ישראל עלולה להיגרר להתדרדרות ביטחונית, לנסיגה בלתי אחראית כתוצאה מלחץ בין-לאומי, לאינתיפאדה שלישית או למחלוקת פנימית בדיוק כפי שקרה בימי ההתנתקות או כפי שכמעט קרה בעסקת טראמפ. הפלסטינים מצידם חווים כבר עתה כיבוש מתמשך של למעלה מיוכל שנים. לכן, אין בהצעתנו סיכונים חדשים אלא רק פתרונות חדשים. גם אם יתממש התרחיש הפסימי והצדדים יינטשו את ההסכמים ביניהם ויוסיפו להיאבק זה בזה, בכל זאת יהיה מצבנו טוב יותר מן המציאות הקיימת. שני הצדדים יחזקו את האחדות הפנימית ואת היציבות הבין-לאומית שלהם. לצד זאת, תזכה ישראל בהכרה פלסטינית בזכותה להגן על עצמה ובמסגרת בין-לאומית נוחה יותר לניהול ענייניה והפלסטינים יזכו במסגרת בין-לאומית חדשה שתאלץ את ישראל לספק הסברים למעשיה. לפיכך, לשני הצדדים עדיף לשרטט חזון מוסכם ארוך טווח ולנהל את הסכסוך תחת מטרייה זו לעומת המשך הסכסוך במצב הקיים. אך מעל לכול, אנו סבורים כי אם הסדר הקבע יתבסס על תפיסת הביטחון המפוקחת הזאת, נוכל בסופו של תהליך ארוך להגיע גם לחנינה הדדית ולפיוס מלא בין העמים.

ג.2.ב. מתווה הפיוס "חנינה והגנה"

מתווה הפיוס "חנינה והגנה" נועד להוביל את הצדדים מעימות לפיוס בהתאם למתווה הסדר הקבע שהוצג לעיל. המתווה מבוסס על שני מרכיבים - מרכיב "החנינה" שנועד להוביל את שני העמים לחנינה הדדית ולפיוס היסטורי, ולצידו קיים מרכיב "ההגנה" שבמסגרתו כל עוד לא הגיעו הצדדים לפיוס המיוחל תמשיך ישראל להגן על עצמה מפני הטרור הפלסטיני. שני המרכיבים ינוהלו במקביל, זה לצד זה, תוך צמצום מרבי של ההשפעה ההדדית ביניהם. פירוש הדבר הוא כי ישראל תתמיד ביישום פעולות שיובילו לחנינה הדדית בין העמים, ובמקביל תגן ישראל על ביטחון אזרחיה ככל שיידרש, תוך מאמץ עליון לצמצם את הפגיעה הצבאית במרקם החיים האזרחי הפלסטיני.

אנו סבורים כי ככל שנתמיד להפעיל יחד את החנינה ואת ההגנה, כך תחוש כמות הולכת וגדלה של יהודים הזדהות גדולה יותר עם הזכויות הפלסטיניות, ומנגד, תקבל כמות הולכת וגדלה של פלסטינים את זכותה של ישראל להגן על עצמה. זאת הדרך היחידה לסיים את העימות ולבנות מערכת אמון בין שני העמים. להלן נפרט על אודות **החנינה ההדדית וההגנה העצמית**.

החנינה ההדדית - מרכיב החנינה ההדדית הוא תהליך פיוס היסטורי שבמסגרתו מכירים שני הצדדים בזכויות הלאומיות של האחר ונושאים באחריות לעוולות העבר. הסכסוך בין היהודים לפלסטינים מתאפיין בכך ששני עמים שונים מאמינים שאותה כבדת ארץ כולה היא מולדתם, וכי עצם ההכרה בזכויות הלאומיות של הצד האחר תקעקע את בעלותם על הארץ. בהתאמה לכך, שני הצדדים גם מאמינים שהם הקורבן המתגונן מפני תוקפנותו של האחר. כל עוד אלו הם תנאי המסגרת ליחסים בין העמים ובהסתמך על הניסיון ההיסטורי, ניכר כי הסיכוי לחתימה על הסדר מדיני הוא אפסי וככל שיעמיק תהליך השלום כך יתפרקו המערכות הפוליטיות של שני הצדדים. לפיכך, אנו סבורים כי יש לאחוז את השור בקרניו ולקדם מתווה חנינה הדדית שיגרום לתפנית אמיתית ביחסים שבין העמים.

תהליך החנינה ההדדית שאנו מציעים מורכב משלושה יסודות - "מולדת משותפת", "עוול לא מצדיק עוול" ו"צעד ציוני ראשון".

צילום צבע של חוף הכנרת בסוף המאה ה-19; צילום: בונפס, לע"מ.

מולדת משותפת פירושה הוא שהארץ הזאת שייכת לשני העמים משום שאי אפשר לתאר את ההתפתחות הלאומית היהודית והפלסטינית בלי לשלב את סיפורם זה בזה. כל הסדר מדיני שיתעלם מהכרה זו ישבור את ההיגיון הפנימי המלכד של שני העמים ובסבירות גבוהה יוביל לכאוס.

מנקודת המבט היהודית, ארץ ישראל היא המולדת שבה עיצב העם היהודי את "דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי"¹¹. מולדת זו מעולם לא הייתה מולדת רגילה, כי אם "מולדת ייעוד" שאליה צעדו היהודים שלוש פעמים כדי לשוב ולהגשים את קיומם הקולקטיבי, אך דווקא מן

היחס לארץ ישראל כ"מולדת ייעוד" נובע המצב שבו בכל שלוש הפעמים שבהן חיו היהודים בגולה, במצרים, בבבל או בתפוצות וכספו לשוב לארץ ישראל, בארץ התפתחו תרבויות קולקטיביות אחרות הרואות בארץ זו את מולדתן. לפיכך, אין אפשרות ערכית להכיר בארץ ישראל כמולדת היהודית שאליה שב העם היהודי שלוש פעמים, בלי להכיר בה גם כמולדת משותפת לעמים אחרים. משום כך, בהתבוננות מעמיקה בתנ"ך ובפרשנים שונים מימי הביניים, אפשר לראות כי היחס לארץ ישראל כמולדת משותפת נטוע עמוק גם במסורת היהודית שקדמה לעת המודרנית¹².

בהתאמה לכך, מנקודת המבט הפלסטינית - אי אפשר לתאר את זיקתם לפלסטין בלי להכיר בארץ כמולדת היהודית. בליבת התביעה הפלסטינית ניצבת דרישתם להכיר בהם כאומה הנאבקת על אדמתה ועל הגדרתה העצמית מפני כוחנות זרה שגירשה אותה מארצה. הטיעון הזה לטיעון של התנועה הציונית - בשני המקרים זוהי תביעה שאינה מוגבלת בזמן, של זכות התכנסות מכל רחבי העולם לשם התיישבות בארץ ולשם הקמת מדינה לאום כחלק בלתי נפרד מזכות ההגדרה העצמית. כל שאר ההבדלים בין העמים נובעים מצירי הזמן השונים ומן המיקום הגיאופוליטי השונה בנקודת הפתיחה של

¹¹ מתוך מגילת העצמאות של מדינת ישראל.

¹² בעתיד יכתבו החברים הדתיים בתנועה מאמר פרשנות דתי שיציג את עיקרון המולדת המשותפת במסורת היהודית.

יום הנכבה ברמאללה, 2012.
Ryan Rodrick Beiler / Shutterstock.com

העימות, אך אינם עוקרים ממקומו את הדמיון הרעיוני בין התביעות הלאומיות שלהם. לפיכך, אנו סבורים שכל ארצנו היא מולדת משותפת - ארץ ישראל ופלסטין - לשני העמים.

מעשית, זכות ההגדרה העצמית היהודית והפלסטינית יכולה לבוא לידי ביטוי בשתי מדינות לאום עצמאיות נפרדות, במדינה דו-לאומית אחת מהים עד לירדן או בקונפדרציה בין שתי מדינות עצמאיות בדומה לאיחוד האירופי. כל אפשרות אחרת היא פסולה ופוגענית כלפי אחד הצדדים. לדעתנו, מדינה דו-לאומית אינה אפשרית משום שהיא תקרוס מפאת ריבוי המחלוקות בין יהודים לפלסטינים ובין דתיים לחילונים. קונפדרציה אינה אפשרית משום שהיא מבוססת על אמון ביכולתן של המדינות השותפות להצליח

להתגבר על מחלוקות. הניסיון ההיסטורי מלמד כי הסכם ישראלי-פלסטיני יציב חייב לצאת מנקודת הנחה כי הצדדים עשויים להפר אותו. רק על בסיס ההנחה הזאת נוכל לבנות תהליך פיוס בעל מנגנונים מתאימים שיחסנו אותנו מפני התנגדויות העשויות לצוץ בשטח בדורות שלאחר חתימת ההסכם. לפיכך, מבין שלוש האפשרויות האמורות לעיל, הפתרון הצודק והמעשי היחיד הוא הקמת שתי מדינות לאום נפרדות.

אילוסטרציה. ChameleonsEye / Shutterstock.com

לצד זאת, גם חלוקה פשטנית של הארץ לשתי מדינות אינה אפשרית. כפי שתיארנו לעיל, הסכסוך הישראלי-פלסטיני ייחודי משום שבמרכזו מצויים שני עמים שונים המאמינים כי כל הארץ היא מולדתם ההיסטורית והבלעדית ואף צד אינו תובע להתלכד עם מדינה אחרת. לפיכך זהו אינו סכסוך גבולות רגיל, אלא צורה ייחודית של סכסוך לאומי-דתי. שני הצדדים רואים עצמם כאומות עצמאיות ומאמינים כי הצד האחר גזל את ארצם השייכת כולה רק להם. בין הנרטיב הבלעדי וההומוגני הזה לצורך המעשי והפרגמטי לחלק את הארץ לשתי מדינות קיים פער ניכר. כדי לייצר תמיכה פוליטית בחלוקת הארץ בלי לערער על הנרטיב הלאומי ההומוגני נאלצו בשנות ה-90 תומכי ההסדר המדיני בשני הצדדים לטעון כי

למרות העובדה שהארץ כולה שייכת להם, משיקולים פרגמטיים הם נאלצים לעשות "ויתורים כואבים" ולוותר על חלק ממנה. אך לקו ההסברה הזה היה מחיר כבד משום שחלקים רבים באופוזיציה הלאומית בשני הצדדים סברו שחלוקת הארץ תהיה מעין הסכמה לטענות הצד האחר, וכי התמורה אינה שווה את "המחיר הכואב". לפלסטינים שאיבדו את כפריהם בשנת 1948, לפני שלושה דורות בלבד, עצם הקמת המדינה הפלסטינית ללא הכרה בזכות השיבה היא מעין השלמה עם הטיעון הציוני שארץ זו אינה המולדת הפלסטינית - וזהו חוסר צדק שהציבור הפלסטיני לא היה יכול לעמוד בו. בצד הציוני המצב היה מעט מתון יותר משום שקיומה הריבוני של מדינת ישראל ומרחק הזמן של אלפי השנים מאז ההתיישבות היהודית הקדומה ביהודה ובשומרון מיתנו את תחושת הקושי ההיסטורית שבנסיגה, אך אף על פי כן חלק חשוב ומרכזי בחברה היהודית סירב להשלים עם ריקון רוב יהודה ושומרון מיהודים. בשל נסיבות אלה לא הוביל תהליך השלום בשנות ה-90 לבניית אמון בין העמים, אלא לקרע פוליטי פנימי ולהעמקת השנאה ההדדית.

לכן, אנו סבורים כי עיקרון המולדת המשותפת צריך לשמש בסיס של מתווה הפיוס, ובמקום לדחות על הסף את זכות השיבה ואת ההתיישבות היהודית בארץ ישראל השלמה אנו מציעים לשלב ביניהן ולראות בהן "זכויות מותנות". אנו מגדירים זכות מותנית כצורך פנימי של קבוצה לאומית ההופך זכות בין-לאומית מחייבת מכוח ההסכמה ההדדית בין שני הצדדים, בהתאם לחוק הבין-לאומי. כשהתנאים אלה אינם קיימים - הזכות בטלה מעיקרה, ולכן היא מכונה "זכות מותנית".

זכות השיבה היא צורך פלסטיני פנימי. הפליטים הפלסטינים תובעים, בצדק, שבמסגרת שיקומם תוקם עבורם מדינת לאום, אך היות שאי אפשר להקים מדינה פלסטינית ללא זכות שיבה בגלל הסיבות שפורטו לעיל, והיות שישראל מסרבת להכיר בזכות השיבה, הרי שגם אי אפשר לשקם את הפליטים ומעמדם הרעוע מונצח לדורות ועובר לצאצאיהם. לצד זאת, הצורך הפנימי הזה אינו מבטל, כמובן, את הזכות השווה של העם היהודי להגדרה עצמית ולרוב לאומי במדינתו. מכאן נובעת הזכות המותנית - כחלק בלתי נפרד מההגדרה העצמית הפלסטינית ומהליך שיקום הפליטים, כל הפליטים וצאצאיהם יהיו זכאים לחזור לשטח ישראל, כל עוד הרוב היהודי יישמר, הפליטים ישתלבו כראוי בחברה הישראלית ויכירו בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, כפי שהצענו לעיל בהצעתנו להסדר הקבע. עקרונות אלה של שיבה מותנית עולים בקנה אחד עם החלטה 194 של העצרת הכללית של האו"ם וכן עם הנוהג הבין-לאומי הקיים¹³. משום כך, אנו סבורים שלפליטים הפלסטינים יש זכות שיבה מותנית ולישראל יש אינטרס אסטרטגי וחובה מוסרית להכיר בכך.

הפגנה לציון שלוש שנים להתנתקות מרצועת עזה, מחסום כיסופים
ChameleonsEye / Shutterstock.com 2008.

מנגד, גם התרת הסתירה הערכית בין זכויות האדם לקיומה של התיישבות היהודית בארץ ישראל השלמה היא צורך פנימי של הציונות. הנוסחה הציונית שהצליחה לחולל מהפך היסטורי ולחבר את מרבית הגוונים בעם היהודי התבססה על חיבור בין לאומיות מודרנית לליברליזם ולזיקה העתיקה לארץ ישראל. הזיקה לארץ ישראל שיקפה את הסיפור המשותף של העם היהודי על אף הפערים הקיצוניים בין הקהילות היהודיות ברחבי העולם, ואילו התקווה להקים בה מדינה יהודית ודמוקרטית מתקדמת חיברה את כל הקבוצות הציוניות לחזון משותף. נוסחת החיבור הזאת ניצבת בלב מורשתם של בנימין זאב הרצל, של מייסדי האוניברסיטה העברית בהר הצופים ושל בוריס שץ שייסד את בית הספר לאומנויות ע"ש האומן המקראי בצלאל ושל עוד רבים וטובים. החיבור הזה הוביל גם

להתמזגות של הליברליזם והמודרנה עם הגות דתית כמו זו של הרב ריינס ושל הרב קוק. על אף כל ההבדלים והמחלוקות הנוקבות בין כל המנהיגים הללו, בסופו של דבר הם התכנסו סביב הקריאה להקמת מדינה יהודית ודמוקרטית בארץ ישראל. החיבור הזה בין הדמוקרטיה המערבית לזיקה לארץ ישראל הוא חיוני לציונות.

אלא שמלחמת ששת הימים ביקעה את הנוסחה הזאת. מחד, לממשלות ישראל היה קשה להתנגד להקמת יישובים יהודים ביהודה, בשומרון ובחבל עזה כדי שלא להכחיש את הקשר ההיסטורי למרחבים הללו. אך מאידך התיישבות זו בצורתה הנוכחית היא כיבוש פסול ובלתי חוקי. גם אם תיאורטית יניחו הפלסטינים את נשקם, בכל זאת, נוכחות היישובים היהודים בשטח לא תאפשר להם להקים מדינה עצמאית. כלומר, זכויות האדם הפלסטיניות לא נפגעות רק בשל הצורך הלגיטימי של ישראל להגן על עצמה, אלא גם בשל אידיאולוגיה עקרונית המבקשת ליישב כמה שיותר יהודים על כמה שיותר שטח. מציאות זו שונה מאירועי מלחמת השחרור, משום שבאותה העת הסכים הצד היהודי מראש להצעת החלוקה כדי להקים מדינת לאום ולממש את זכותו להגדרה העצמית, אך ההתיישבות בגדה המערבית נועדה להרחבת הטריטוריה הישראלית תוך התנגדות אידיאולוגית עקרונית להקמת מדינה פלסטינית. משום כך, יש להודות בצער כי ההתיישבות בצורתה הנוכחית היא כיבוש פסול על אף הזיקה היהודית וההיסטורית ליהודה ולשומרון. כתוצאה מכך, נוצרת סתירה ערכית הפוגעת גם בזיקה לארץ ישראל וגם בדמוקרטיה הישראלית.

¹³ בסעיף 11 של ההחלטה נכתב - "...הפליטים אשר ברצונם לשוב לבתיהם ולחיות בשלום עם שכניהם יורשו לעשות זאת במועד המוקדם ביותר האפשרי מבחינה מעשית..." - משמע שאפשרות השיבה עומדת בעינה, אך יישומה מותנה בהסדר מדיני שיוודא שהפליטים אכן רוצים לחיות בשלום עם שכניהם היהודים במדינת ישראל כשהתנאים המדיניים יאפשרו זאת. זוהי "זכות מותנית" מובהקת. ראו: Israel Ministry of Foreign Affairs, "United Nations General Assembly Resolution 194 -III--11-Dec-48", <https://mfa.gov.il/MFA/InternatOrgs/MFADocuments/Pages/United%20Nations%20General%20Assembly%20Resolution%20194%20-11.aspx>

המשך ההתיישבות היהודית בארץ ישראל, במתכונתה הנוכחית מנוגדת לרעיון העומד בבסיס המפעל הציוני. כשהעם היהודי חי בגלות הוא חלם על ארץ ישראל במעין מעגל פנימי סגור. בחלומם לא היו ערכים אוניברסליים, אילוצים אסטרטגיים או עמים אחרים בארץ, ולא היה צורך פוליטי ללכד את העם. כל קהילה חיה במקום מושבה ברחבי העולם וחלמה על ארץ ישראל ככל שרק רצתה, אך עתה, מששבנו בפועל לארצנו במסגרת התנועה הציונית, אנו לא יכולים להמשיך להתנהל כאילו כל הצרכים הללו אינם קיימים. משמעות הדבר היא שאם ההתיישבות היהודית בארץ ישראל השלמה גורמת לפגיעה בערכי ליבה של זכויות האדם, וכתוצאה מכך, מחצית העם היהודי בישראל ובעולם מוצא סתירה בין עברנו הקדום לעתידנו המשותף - הרי שההתיישבות בארץ ישראל השלמה פוגעת באחדות היהודית. כל עוד ההתיישבות היהודית ביהודה ובשומרון היא כיבוש פסול, היא אינה יכולה להתעטף בסיסמה של "חזרת העם לארצו".

את בעיית הכיבוש ואת פירוק האחדות היהודית אפשר לפתור באמצעות נסיגה ופינוי התנחלויות, אך פרדוקסלית גם נסיגה מחבלי הארץ ההיסטוריים של העם היהודי ביהודה ובשומרון טומנת בחובה מחיר כבד לדמוקרטיה הישראלית. כפי שתיארנו לעיל, הנוסחה הציונית המקורית שאפה ליצור חיבור מהותי בין לאומיות לליברליזם כדי לחזק את שני היסודות הללו יחד. אך הקריאה לווייתורים כואבים ונסיגה מהגדה המערבית בשם זכויות האדם מפרקת את הנוסחה הזו. במקום סינתזה בין לאומיות, דת וליברליזם היא מאלצת את החברה הישראלית לדרג מה יותר חשוב לה - ההתנגדות לכיבוש או הזיקה לארץ ישראל?! הניסיון ההיסטורי מאז שנות ה-90 מראה שבתנאים האלה החברה הישראלית לא דווקא בוחרת בזכויות אדם. אם בעבר הזיכרון הלאומי וההיסטורי של ארץ ישראל שימש מנוע להקמת מוסדות ליברליים כמו האוניברסיטה העברית או בית הספר בצלאל, הרי שהיום אתרי המורשת היהודית ביהודה, בשומרון ובירושלים הופכים סמל לכיבוש. במקום שחברון, עיר האבות, תהיה סמל לאמונה, למוסר ולצדק, כפי שנהג אברהם בתושבי הארץ, היא הפכה מוקד לשלילת זכות ההגדרה העצמית של הפלסטינים. האתרים הללו ומערכת ההסברה העומדת מאחוריהם מושכים אליהם מאות אלפי מבקרים בכל שנה וכך מתרחקת התודעה היהודית ממחויבותה לזכויות האדם.

ההרכב הטרוגני שלנו מחייב אותנו ליצור הסכמה יסודית בין הקבוצות השונות בחברה כדי לשמר את הזהות היהודית והדמוקרטית של ישראל. כל עוד הכיבוש הישראלי בשטחים ימשיך לפגוע בזכויות האדם הפלסטיניות ויעמוד בסתירה לזיקה היהודית לארץ ישראל השלמה, תמשיך החברה הישראלית להתפורר מבפנים ותחליש את אופייה היהודי והדמוקרטי של ישראל. על החברה היהודית בישראל להפוך כל אבן כדי לשוב לעמדה המקורית שחיברה בין ערכי זכויות האדם האוניברסליים לזיקה היהודית לארץ ישראל.

מסיבות אלה אנו מתנגדים להתיישבות יהודית בארץ ישראל השלמה, כל עוד היא חלק ממנגנון כיבוש שנועד ליישב כמה שיותר יהודים על כמה שיותר שטח. לצד זאת, אנו מאמינים שביום שבו תהיה ההתיישבות חלק בלתי נפרד מהמדינה הפלסטינית הריבונית, היא תקדם בתודעת שני העמים את ההכרה בארץ כמולדת משותפת ותממש את הפוטנציאל החיובי הטמון בה. כך תוביל ההתיישבות לפיוס בין העמים ולאחדות רעיונית בתוך העם היהודי בין ערכי זכויות האדם לזיקה לארץ ישראל השלמה. מסיבות אלו אנו סבורים כי לא היה נכון לבנות יישובים יהודים מעבר לקו הירוק לאחר מלחמת ששת הימים (1967). היה נכון מלכתחילה לחתור להסדר שלום שבמסגרתו תכיר ישראל בזכות השיבה כזכות מותנית והצד הערבי יאפשר לישראל להקים קהילות יהודיות ביהודה, בשומרון ובחבל עזה.

בפועל, עקב העובדה שההתנחלויות קמו בכל רחבי הגדה המערבית, אנו סבורים שהדרך היחידה לעצור את הכיבוש ואת ההתפוררות היהודית הפנימית היא באמצעות זכות מותנית שיעניקו הפלסטינים לישראל ליישב יהודים בשטח מדינתם. משמע, שיהודים ישראלים יוכלו להמשיך להתיישב בפלסטין רק אם יהיו אזרחים שווי זכויות וחובות בפלסטין ויכירו באופייה כמדינת לאום פלסטינית, כפי שפורט בהסדר הקבע שהוצג לעיל. אומנם יש להדגיש כי לפלסטינים אין חובה מוסרית להעניק את הזכות המותנית הזאת, שכן ההתיישבות בצורתה הנוכחית היא כיבוש פסול וזכותם לדרוש פינוי גורף שלה, אך אנו מאמינים שבמסגרת תהליך החנינה ההדדית שאנו מקדמים, אם הצד היהודי יכיר בזכות השיבה כזכות מותנית, גם הפלסטינים יוכלו להצטרף ולהעניק לקשר ההיסטורי של העם היהודי לארץ ישראל השלמה מעמד של זכות מותנית.

מכלל הדברים האמורים לעיל נובע כי שלילה הדדית של זכות השיבה הפלסטינית ושל ההתיישבות היהודית בארץ ישראל השלמה יוצרת קרע פוליטי פנימי בשני העמים ומונעת את יישום פתרון שתי המדינות. הסכסוך הישראלי-פלסטיני נוצר משום ששני הצדדים מאמינים שכל הארץ שייכת רק להם. לפיכך, כדי לסיים את הסכסוך נדרשים תחילה שני הצדדים להכיר בארץ שבין הירדן לים כמולדת משותפת. ההכרה בארץ כמולדת משותפת תאפשר לשני העמים להכיר בזכות ההגדרה העצמית ההדדית, בזכות השיבה ובהתיישבות היהודית בארץ ישראל השלמה כזכויות מותנות. באמצעות זאת אפשר יהיה ליישם את פתרון שתי המדינות מבלי שהצדדים יוותרו על זיקתם ההיסטורית לארץ כולה ויתדרדרו לקרע פוליטי פנימי. זוהי דרך המלך ליישום פתרון שתי המדינות, וזוהי ליבת החנינה ההדדית בין העמים. בהמשך נפרט כיצד אפשר להפוך את העקרונות הללו למדיניות מעשית וישימה.

חברי תנועת אנחנו בביקור ברמאללה, 2017

עוול לא מצדיק עוול פירושו כי כיום בוחרים שני הצדדים לבצע עוולות כלפי האחר בטענה כוזבת "שאין להם ברירה". לכן, על שני הצדדים לקבל אחריות למעשיהם כחלק מהחנינה ההדדית המשותפת.

בין היהודים לפלסטינים בארץ קיים מעגל דמים לפיו "הכיבוש" מצדיק "טרור" שמצדיק "כיבוש" וכן הלאה. שני הצדדים מצדיקים את המצב שנוצר וטוענים כי "אומנם אני איני צדיק, אך האחר רשע יותר ואני רק מתגונן מפניו". אך האמת היא שהטיעון "האחר רשע יותר" אינו יכול להצדיק מעשים פסולים ואי אפשר לטעון ביושר שמעשים אלה נועדו רק כדי להתגונן מפני האחר. הציונות יכולה להתגונן מפני הטרור הפלסטיני תוך הכרה בזכות ההגדרה העצמית ובזכויות האדם הפלסטיניות, בלי להשתלט על אדמותיהם ולהתעלם כליל מזכות השיבה. הפלסטינים יכולים להתגונן מפני הכיבוש הישראלי בשטחים ומפני האפליה בשטח ישראל במחאה לא אלימה ולהכיר בזכות ההגדרה העצמית הציונית. לכן, כל עוד בוחרים הצדדים להתעלם מזכויות האחר הם אחראים למעשיהם הפסולים - גם אם יש להם טענות מוצדקות. על שני הצדדים מוטלת החובה להכיר בזכויות האחר, לתבוע ממנו לחדול ממעשיו הפסולים ולשאת באחריות לעוולות שביצעו כלפיו. הטרור אינו יכול להצדיק כיבוש שאינו יכול להצדיק טרור וכן הלאה.

הפגנה פלסטינית נגד גדר ההפרדה במעסרה, 2012.
Ryan Rodrick Beiler / Shutterstock.com

מעגל הדמים בין הצדדים החל בתקופת המנדט הבריטי. לפיכך, על הצד היהודי לקבל אחריות לאפליה, לנכבה בתוך שטח ישראל ולכיבוש בגדה המערבית. אפליה פירושה שישראל יוצרת סתירה בין שוויון הזכויות האזרחי לאי ההכרה באזרחיה הערבים כקבוצת מיעוט לאומית. סתירה זו מובילה מחד למדיניות של העדפה מתקנת כלפי המיעוט הערבי, אך לאפליה באיחוד משפחות, משטר הקרקעות, מערכת החינוך וזכויות שווה לתשתיות ולהשתלבות בשוק התעסוקה. נכבה פירושה שהצד הפלסטיני פתח במלחמה בשנת 1948 ובשל כך נקבעו גבולות ישראל על פי תוצאות המלחמה, אך מייד לאחר המלחמה היה על ממשלת ישראל להכיר בזכות השיבה של הפליטים הפלסטינים לשטחה כזכות מותנית. כלומר, לאפשר להם לשוב אם יכירו בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית וישתלבו כזכות בחברה הישראלית. כיום, על ממשלת ישראל להכיר בזכותם המותנית לשוב לישראל ובקשר הלאומי של הפלסטינים בכל העולם למולדתם הפלסטינית מהים עד לירדן. הכיבוש הוא סך כל הפעולות שישראל מבצעת מעבר לקווי 67, כמו מפעל ההתנחלויות, המונעות במישרין או בעקיפין את הקמת המדינה הפלסטינית ואת מימוש שאר זכויות האדם הפלסטיניות, וכן סך כל הפעולות הביטחוניות שאפשר היה לעשותן בלי לפגוע בפלסטינים.

לישראל יש זכות צבאית להגן על עצמה בכל מקום, אך אין לה זכות לשלול את הזכויות הפלסטיניות באמצעות התיישבות ותפיסה של השטח וכן אסור לה לקיים מדיניות ביטחונית המבחינה בין פלסטינים לישראלים על פי שייכותם הקולקטיבית. מציאות זו גורמת לסתירה פנימית כאשר מצד אחד מנסה ישראל שלא לפגוע באוכלוסייה פלסטינית בלתי מעורבת, אך מנגד הכוחניות הבלתי מידתית המוטמעת במציאות הכיבוש מובילה לאצבע קלה על ההדק ולפגיעה בחיי פלסטינים, שאפשר היה להימנע ממנה. למרות העובדה שישראל אינה מעוניינת בפגיעה זו ואינה מכוונת אליה מלכתחילה, בפועל היא משלימה עימה כבר עשרות שנים ומנקה את עצמה מאחריות באמצעות האשמה של הצד הפלסטיני. אנו סבורים כי כל עוד שולטת ישראל בלתי ברירה בגדה המערבית או מטילה סגר על רצועת עזה כדי להגן על עצמה, הרי שעתידה של האוכלוסייה הפלסטינית הבלתי מעורבת, כמו גם שגשוגה, כבודה וביטחונה הם באחריותה. ישראל יכולה להגן על עצמה ביעילות בלי לבצע את המעשים הללו. בהמשך, בפרק "ההגנה העצמית", נסביר כיצד אפשר לעשות זאת.

לעומת זאת, על הצד הפלסטיני לקבל אחריות **לשלילת הציונות ולטרור. שלילת הציונות** פירושה אי הכרה בקשר הלאומי של יהודי כל העולם לארץ. כלומר, אנו מצפים מהעם הפלסטיני להבחין בין הזכויות הלאומיות המוצדקות של העם היהודי ושל התנועה הציונית לבין העוולות שביצעה הציונות כלפי הפלסטינים. לא נסתפק בשלל הנוסחאות החלקיות שנועדו להתנער מהכרה מלאה, כמו הכרה במדינת ישראל בלי להכיר במהותה היהודית והדמוקרטית, בהכרה בלאומיות ישראלית שאינה כוללת את יהודי העולם ואת חוק השבות או בהתבטאות הומנית כללית נגד עוולות ואלימות. **הטרור** פירושו ניסיונות לפגיעה מכוונת וישירה באזרחים ובחיילים יהודים וישראלים בנשק חם, בזריקת אבנים או בנשק קר. לאף אדם אין זכות לפגוע במכוון בחפים מפשע, ועל פי החוק הבין-לאומי לארגונים הפלסטינים אין כל זכות לפגוע בחיילי צה"ל בהינתן פתרון אחר בדרכי שלום. כעת, לאחר שהצגנו את עיקרון "עוול אינו מצדיק עוול", נעבור לעיקרון "צעד ציוני ראשון".

צעד ציוני ראשון פירושו שהצד הפלסטיני, הצד החלש בסכסוך, אינו מסוגל לעשות את הצעד הראשון לחנינה הדדית, לכן על הצד היהודי לעשות אותו. כדי שהוא ירגיש בטוח לעשותו עליו "להרוויח" את האחדות היהודית הפנימית ואת היציבות הבין-לאומית מכל תרחיש, ללא קשר לתגובת הפלסטינים שתבוא לאחר מכן. לפיכך, נפרט להלן מהם הצעדים שעל הצד היהודי לנקוט כדי להשיק את תהליך החנינה ההדדית, בטרם הכריז הצד הפלסטיני אם הוא מצטרף למהלך או לא, וכיצד צעדים אלה יקדמו מחד את הפיוס בין העמים ומאידך יתרמו לאחדות הפנימית בעם היהודי.

a katz / Shutterstock.com

אנו מציעים כי הצעד הציוני הראשון יכלול מרכיב הצהרתי ומרכיב אזרחי. המרכיב ההצהרתי יהיה הבעת נכונות פומבית של יהודים ציונים רבים מימין ומשמאל לשקול את חזון "שתי מדינות שתי קהילות" שאנו מציעים. הבעת הנכונות תתבצע באמצעות חתימה המונית על הצהרה משותפת. נוסף לכך, יתמקד הצעד הציוני הראשון גם בפעולה מעשית במישור האזרחי בגדה המערבית ובתוך תחומי מדינת ישראל.

בגדה המערבית, אנו סבורים כי יש לחתור להקמת מדינה פלסטינית ולשינוי דרך ההתיישבות מכוח כובש להתיישבות במדינה הפלסטינית העתידית. כל זאת לצד איחוי הקרע הערכי ויצירת אחדות רעיונית בין השמאל לימין בעם היהודי. לתהליך שאנו מציעים ישנם שני שלבים:

בשלב הראשון תציע ממשלת ישראל למתיישבים מעבר לקו הירוק את האפשרות להשתלב בחזון "שתי מדינות שתי קהילות" ובתהליך החנינה ההדדית. מתיישב או מתיישבת שיסרבו להשתלב בתהליך וישללו את הזכויות הפלסטיניות ויפגעו באחדות היהודית, לא יוכלו להישאר בשטח. מדינת ישראל תפנה אותם, תעניק להם פיצויים ותהיה אחראית לשיקומם. מתיישבים שיסכימו להשתלב בתהליך החנינה ההדדית יישארו, כמובן, בבתיהם. בהמשך, לאחר החתימה על הסדר הקבע, יוכלו מתיישבים יהודים חדשים לעבור להתגורר בשטח על פי תנאי ההסדר.

בראייתנו הערכית המתיישבים שיישאו בבתיהם יהיו החלוצים האמיתיים של רעיון ארץ ישראל השלמה. ישיבתם בארץ לא תהיה דורסנית כלפי האחר הפלסטיני, אלא תכיר בקיומו ותחתור לשותפות יהודית-פלסטינית במולדת המשותפת. המתיישבים שיישאו בשטח יאחו את הקרע הערכי בעם היהודי, וכן הם יפתחו פתח לפיוס ולחנינה הדדית בין העמים. כלומר, כבר בשלב הראשון יוכל הצד היהודי להרוויח את האחדות הרעיונית בין האגף הימני לשמאלי בתנועת הציונות, כפי שהיה בראשית הקמתה. אנו מצפים כי כל החברה היהודית, מימין ומשמאל, תעמוד מאחורי המתיישבים והיישובים שיתמכו במהלך.

נוסף לכך, תקים מדינת ישראל בשיתוף הרשויות הפלסטיניות המוסמכות וגורמים בין-לאומיים תשתיות חדשות עבור המדינה הפלסטינית העתידית כמו כבישים, חשמל, מפעלים כלכליים ומערכי שירותים מתאימים בכל רחבי הגדה המערבית. תשתיות אלה ישרתו את התושבים הפלסטינים ויהיו הכנה לקראת הקמת מדינה פלסטינית בעתיד. מלבד זאת, יש להקים מוסדות חינוך, מחקר ושותפות בין-דתית לקידום ההכרה ברעיון המולדת המשותפת והחנינה ההדדית בין העמים. לבסוף, יש לפעול גם ליצירת זיקה כלכלית ממשית בין המתיישבים היהודים שיסכימו למתווה החנינה ההדדית לבין חברה הפלסטינית.

בשלב השני אנו מקווים ומייחלים כי הפלסטינים יצטרפו לחנינה ההדדית ויסכימו להעניק למתיישבים זכות מותנית להשתלבות במדינה הפלסטינית. רבים בצד הפלסטיני מכירים בכך שהנוכחות היהודית ההיסטורית בגדה המערבית וברצועת עזה היא ותיקה מאוד, וגם היום גדל דור רביעי של ילדים בהתנחלויות. לפיכך, אנו, חברי וחברות תנועת אנחנו פונים לצד הפלסטיני ומבקשים ממנו להצטרף אלינו לתהליך החנינה ההדדית ולפתרון הסכסוך באמצעות הקמת שתי מדינות ושתי קהילות במולדת המשותפת.

עם זאת, בהתאם לגישתנו המבקשת להימנע ממדיניות "הכול או כלום", עלינו לחשוב כיצד ננהג אם הפלסטינים ימאנו להצטרף למתווה החנינה ההדדית וימשיכו להתנגד להתנחלויות באופן גורף.

Kelsey / Shutterstock.com

מצד אחד, זוהי זכותם המלאה שכן זהו השטח היחיד שבו הם יכולים להקים את מדינתם ולממש את זכותם להגדרה עצמית במולדתם. מכאן ישתמע, כי אם יחליטו הפלסטינים לנקוט עמדה זו ייחשב קיומה של ההתיישבות ככיבוש פסול המנוגד לחוק הבין-לאומי למרות כל המאמצים לסיום האיבה שתוארו לעיל. את זכותם זו אי אפשר להכחיש.

מן הצד האחר, התוצאה המעשית של העמדה הפלסטינית הזאת תהיה קשה מאוד. היא תחזיר אותנו למבוי הסתום הקיים, ואולי אף תיצור מציאות מדאיגה יותר, כפי שקרה לאחר כישלון תהליך אוסלו. עמדה זו תגרום לצד היהודי לחשוד כי הפלסטינים ממשיכים לשלול את מהות הקשר של העם היהודי לארץ ישראל כולה ולא

רק להתנחלויות. למותר לציין כי נכון לכתיבת שורות אלה התנגדות הארגונים הפלסטינים להתנחלויות מתבססת על התנגדות גורפת לציונות כולה, ולפיכך קשה לחשוב על סיבה אחרת זולת הסיבה הזאת להתנגדות פלסטינית לרעיון שתי מדינות ושתי קהילות. תחת עננת חשד זו יש להבהיר כי הפלסטינים אינם עומדים בתנאי הזכות המותנית והחלטה 194 של העצרת הכללית, ולכן גם מדינת ישראל לא תוכל לממש את זכות השיבה. נוסף לכך, סביר כי ישראל גם תחשוש שהפלסטינים לא יהיו מסוגלים לעמוד בהתחייבויותיהם במתווה הביטחוני שתיארנו לעיל בהסדר הקבע.

לכן, אם יסרבו הפלסטינים להצטרף לתהליך החנינה ההדדית אנו מציעים את מדיניות "עצירה ושימור". מטרת מדיניות זאת היא לשמר את ההכרה הישראלית בזכות ההגדרה העצמית הפלסטינית בגדה המערבית, לצד שימור האחדות היהודית

והאפשרות העתידית של חנינה הדדית בין העמים. מעשית, מדיניות זו תהיה מכוונת לבלימת ההתפשטות הטריטוריאלית של היישובים היהודים בשטח ולשימור האפשרות להצטרפותם למדינה פלסטינית עתידית. במסגרת זו ייקבע בחוק הישראלי שהיישובים היהודים יעצרו את התרחבותם הטריטוריאלית הנרחבת ויבנו שכונות חדשות במתווה מינימלי הצמוד לגדר היישובים בלבד, ורק בהתאם לאחוז מסוים מגודל האוכלוסייה הנדרש כדי לשמר את חוסנו של היישוב ואת אופיו הקהילתי או העירוני. הסיבה בגינה אנו תומכים בעצירה ובשימור ולא בהקפאת בנייה היא משום שהקפאה היא מעין פינוי. יישובים וערים שאינם מתרחבים דינם לקמול לאורך זמן ובסופו של דבר אף להיעלם. לכן, בהתאם לעובדה כי אנו עוסקים בתהליך חנינה הדדית ולא בתהליך פינוי, אנו תומכים במדיניות של "עצירה ושימור". כך תחדל מדינת ישראל להשתלט על שטחים פלסטינים נרחבים ובמקביל תחתור להקמת מדינה פלסטינית בשיתוף גורמים בין-לאומיים, תוך שימור האיחוד הערכי בעם היהודי בין ערכי זכויות האדם לערכה של ארץ ישראל השלמה וייצוב המעמד של ישראל בקהילה הבין-לאומית.

הודות למדיניות זאת נוכל לבטל את אופיו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני כמשחק סכום אפס עד שירגישו הפלסטינים בטוחים דיים להצטרף לתהליך החנינה ההדדית. עם זאת, נשוב ונדגיש שאנו מקווים שכלל לא נאלץ להגיע למדיניות "עצירה ושימור", ומייד לאחר שישראל תנקוט את הצעד הראשון יצטרפו הפלסטינים לתהליך החנינה ההדדית.

לצד האמור לעיל, בכל הנוגע לצעדי החנינה ההדדית בשטח ישראל, על החברה היהודית ועל החברה הערבית לפתוח בתהליכי פיוס ובשיח משותף להכרה הדדית בזהות הפלסטינית של אזרחי ישראל הערבים ובזהות הציונית של רוב אזרחי ישראל היהודים. על תהליכים אלו לכלול הקמה של מסגרות חינוך משותפות, פרסום מחקרים העוסקים בנושא, וכן שותפות בין-דתית ועסקית. במסגרת זאת יש לבחון גם רעיונות חדשים לביטול האפליה ולמעבר למערכת שיוונית בהתאם לעקרונות מגילת העצמאות.

עד כה פירטנו את יסודות "החנינה ההדדית" המתבססת על הכרה במולדת משותפת, עוול אינו מצדיק עוול וצעד ציוני ראשון. כעת נעבור למרכיב השני של מתווה הפיוס שלנו הנוגע ל"הגנה עצמית".

סוללת כיפת ברזל בבאר שבע, 2011.
ChameleonsEye / Shutterstock.com

הגנה עצמית - פירושה שעל מדינת ישראל מוטלת החובה להגן

על ביטחון אזרחיה מפני הטרור הפלסטיני בכל מקום שבו אזרחיה נמצאים ובכל זמן. החנינה ההדדית וההגנה העצמית יתקיימו במקביל כמרכיבים באסטרטגיה הישראלית. בכל שלב, לפני או אחרי הסדר הקבע, תפעל ישראל לחנינה ההדדית, ובמקביל גם לא תפקיד את גורל אזרחיה בידי הפלסטינים או בידי כוח זר אחר.

כמו כן, אנו סבורים כי יש להבחין בין שגרה לבין התפרצויות המלחמה הגדולות בעזה או בלבנון ובעוד במקומות. בעיתות המלחמות הגדולות אנו סבורים שלישאל יש את הזכות ואת החובה להגן על עצמה מפני ארגוני הטרור. על מטרות המלחמות הגדולות להיות הרתעה של ארגוני הטרור והגנה מקסימלית על האוכלוסייה האזרחית הישראלית והפלסטינית כדי להאריך את זמן השגרה בין המלחמות. לשם כך, על ישראל לוודא כי לאוכלוסייה האזרחית הפלסטינית יש נתיב הימלטות סביר מפני הקרבות, וכן שתהיה לה אפשרות כלכלית והומניטרית להשתקם אחרי המלחמה.

לצד זאת, אנו סבורים כי תכליתה של שגרה (מב"ם - המערכה שבין המלחמות) היא קידום החנינה ההדדית בין העמים. כחלק מתהליך כולל זה על ישראל לאפשר לזרוע הצבאית של ארגוני הטרור הפלסטינים לבחור אחת מבין שתי אפשרויות - להשתנות ולהצטרף לתהליך החנינה ההדדית או להיעלם. לשם כך יש לפעול בארבע דרכים. ראשית, על ישראל לעשות

כל שביכולתה כדי לשלול את היכולות הצבאיות של ארגוני הטרור בארץ ובעולם; שנית, כל עוד לא נחתם הסדר קבע בין הצדדים, על ישראל לשאת באחריות לכבודה, לזכויותיה ולעתידיה של האוכלוסייה הפלסטינית שתחת שליטתה הצבאית. לשם כך אנו מציעים להקים מנהלת נגישה שתאפשר לאוכלוסייה פנייה ישירה לצה"ל בשפה הערבית כדי לשטוח את טענותיה, וכן לבטל כל נוהל ביטחוני המבוסס על הבחנה אתנית בין יהודים לערבים (פרופיילינג); שלישית, עלינו לאתר שותפים אזוריים, מדינות או ארגונים במדינות, שיסכימו לכרות עימנו שלום חם וישתפו עימנו פעולה במאבק בטרור; רביעית, היעד העליון של מערכת הביטחון יהיה הגנה על ישראלים. במקרים בהם יתהווה איום ישיר ומובהק לחיי ישראלים - חשיבות ההגנה עליהם תכריע כל סתירה עם כל אחד מהעקרונות הנ"ל עד להסרת האיום.

במסגרת זו על ישראל להמשיך להפעיל, בלית ברירה, את הסגר הצבאי על רצועת עזה כל עוד שולט בה החמאס ומתכוון להמשיך לפגע באזרחים ישראלים. לצד זאת, על הסגר להיות מכוון אך ורק נגד התחמשות החמאס ולא נגד האוכלוסייה האזרחית ברצועה, ובשום פנים ואופן אין לנצל את הסגר ולהעניש את האוכלוסייה כמנוף לחץ על החמאס. מעשים אלו מנוגדים למסמך "רוח צה"ל" ופוגעים ביכולת שלנו לקדם חנינה הדדית בין העמים. דווקא משום שהסגר הצבאי על עזה מוצדק כל עוד שולט בה החמאס, מוטלת עלינו החובה והאחריות לוודא כי גם האוכלוסייה העזתית תוכל להשתלב במתווה החנינה ההדדית ותזכה לעתיד ראוי במדינה הפלסטינית העצמאית.

3.3. שוויון חירויות

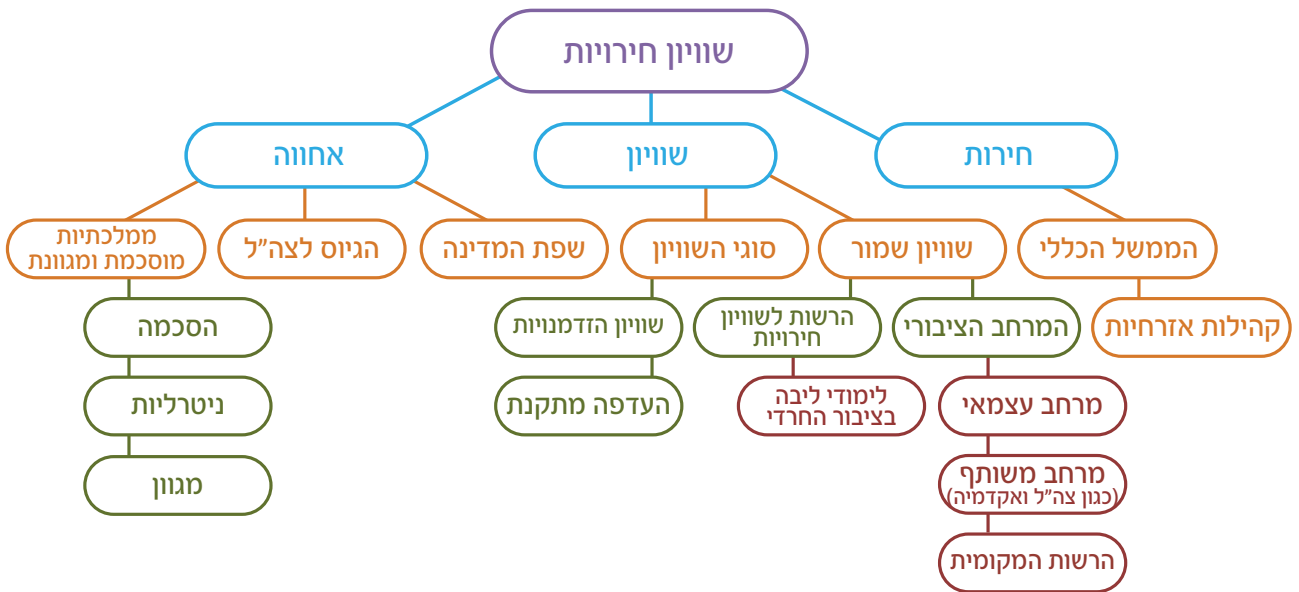
חירות שווה לחילונים ולדתיים (אילוסטרציה)
Dubova / Shutterstock.com

כפי שפירטנו בפרק "הנחת המוצא" בראשית דברנו, אנו סבורים כי במודל ההומוגני הקיים כיום, אנו נכשלים שוב ושוב בניסיון להכריע במחלוקות בין דתיים לחילונים. כתוצאה מכך, מתפורר הקונצנזוס הישראלי ומתערער מבנה הממשל שלנו. לפיכך, אנו מציעים את עיקרון "שוויון חירויות" כבסיס חוקתי להכרה בעצמאות הקבוצות השונות בחברה הישראלית. כך תהפוך החברה הישראלית לחברה חופשית, שוות זכויות ומלוכדת, והמורשת היהודית תתחזק מבחירה וללא כפייה, ברוב חלקי העם היהודי על גווניו השונים. עיקרון שוויון חירויות בנוי על סדרה של כללים ושל פרטים המשלימים זה את זה ויוצרים יחד מכלול רעיוני מלוכד - ראשית, בהשראת מסמך ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם שאימצה העצרת הכללית של האו"ם בשנת 1948, מאמינה תנועתנו ש"הואיל והכרה בכבוד הטבעי

לכל בני משפחת האדם ובזכויותיהם השוות והבלתי נפקעות הוא יסוד החופש, הצדק והשלום בעולם... [והואיל ואנו מאמינים] בזכויות היסוד של האדם, בכבודה ובערכה של אישיותו ובזכות שווה לגבר ולאשה... [אשר על כן בבסיס תנועתנו מצויה האמונה לפיה] כל בני אדם נולדו בני חורין ושווים בערכם ובזכויותיהם. כולם חוננו בתבונה ובמצפון, לפיכך חובה עליהם לנהוג איש ברעהו ברוח של אחווה".

שנית, בהשראת ההכרזה לכל באי עולם עומד עיקרון שוויון החירויות שבחזונו הציבורי על שלושת היסודות הנודעים - חירות, שוויון ואחווה. חירות, פירושה שכל אזרח ואזרחית יוכלו לבחור את אורח חייהם האישי, הקהילתי או הלאומי באמצעות הכרה חוקתית בעצמאות הקבוצות השונות בישראל. שוויון פירושו שישוואל תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין, כפי שנכתב במגילת העצמאות, ותוך ביטול ההתנגשות בין שוויון הזכויות לערכי הליבה של הקבוצות הדתיות. אחווה פירושה שהממלכתיות הישראלית תחדל להיות הומוגנית ושנויה במחלוקת ותהפוך מוסכמת ומגוונת.

על בסיס היסודות הללו הגדרנו סדרה של כללים ופרטים כמתואר בתרשים הבא:

יישומה המעשי של סדרת כללים ופרטים אלה, נוסף לשאר עקרונות החזון שפורטו עד כה, תוביל להיווצרותה של שותפות ישראלית בין הלאום היהודי לקבוצות העצמאיות בחברה הישראלית. להלן נפרט.

ג.3.א. חירות

עיקרון "החירות" בחזון התנועה פירושו שלרשות כל אזרח ואזרחית תעמוד הזכות לחיות את אורח חייו הפרטי, הקהילתי או הלאומי מבלי שהמדינה או הקהילה רשאיות להתערב בכך. כדי להגשים ערך זה אנו מציעים כי מדינת ישראל תתאפיין בשני מפלסים של ממשל - הממשל הכללי והקהילות האזרחיות.

הממשל הכללי - ממשל זה יתאפיין בממלכתיות יהודית ודמוקרטית והוא יעסוק בכל תחומי הממשל המקובלים בעולם, אך הוא יהיה ניטרלי בסוגיות של דת ושל תרבות. פירוש הדבר הוא כי הממשל הכללי לא יתערב בסוגיות הללו או אם הוא יתערב בהן, הוא יאפשר לאזרחים ולקבוצות השונות בחברה הישראלית להתגונן ולנהל מדיניות חינוכית הפוכה מעמדתו במתווה שיפורט בהמשך המסמך.

הקהילות האזרחיות - לצד ההשתייכות לממשל הכללי ישתייכו אזרחיות ואזרחי ישראל גם לקהילות אזרחיות נפרדות ואוטונומיות שיהיו אחראיות לספק מסגרת ערכית למי שיבחר או תבחר להשתייך אליהן. משמעות הדבר היא כי הקהילות האזרחיות יספקו חינוך ערכי (ספרות, היסטוריה, תנ"ך וכו'), שירותי דת ושירותי תרבות עבור חברי הקהילה. כל קהילה תורכב מפרלמנט מחוקק שבו מספר מצומצם של מושבים ורשות מבצעת שייבחרו בבחירות פנימיות¹⁴.

הקהילות האזרחיות לא תהיינה טריטוראליות. כל אחוז מסוים באוכלוסייה (שעליו יוחלט בעתיד) יוכל להתאגד לקהילה אזרחית. הקהילה האזרחית תספק לחבריה שירותים בכל מקום שבו הם גרים ללא התערבות המדינה. כך למשל, בבניין אחד בבאר שבע יוכלו דיירי הקומה הראשונה לקבל שירותים מהקהילה האזרחית הציונית הדתית, בקומה השנייה הדיירים יקבלו שירותים מהקהילה האזרחית הפלסטינית ובקומה השלישית מהקהילה האזרחית היהודית חילונית וכך הלאה¹⁵.

¹⁴ ראה להלן את התרשים בעמוד 40.

¹⁵ בישראל קיימים אזרחים ערבים רבים המגדירים את עצמם כבעלי זהות לאומית פלסטינית. אנו משערים שלאחר יישום עיקרון "שוויון חירויות" הם יבקשו להתאגד במסגרת קהילה אזרחית פלסטינית - שבאמצעותה תוכל להיווצר שותפות חדשה בין מדינת ישראל, כמדינה יהודית ודמוקרטית, לאזרחי ישראל הפלסטינים. לפיכך תומכת תנועתנו בהקמת קהילה אזרחית פלסטינית בישראל.

בניין תיאטרון הבימה בתל אביב, 2017
Elena Dijour / Shutterstock.com

השירות לחברי ולחברות הקהילה האזרחית יכלול שירותי הסעות, סבסוד, שירותים דיגיטליים והקמה של מוסדות פיזיים כגון בתי כנסת, מסגדים, בתי ספר ומתנ"סים. ההסדרים הנוגעים למיקום הפיזי של מוסדות הדת והתרבות יהיו זהים להסדרים הקיימים היום ברשויות המקומיות.

כל קהילה תקבל תקציב בסיסי מהממשל הכללי בהתאם לגודלה היחסי באוכלוסייה. נוסף לכך, הקהילות האזרחיות תוכלנה לגבות מחברי הקהילה דמי חבר נוספים באמצעות רשות המיסים הכללית עד אחוז דיפרנציאלי מסוים מגובה ההכנסות של חבריה ובאישור הפרלמנט הכללי. לצד זאת, ייקבע רף מינימלי של הכנסות שממנו ומטה לא תוכל הקהילה לדרוש דמי חבר.

מודל הקהילות האזרחיות יאפשר לחברה הישראלית להתנסות במתווים חדשים של שירותי דת, תרבות וחינוך ערכי שיתאימו להרכב ההטרוגני של החברה הישראלית. לדוגמה, בתי הספר הממלכתיים יוכלו לפצל את שעות לימודי התנ"ך, ההיסטוריה, הספרות ומקצועות נוספים לשני מקטעי זמן. במקטע הראשון ילמדו התלמידים בצוותא את תוכנית הלימודים הממלכתית הכללית, כפי שקורה היום. לעומת זאת, במקטע השני תשלח כל קהילה אזרחית צוות מורים שילמד את תוכנית הלימודים העצמאית שלה במקצועות האמורים לעיל והתלמידים יתפצלו לכיתות הלימוד על פי שיוכם לקהילות אזרחיות שונות.

מסיבת סיום שנה בגן דתי בפתח תקווה, 2017
Chayim Ehrenfeld / Shutterstock.com

להצעתנו יש ארבעה יתרונות. ראשית, המחלוקות הבלתי פתירות בין דתיים לחילונים בנושאי חינוך לערכים, דת ותרבות יופרדו מהממשל הכללי וכך יצטמצמו פערי העמדות במערכת הפוליטית הארצית ותתגבש ותתייצב ההסכמה הממלכתית הכללית שלנו. במקום שההליך הדמוקרטי הישראלי יתמקד רק בהצבעה כלל ארצית אחת על כל הסוגיות יחד, נפצל את ההצבעה הדמוקרטית לכמה פתקי הצבעה באמצעות הקהילות האזרחיות, ונאפשר לאזרחים להתמקד בנפרד בנושאים השונים שעל סדר היום הציבורי. כך יוכלו המצביעים והמצביעות להימנע מלכרוך בפתק הצבעה אחד את כלל המחלוקות בין יהודים לערבים ובין דתיים לחילונים. כך נוכל גם להדגיש את ההסכמות הנקודתיות הקיימות בינונו בנושאים השונים וכך גם תגדל יכולתם של נבחרים ונבחרות הציבור בכנסת להגיע לפשרות מורכבות והכרחיות.

שנית, כאשר יחול שינוי בהרכב האוכלוסייה במקום מגורים מסוים ותיקי העיר לא יצטרכו לחשוש. כך לדוגמה, אם בית שמש תהפוך עיר חרדית אין פירוש הדבר שתושביה החילונים יישארו ללא מענה משום שהקהילה האזרחית החילונית תוכל לדאוג להם ללא קשר להרכב הדמוגרפי של עירם.

שלישית, מנגנון הקהילות האזרחיות יאפשר לנו לתקצב מגוון רחב מאוד של קבוצות שהודרו מן הממלכתיות הישראלית וגם לקדם שיתופי פעולה בין קבוצות מגוונות. במבנה החינוך הממלכתי הקיים כיום נדרש אישור של כלל מפלגות הקואליציה כדי להקים מסגרות חינוכיות חדשות. זאת הסיבה שבגינה קשה מאוד ליצור בישראל זרמי חינוך חדשים ושנויים במחלוקת כגון זרם יהודי-ערבי, ישיבות תיכוניות חרדיות, חינוך פלסטיני, חינוך דתי-מסורתי עצמאי או זרם חינוכי

תפילת נשות הכותל ברחבת הכותל המערבי, 2011

יהודי-רפורמי. הניסיון הישראלי מלמד כי קשה לגבש קואליציות פרלמנטריות שיסכימו לכך. כתוצאה מכך זרמי החינוך המגוונים הללו אינם מצליחים לקבל הכרה ממשלתית מלאה והם נותרים בשולי החברה הישראלית. רק זרמי חינוך שבהם תומכת מפלגה חזקה מצליחים לקבל מעמד חינוכי עצמאי, כמו למשל רשת "מעין החינוך" התורני של ש"ס או החינוך הממלכתי דתי. כלומר, מודל החינוך הממלכתי מוביל בהכרח להקצנה ולהדרה משום שאינו מתאים להרכב ההטרוגני של החברה הישראלית. בניגוד לכך, במודל הקהילות שלנו אפשר יהיה לשנות את התמונה. הסמכות האוטונומית של הקהילות האזרחיות לניהול מדיניות חינוכית תאפשר להן להשתמש בתקציבן כדי ליצור שיתופי פעולה מגוונים מבלי לקבל את אישורו של הממשל הכללי ושל הקואליציה כולה.

רביעית, קהילות סגורות שיבחרו להמשיך להתבדל ולהגביה חומות, כמו למשל הקהילה החרדית, יוכלו לעשות זאת בכפוף לעקרונות המפורטים תחת ערך "שוויון" שיספקו להם מערכת טובה ויציבה יותר מזו הקיימת לרשותם כיום. הודות לארבעת היתרונות הללו מודל "שוויון החירויות" שאנו מציעים מתאים לאין שיעור לאופייה ההטרוגני של החברה הישראלית לעומת המודל ההומוגני הנוכחי.

ג.3.ב. שוויון

שוויון פירושו הכרה בכך שכל בני ובנות האדם שווים בערכם ובזכויותיהם. כדי להגשים את ערך השוויון ולהתאים את אופיו לנסיבות הגלובליות המיוחדות של המאה ה-21 ובייחוד לנסיבות הישראליות, אנו מציעים לאמץ שני עקרונות חיוניים - סוגי השוויון ושוויון שמור.

שותפים שווים (אילוסטרציה) fizkes / Shutterstock.com

סוגי השוויון - בין ערכי החירות והשוויון מתחייב איזון מתמיד משום שכל ערך העומד בפני עצמו עלול להוביל לתוצאה שלילית. חירות מוחלטת ללא איזונים ובלמים יכולה להוביל לניצול החירות שניתנה לגורמי הכוח, לביטול החירות הכללית ולשמירה של הכוח הרב שלהם לעצמם. כך למשל, קורה בשוק החופשי כאשר חברה מסחרית מסוימת מצליחה להתחזק ולהשתמש בעושרה כדי לרכוש חברות אחרות ולהפוך למונופול. מנגד, גם כאשר ערך השוויון אינו מאוזן באמצעות ערך החירות עלולה להיווצר אפליה. כך למשל, ועדי עובדים שקמו כדי לדאוג לזכויות השוות של מעמד הפועלים עשויים להשתמש בכוח שלהם כדי לדאוג רק לאגשי שלומם על חשבון זכויות האחרים. כלומר, כדי לאפשר לכל הפרטים בחברה לחיות את אורח חייהם, כיחידים או כקבוצות, בחופשיות הרבה האפשרית, על המדינה הדמוקרטית מוטלת האחריות לאזן כל העת בין ערכי החירות לשוויון. לשם כך אנו מציעים את הכללים הבאים:

שוויון הזדמנויות - לדעתנו האיחוד היסודי והטוב ביותר בין חירות ושוויון הוא "שוויון ההזדמנויות". כלומר, לצד האיסור החל על המדינה להתערב בחירות הפרט של אזרחיה עליה לוודא כי לכל אזרחיה עומדת זכות שווה לשוויון בפני החוק,

לחינוך ציבורי איכותי, לתשתיות שוות, לבריאות, ליכולת התאגדות מסחרית ופוליטית שווה, ליכולת התמודדות שווה עם כשלי השוק ועוד.

העדפה מתקנת - עם זאת, ברור לנו כי לא די רק בשוויון הזדמנויות. תמיד יהיו בחברה קבוצות אוכלוסייה שיופלו לרעה באופן מובנה. כך למשל, היות שקיימת אפליה תרבותית מבנית כלפי נשים המונעת מהן שוויון הוגן בשל סיבות רבות, הרי שעל המדינה מוטלת החובה לנקוט צעדים נחוצים יותר כדי ליצור עבורן שוויון הזדמנויות. במובן זה מוטלת על המדינה גם החובה לנקוט מדיניות של "שוויון בתוצאות" המגדירה לא רק את תנאי הפתיחה של שוויון ההזדמנויות אלא גם את התוצאה הרצויה, כך לדוגמה קיימת מדיניות ישראלית שבה מוצב יעד ממשלתי לכמות מסוימת של נשים שיכהנו בדירקטוריון של חברות ממשלתיות. בהתאמה לכך, מוטלת על ישראל החובה לנקוט העדפה מתקנת לטובת האוכלוסיות המודרות בקרבה כגון האוכלוסייה האתיופית, המסורתית, החרדית, הפלסטינית, הנכים ועוד עד הגעה ליעד של "שוויון בתוצאות" עבור כלל האוכלוסיות המופלות הללו.

לצד זאת, יש להכיר בכך שמדיניות העדפה מתקנת שנועדה להוביל לשוויון בתוצאות, נוסף לשוויון הזדמנויות, עשויה לפגוע מהותית בערך החירות ואף להפוך אפליה בעצמה. ברור כי העדפה מתקנת מתממשת לטובת קבוצות אוכלוסייה מסוימת תפגע בסופו של דבר בקבוצות אוכלוסייה אחרות, אם היא לא תוגבל. לפיכך, על קידום מדיניות של שוויון בתוצאות להתבסס על ארבעה תנאים:

ראשית, על המדינה לפעול באופן זה רק לאחר שמדיניות "שוויון ההזדמנויות" נוסתה וכשלה.

שנית, על המדינה להגדיר מראש את היעדים שאליהם היא חותרת, למשל יעד שבו יעבדו במשק ההיי-טק לפחות 10% עובדים ממוצא ערבי, ובתוך כמה זמן היא מעוניינת להגיע אליהם. כשיושגו היעדים תתבטל אוטומטית ההעדפה המתקנת. אם לא יושגו היעדים בפרק הזמן שהוקצב לכך, על המדינה לדון בסיבה לכך ואם יש צורך לשנות את היעדים או את האמצעים להשגתם.

שלישית, על היעדים שיוגדרו מראש להתבסס על ניתוח מקורות אי-השוויון בסוגיה הנידונה ולא בהכרח על גודל האוכלוסייה המופלית לרעה. כך למשל, תפעל המדינה להנגשת כמה שיותר מבני ממשלה עבור אוכלוסיית הנכים, על אף שגודלה היחסי של אוכלוסייה זו הוא קטן, מתוך הבנה שללא הנגשה היא תיפגע אנושות. **רביעית,** בכל מקרה, אין לקבל אנשים ונשים שאינם מתאימים לחלוטין לתפקידים רק לשם ההעדפה המתקנת.

הנגשת חנייה לאוכלוסיית הנכים באשקלון, 2017
Gelina / Shutterstock.com

שוויון שמור - בעשורים האחרונים התפתח בעולם הדמוקרטי פרדוקס ליברלי בין חירות לשוויון. אוכלוסיות מיעוט דתיות רבות מצהירות כי הן מעוניינות לחיות אורח חיים שאינו שיווני. משמע שהן מעוניינות לנהל אורח חיים שיש בו הטיה מובהקת בעד או נגד אדם או קבוצה כל שהיא על פי מוצאם המולד, ובכלל זאת גם הפרדה בין קבוצות אוכלוסייה על פי מוצאן.

פרדוקס זה הוא שורשי ועמוק יותר במדינת ישראל לעומת מדינות אחרות בעולם הדמוקרטי משום שהוא נוגע לקבוצות אוכלוסייה גדולות מאוד ומשום שהיהדות והאסלאם, כדתות הנפוצות בישראל, הן דתות הלכה המכתיבות נורמות התנהגות מפורטות הסותרות, במקרים רבים, את ערך השוויון. עובדות ייחודיות אלה

יצרות התנגשות קיצונית בין חוקי מדינת ישראל למציאות הממשית בשטח. כך למשל, מקפידה האוכלוסייה החרדית

כניסה נפרדת לקבר רבי שמעון בר יוחאי במירון
David Cohen 156 / Shutterstock.com

לנהל את אורח חיייה תוך הבחנה בין גברים לנשים ובין אשכנזים לספרדים מתוך צייתנות לשושלות של רבנים גדולי ישראל, כשרוב הנורמות הללו זוכות לתמיכה ציבורית גורפת. תופעה דומה של אורח חיים שאינו שיווני קיימת במישור המקומי בחברה הערבית במקרים שבהם מבקשות חלק מהחמולות לבנות בנייה פרטית על חשבון מבני ציבור, בניגוד לרצונם של תושבים רבים. במקרים אחרים, בציבור החילוני קיימת תופעה הפוכה של פעולה למען חירות ושוויון בניגוד לחוק המבוסס על כפייה דתית, כמו למשל בכל הנוגע לפתיחת המרכולים בשבת. תופעה נוספת הקיימת בישראל כתוצאה מן הפרדוקס בין חירות ושוויון היא של "מיעוט בתוך מיעוט", שבמסגרתה קבוצות אוכלוסייה בתוך הקהילות החרדיות והערביות דורשות לקיים אורח חיים שיווני יותר, אך הקהילה מונעת זאת מהם

מבלי שהמדינה מצליחה לסייע להם. דוגמאות לכך הם תלמידים חרדים הרוצים ללמוד לימודי ליבה, נשים חרדיות הרוצות ליטול חלק בהנהגה הפוליטית, חרדים ספרדים הרוצים ללמוד בבתי ספר טובים יותר, נשים בדואיות הרוצות לרכוש השכלה ותעסוקה עצמאית, להט"בים בחברה דתית יהודית או ערבית ומשפחות ערביות צעירות הרוצות תשתית דיור מודרנית. בכל המקרים הללו ובעוד מקרים רבים אחרים קיים פער בלתי מתקבל על הדעת בין ההכרזות הרמות על שוויון זכויות לבין המציאות בשטח.

כדי להציע מענה ישראלי אפקטיבי לפרדוקס הנוגע לאורח החיים שאינו שיווני עלינו לנסות תחילה לפתור את הפרדוקס מזווית אחרת. אנו מציעים שמדינת ישראל תשמור על זכותם השווה של כל אזרח ואזרחית שבחרו באורח חיים שאינו שיווני לשוב ולבחור בשוויון לכשירצו בכך. את העיקרון הזה אנו מכנים שוויון שמור והוא מבוסס על ארבעה תנאים החייבים להתקיים כדי שישראל תוכל לאפשר רשמית את קיומו של אורח חיים שאינו שיווני.

את ארבעת התנאים אפשר לתמצת תחת הסיסמה "בחירה הפיכה ללא כפייה וללא מדורן", להלן נפרט:

נשים דרוזיות ברמת הגולן, 2009
ChameleonsEye / Shutterstock.com

בחירה - פירושה שעל הבחירה באורח החיים שאינו שיווני להיות בחירה מבין כמה אפשרויות סבירות ורק בתנאי שקיימת לצידה אפשרות שוויונית סבירה. לדוגמא, כאשר זוג הורים חרדים בוחרים לשלוח את ילדם למסגרת חינוכית ללא לימודי ליבה הם פוגעים ביכולתו להתפרנס בכבוד בעתיד, משמע הם פוגעים בשוויון ההזדמנויות שלו. לכן אין לקבל את המצב הקיים בו הורים חרדים רבים נאלצים לשלוח את ילדם למסגרות אלו רק משום שאין להם אפשרות מעשית אחרת. על פי השקפתנו, על המדינה ליצור עבורם אפשרות לשלוח את ילדם למסגרת חינוכית חרדית הכוללת לימודי ליבה. לאחר שהמדינה תעמוד באחריותה הזו - ניתן יהיה להכיר רשמית גם במסגרות חינוך חרדיות עצמאיות שנמנעות מלימודי ליבה.

הפיכה - פירושה שחייבת להיות אפשרות לשנות את ההחלטה ולשוב ולבחור באורח חיים שיווני.

ללא כפייה - פירושה כי הבחירה של אזרח או של אזרחית באורח חיים שאינו שיווני לא תטיל צל על האחר ולא תכפה עליו נורמות שהוא אינו מעוניין בהן. עיקרון זה חשוב בייחוד בנוגע לקבוצות המיעוט שבתוך המיעוט שבהן נדון בהמשך.

ללא מדרון - פירושו שיש לוודא כי בין הבחירה באורח החיים של קבוצה מסוימת שאינו שיווני ובין המרחב הציבורי הכללי בחברה הישראלית אין מדרון חלקלק המאיים להפוך את המרחב הציבורי כולו למרחב שאינו שוויוני.

רק כאשר כל ארבעת התנאים הללו יתקיימו יחד תוכל להכריז מדינת ישראל על שוויון שמור לאזרחים או לאזורים מסוימים שבהם יתאפשר לקיים אורח חיים שאינו שיווני, למשל הסעות ציבוריות שיש בהן הפרדה מגדרית, חינוך ללא לימודי ליבה או בריכות שחייה נפרדות. אנו מאמינים שרק כך אפשר יהיה לפתור את הפרדוקס שבין חירות לשוויון ולוודא שאלו הבוחרים באורח חיים שאינו שיווני יעשו זאת מבחירה, וכי תמיד תעמוד להם ולהן הזכות לשוב לאורח חיים שיווני.

קבוצת נערות חרדיות בתל אביב, 2010
ElRoi / Shutterstock.com

היתרון המרכזי של הצעתנו הוא כפול. ראשית, גישתנו נותנת מענה לדרישה הלגיטימית של ציבורים רחבים לחיות את אורח החיים שבו הם מאמינים מבלי לפגוע בעיקרון שוויון הזכויות. **שנית**, כל עוד עובר השסע הפוליטי בקו שבין הדת לליברליזם תמצא עצמה החברה הישראלית תמיד במשחק סכום אפס בלתי פתיר שבו אף צד אינו מסוגל להכריע. במצב זה כיסי אי-השוויון בתוך החברה הישראלית ממשיכים להעמיק ולהתרחב והחברה כולה הולכת ומתפוררת. עיקרון השוויון השמור שאנו מציעים יוכל לשנות את התמונה. באמצעותו תהפוך ישראל מדינה המאפשרת לכל קבוצה לחיות את חייה בחירות מלאה, בכלל זאת המיעוטים הדתיים הרוצים אורח חיים שאינו שיווני והמיעוטים שבתוך המיעוטים הרוצים אורח חיים שיווני יותר. באופן זה יעבור קו השסע הציבורי שבין דתיים לחילונים

ממאבק שאי אפשר להכריע בו למאבק חדש למען זכותם של כל הגברים והנשים בישראל לבחור את אורח חייהם בשוויון זכויות מלא. מאבק זה יחזק את הדמוקרטיה הישראלית כי אפשר יהיה לגבש סביבו רוב דתי וחילוני נחוש שיגבר על המבקשים למנוע שוויון זכויות מהאחר.

כדי להגשים את עיקרון השוויון השמור על ארבעת תנאיו, אנו מציעים כי מדינת ישראל תקים את הרשות לשוויון חירויות ותכריז על כללי ניהול חדשים של המרחב הציבורי.

הרשות לשוויון חירויות - רשות ממשלתית זו תוכפף לממשל הכללי ותפקידה המרכזי יהיה לוודא כי בכל מקום שבו קיים אורח חיים שאינו שיווני מתקיימים גם ארבעת התנאים האמורים לעיל (להלן - הרשות). אם אחד התנאים אינו מתקיים, יוטל על הרשות לקיימו בלי לפגוע ברגשות הקהילה. במסגרת זו תקים הרשות בתי ספר, מערכי הסעות להכשרות מקצועיות, תעניק מלגות לימודים ותבצע עוד צעדים, ככל שיידרש, כדי לוודא כי נשמר השוויון השמור. לשם המחשה נבחן את בתי הספר החרדים האוסרים על אימהות התלמידים להחזיק ברישיון נהיגה ונניח, לצורך הדיון, שאחת האימהות מעוניינת, בכל זאת, ללמוד נהיגה. במצב זה תעמיד הרשות לשוויון לימודי נהיגה בסבסוד ניכר תוך התחשבות ברגשותיה של הקהילה (למשל, נקודת המפגש עם מורת הנהיגה תתבצע מחוץ לשכונה החרדית) או שתארגן לבנה התלמיד הסעה לבית ספר חרדי אחר שבו יתאפשר לה ללמוד נהיגה. לצד זאת, יוטלו גם הגבלות חוקיות ואכיפה משטרתית יעילה על יכולתה של הקהילה לבייש ציבורית את מי שישתף פעולה עם הרשות לשוויון תוך איזון עם חופש הביטוי. אם תיכשל הרשות בתפקידה ולא תצליח לתת מענה לאם, יוכרז בית הספר כפועל בניגוד לעיקרון השוויון השמור והמשטרה תסגור אותו.

לימודי ליבה בציבור החרדי - הרשות לשוויון חירויות תעסוק גם בלימודי הליבה לציבור החרדי. נכון לכתיבת שורות אלה, רוב מוחלט של תלמידים בנים חרדים אינו לומד לימודי ליבה ורק כ-5% מהם לומדים בישיבות תיכוניות חרדיות המגישות לבגרות. לעומת זאת, סקרים שבחנו את הסוגיה בשנת 2018 מצאו שהפוטנציאל הלא ממומש עמד באותה

החינוך החרדי (אילוסטרציה)
ReX_977 / Shutterstock.com_977

העת על כ-17%. בהתאמה לכך, לאורך העשור חלה ירידה בכמות הניגשים לבגרות מ-16% ל-13% בלבד¹⁶. תוצאה עגומה זו לא תשתנה כל עוד לפוליטיקאים החרדים תהיה אפשרות פוליטית וחוקתית למנוע מהציבור החרדי לימודי ליבה. כל ניסיון לשנות את המצב הזה נצבע מייד בצבעים של מלחמת דת המחלישה את המיעוט שבתוך המיעוט החרדי. משום כך בהצעתנו, לצד הקהילות האזרחיות החרדיות שיעניקו לציבור החרדי חינוך על פי השקפתן העצמאית, תוטל על הרשות לשוויון חירויות האחריות להקים עוד שלושה מסלולי לימוד עבור הציבור החרדי - לימודי ליבה מלאים, לימודי ליבה חלקיים ומסלול השלמת בגריות למבוגרים. כל אזרח או אזרחית חרדים יהיו חופשיים לרשום את ילדיהם לבתי הספר הללו, אך מי שיבחר, מרצונו החופשי, להצטרף לקהילה אזרחית

חרדית - יצטרך להביא אישור מרבנים חרדים מוסמכים כדי להצטרף למסלולי הליבה, אם הקהילה האזרחית שלו תדרוש זאת. לצד זאת, לאחר גיל 18 יוכלו כל החרדים והחרדיות להצטרף למסלול השלמת בגריות ללא אישור מיוחד. באופן זה מרבית הציבור החרדי ימשיך לחנך את בניו ללימוד תורה ללא לימודי ליבה, אך המיעוט בתוך המיעוט שירצה בכך יוכל לבחור דרך אחרת שאינה פתוחה בפניו היום.

נוסף על כך, גם מנקודת המבט של המנהיגות החרדית יאפשר לה המודל לקיים מסלול יציב ובטוח שאליו תוכל לשלוח נוער חרדי שאינו מצליח להשתלב במסגרות הקיימות מבלי לערער על הערך העליון של לימוד התורה או על סמכותם של גדולי ישראל. כללו של דבר, מדינת ישראל תאפשר לרוב החרדים ללמוד תורה על פי אמונתם, והחרדים יאפשרו למיעוט שבקרבם ללמוד לימודי ליבה.

מרחב ציבורי משותף בתל אביב, (אילוסטרציה)
Fotokon / Shutterstock.com

המרחב הציבורי - במרחבים ציבוריים המשותפים לכל האזרחים, למשל הרחוב או מסגרות משותפות כמו האקדמיה וצה"ל, קיימת הפרה מבנית של שניים מתוך ארבעת התנאים האמורים לעיל של השוויון השמור ("בחירה הפיכה ללא כפייה וללא מדרון"). התנאי הראשון הנוגע לבחירה חופשית מתבטל משום שאין לאזרחי ישראל תחליף להליכה ברחוב או ללימודים באקדמיה, והתנאי האחרון הנוגע למדרון חלקלק עשוי להתבטל אם במוסדות האקדמיים תלמד כמות גדולה מדי של תלמידים חרדים המעוניינים בהפרדה מגדרית. מכאן עולה השאלה האם אפשר לקיים את השוויון השמור במרחבים משותפים?

כדי לתת מענה לאתגר זה אנו מציעים להבחין בין שלושה סוגים של מרחבים ציבוריים - מרחב עצמאי, מרחב משותף (כגון צה"ל והאקדמיה) והרשות המקומית:

¹⁶ ראו: ענת בארט, אהוד (אודי) שפיגל, וגלעד מלאך, אחד מחמישה תלמידים: החינוך החרדי בישראל (ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2020), 41; עמירם גונן, בצלאל כהן, ואליעזר הירון, פוטנציאל הביקוש ללימודים בישיבות תיכוניות חרדיות (ירושלים: מכון ירושלים למחקרי מדיניות), 6; 12N, "דוח: מספר הסטודנטים החרדים זינק, חלקם באוכלוסייה עלה ל-12.6%", כרמל ליבמן, [גישה: 31 לדצמבר 2020].
https://www.mako.co.il/news-israel/2020_q4/Article-f24ec0ac4a5b671026.htm?sCh=31750a2610f26110&pld=173113802

מרחב עצמאי הוא שטח שאין כל חובה להיכנס אליו והדבר תלוי ברצון האזרחים, למשל בית כנסת, מרכז גאה, מסגד ומועדון ריקודים. במרחבים מעין אלו אפשר יהיה להכיל את כללי השוויון השמור ולאפשר אורח חיים שאינו שיווני.

קצינת צה"ל במטווח צבאי בבאר שבע, 2013
Noa Siti Eliyahu / Shutterstock.com

מרחב משותף (כגון צה"ל והאקדמיה) - המרחב המשותף
מתייחס לכלל המוסדות הציבוריים המשותפים לאזרחי ישראל כגון המגזר הציבורי, צה"ל, השירות הלאומי-אזרחי והאקדמיה. היות ובמרחבים הללו קיים חשש למדרון חלקלק, כפי שהוצג לעיל, הרי שעל פי כללי התנועה גוברת הזכות לשוויון מלא המצמצמת את הזכות לשוויון שמור. לפיכך, רק מי שנוכחותם במוסדות הללו זמנית ומחויבת המציאות (למשל סטודנטים לתואר ראשון או חיילי סדיר בצה"ל) יוכלו לדרוש מידה נמוכה של שוויון שמור, ובלבד שהמדינה תהיה אחראית לפצות את האוכלוסיות שיפגעו מכך. כך לדוגמה, עמדת התנועה היא כי בכל כיתה אקדמית יוקצה מספר מצומצם של שולחנות לשוויון שמור שבהם יוכלו לשבת בנפרד סטודנטים וסטודנטיות לתואר ראשון - אך ללא מחיצות וללא כל שינוי נוסף.

נוסף לכך, רק אחוז מצומצם ומוגדר מראש של סטודנטים וסטודנטיות יוכלו ללמוד בכל שנה בקמפוס נפרד. גודלם של הקמפוסים האקדמיים הנפרדים ייקבע מראש בכל שנה בהתאם לביקוש, וסטודנטים שלא יירשמו עד לתאריך שייקבע מראש לא יוכלו להשתתף בלימודים אקדמיים נפרדים ויאלצו להמתין לשנה הבאה. במידה וייפגעו זכויותיהן של מרצות באקדמיה הן יפוצו בהתאמה.

באשר לצה"ל, יתקיימו מסגרות דתיות וחרדיות נפרדות רק עד לרמת המחלקה, והגדודים החרדים יפורקו. גדודים אלו הם מסגרות גדולות מדי המשנות את אופי המרחב הציבורי באזורים גדולים בבסיסי צה"ל ולפיכך, הם מדרון חלקלק. לצד זאת, היות שנשים לא תוכלנה לפקד ישירות על המחלקות החרדיות בצה"ל, תוטל על הצבא החובה להגדיל את התקנים לפיקוד נשים בשאר יחידות הצבא כדי לאזן את אי-השוויון שנוצר.

הרשות המקומית - כל הערים והיישובים בישראל יתאפיינו בחירות ובשוויון מלאים לכול ללא אפליה, בדומה למצב החוקי הקיים היום, אך בניגוד למציאות הקיימת יאכפו הממשלה והמשרטה נורמה זו באדיקות רבה משום שהצעתנו תאפשר למרכז הפוליטי הישראלי להתלכד ולוודא כי הממשלה תעמוד במשימתה.

איסור כניסה בשבת ובחג בכניסה לשכונת זיכרון
משה בירושלים, 2021. צילום: תנועת אנחנו.

לצד זאת, ברור לכול כי יש בישראל ערים ויישובים בעלי מאפייני אוכלוסייה הומוגנית המעוניינים ביצירת נורמות ייחודיות עבור עצמן. כך למשל, יש היום בישראל יישובים דתיים שבהם נסיעה ברכבים פרטיים בשבת אינה מתאפשרת או קיבוצים חילונים האוסרים על הקמת בית כנסת בשטחם. לכן, את זכותם זו לאורח חיים קהילתי ייחודי יש לאזן עם הזכות הכללית של הציבור הישראלי לחופש ביטוי ולשוויון בכל רחובות ישראל. לשם כך, אנו סבורים שיש למסד הליך של משאל עם מקומי (להלן - המשאל) במסגרתו אפשר יהיה ליצור נורמות מקומיות ייחודיות לפרק זמן קצוב, אם יחולו התנאים הבאים:
ראשית, כדי שהחלטה במשאל תקבל אישור חוקי, עליה להתבסס על רוב מוחלט ומובהק מהאוכלוסייה המקומית, והיא תהיה תקפה לפרק זמן של חמש שנים בלבד; שנית, המשאלים המקומיים יוגבלו בהתאם לעקרונות הבאים:

(א) החלטות המשאל המקומי לא יתבססו על אפליה של דת, של גזע או של

מגדר. למשל, אי אפשר יהיה להחליט שבאזור מסוים יתלו שלטי חוצות מסחריים שבהם תמונות של גברים בלבד, אך מותר יהיה לאסור באופן גורף על פרסום תמונות של אנשים ללא אבחנה בין גזע או מגדר.

(ב) המשאל יוכל להשפיע רק על עיצוב המרחב הציבורי, כולל מרכזי מסחר ותרבות, אך לא על אורח החיים הפרטי. כך אפשר יהיה, למשל, להגביל מכירת אלכוהול באזורים מסוימים בעלי אופי מוסלמי, אך לא את עצם שתיית האלכוהול של אנשים פרטיים. כך אפשר יהיה להמשיך לסגור כבישים בשבת באזורים מסוימים, כפי שקורה היום, אך כל הגבלה מעין זו על הפרט תחייב את הרשות לשוויון חירויות לדאוג לחלופות - למשל מגרשי חנייה הצמודים לאזור ההגבלה או תחבורה ציבורית נאותה. אם הרשות לשוויון לא תצליח במלאכתה, תתבטל החלטת המשאל.

מצעד הגאווה בתל אביב, 2018
ColorMaker / Shutterstock.com

(ג) בכל מקום בארץ אפשר יהיה להקים כל סוג של מוסד תרבותי או דתי כגון בית פתוח של הקהילה הגאה, בית חב"ד או מסגד. המשאל המקומי יוכל להגביל רק את מידת הנראות הציבורית שלו כלפי חוץ. למשל, הוא יוכל למנוע הצגת תמונה גדולה מדי של רב מוכר או כריזה חזקה מדי של המואזין. כך אפשר יהיה לצמצם את הנראות הציבורית של אירועים ציבוריים כמו הכנסת ספר תורה ומצעד גאווה. לצד זאת נדגיש כי בכל מקרה יוקצו כמה אתרים בערים הגדולות ברחבי המדינה שבהם לא תוכל לחול כל הגבלה כמו כיכר רבין בתל אביב וכיכר ציון בירושלים.

לסיכום, בפרק זה עסקנו בערך השוויון והצגנו את גישתנו הערכית הנוגעת לאורח חיים שאינו שיווני. עמדת תנועת אנחנו היא כי חירותם וזכויותיהם השוות של כל בני ובנות האדם הן ערך עליון שאי אפשר לעקור אותו ממקומו - גם לא מבחירה. משום כך, עלינו לוודא ששוויון הזדמנויות מוענק לכול, ולצד זאת מתקיימים גם הזכות להעדפה מתקנת ולשוויון שמור היכן שחלים התנאים הנדרשים לכך. זהו הבסיס הערכי שעליו עומדת התנועה ושאותו אנו רוצים לקדם בחברה הישראלית. על גבי בסיס זה, בכל הנוגע לאורח החיים הפרטי, אנו נוקטים בעמדה אידיאולוגיה ניטרלית ובוחרים להימנע מקביעת עמדה אם יש או אין אורח חיים "נכון". לדעתנו גישה ממלכתית זו היא היחידה המסוגלת לאחד את החברה שלנו לשותפות ישראלית מוסכמת כפי שנפרט להלן בפרק "אחוה".

ג.3.ג. אחווה

כנס פרויקט תגלית בבנייני האומה בירושלים, 2014. צילום: לע"מ.

"אחוה" היא חיזוק תחושת השותפות בין בני ובנות אדם כערך אוניברסלי יסודי. לאור ערך זה, מאמצת תנועתנו שני מעגלים מקבילים של שותפות ושל ערבות הדדית. הראשון הוא בעם היהודי בארץ ובעולם והשני הוא בין יהודים לפלסטינים בחברה הישראלית ובמרחב כולו. לשם כך, אנו מציעים לאמץ את שלושת העקרונות הבאים - ממלכתיות מוסכמת ומגוונת, גיוס לצה"ל ושפת המדינה.

ממלכתיות מוסכמת ומגוונת - בפרק "הנחת המוצא" שלעיל ביארנו שבמצב הקיים כיום מבוססת הממלכתיות הישראלית על שני מעגלי זהות בלבד - לאומיות יהודית ואזרחים פרטיים בעלי מרקם תרבותי שונה. רשמית, נכון למועד כתיבת שורות אלה, אין בממלכתיות הישראלית הקיימת הכרה חוקתית בעצמאות הקבוצות השונות בחברה הישראלית. כל המנגנונים העצמאיים

שהצליחו הקבוצות השונות בישראל ליצור בפועל הושגו באמצעות לחצים פוליטיים ומשפטיים והם אינם יציבים, כמו החינוך החרדי או המרכזים הפתוחים בשבת בערים החילוניות.

כתוצאה מרצונה של מדינת ישראל הממלכתית לקדם הומוגניזציה חברתית ולהימנע מהכרה בעצמאות הקבוצות הדתיות והחילוניות השונות בתוכה, נאלצת המדינה להכריע במחלוקות בין דתיים לחילונים. משום כך ובניגוד למצופה, אין הממלכתיות הישראלית מצליחה ליצור לחברה הישראלית בסיס מלוכד ומשותף. זוהי סיבת העומק שבגינה סובלת ישראל מעמימות חוקתית, משיטת בחירות כושלת וממשברים פוליטיים וחוקתיים תכופים. כלל התופעות הללו גורמות גם לקשיים ניכרים בכושר הביצוע והתכנון של ממשלות ישראל לדורותיהן.

משום כך אנו סבורים שכדי ללכד את החברה הישראלית ואת העם היהודי עלינו לבנות מודל חדש של "ממלכתיות מוסכמת ומגוונת" אשר יותאם למבנה ההטרוגני של החברה הישראלית. ממלכתיות זו תתבסס על שלושה עקרונות - הסכמה, ניטרליות ומגוון. להלן נפרט על אודות שלושת העקרונות האידיאולוגיים הללו ונציג גם את המודל המעשי שיוציא אותם מן הכוח אל הפועל.

הסכמה - המודל הממלכתי שאותו אנו מציעים יתבסס על שותפות שווה בין הלאום היהודי לקבוצות העצמאיות בחברה הישראלית. העמימות המאפיינת היום את המבנה החוקתי של ישראל תסולק ובמקומה יעוגנו עקרונות "השותפות הישראלית" בחוקה חדשה שתחייב רוב מכונן ומיוחד כדי לשנות את סעיפיה.

ניטרליות - בניגוד למצב הקיים שבו מתערבת תדיר מדינת ישראל במחלוקות בין דתיים לחילונים ובין יהודים לערבים, המודל הממלכתי שאנו מציעים יתאפיין בניטרליות. פירוש הדבר הוא כי כאשר תחליט ממשלת ישראל לקדם רעיון חינוכי או תרבותי מסוים ולהפיצו בחברה, תישמר לקבוצות השונות בחברה הישראלית הזכות להתגונן ולנהל מדיניות שונה באמצעות הקהילות האזרחיות.

מטבע הדברים, בין הקהילות האזרחיות השונות ובין לבין הממשל הכללי לא תשרור הסכמה בכל דבר ועניין - ואין להירתע מכך. כך למשל, עמדת התנועה היא כי חיילות הרוצות להתפלל בבסיסי צה"ל בבתי כנסת שיוניים או רפורמים או מצעדי להט"בים הרוצים לעבור בערים השונות או חסידי חב"ד המעוניינים להניח תפילין לגברים עוברי אורח או מוסלמים הרוצים להתפלל במסגדים בקמפוסים אקדמיים - כולם וכולן זכאים לעשות זאת בכל מקום גם לנוכח התנגדות ציבורית¹⁷. טענתנו היא שרק כך, כאשר תפריד מדינת ישראל בין הבסיס הממלכתי המוסכם לשלל המחלוקות הללו, נוכל ליצור לכידות לאומית ואזרחית משותפת על אף היותנו חברה הטרוגנית מרובת מחלוקות.

מגוון - הסולידריות החברתית לא תתבסס על ניסיון לאחד את אזרחי המדינה לחברה הומוגנית אחת, אלא על הבסיס החוקתי המוסכם ועל יצירת מגוון רחב של זרמי חינוך ושל שיתופי פעולה מגוונים בין קהילות אזרחיות שונות.

במישור המעשי אנו מציעים כי תהליך קבלת ההחלטות הממשלתי הנוגע לחינוך לערכים, להקמת מוסדות תרבות ולשידורי תקשורת יתבצע באופן הבא:

בשלב הראשון תקבע הרשות המבצעת בממשל הכללי את שלל תוכניות הממשלה בנושאים אלו בדומה למסגרת העבודה הקיימת היום במשרדי החינוך והתרבות, חיל החינוך הצבאי, תאגיד השידור הציבורי וגלי צה"ל.

בשלב השני על תוכניות הממשל הכללי לקבל את אישורו של מוסד חדש שייקרא "האשכול הישראלי". מוסד זה ישמש

¹⁷ הגבלות על זכויות אלה יוטלו רק במקרים חריגים מאוד בהתאם למפורט לעיל בפרק "השוויון השמור".

כפרלמנט קטן ונפרד אשר יורכב מנציגי הקהילות האזרחיות על פי גודלן היחסי. סמכותו היחידה תהיה לפקח על תוכניות ממשלתיות הנוגעות, לחינוך לערכים, להקמת מוסדות תרבות ולשידורי תקשורת. משמע שהכרעות האשכול הישראלי יסקפו את רצונו של רוב מזדמן בנקודת זמן מסוימת, ולא את ערכי הליבה הממלכתיים והחוקתיים המוסכמים שעליהם יהיה אמון הפרלמנט הכללי. כך נצליח להפריד בין הבסיס הממלכתי המשותף לבין המחלוקות השונות המשקפות את היסודות ההטרוגניים של החברה הישראלית.

בשלב השלישי, לאחר קבלת אישור רוב הנציגים באשכול הישראלי, יופצו התוכניות הממשלתיות בכל מסגרות החינוך, התרבות והתקשורת השייכות לממשלה ולקהילות האזרחיות. אך במקביל לכך, יוכלו הקהילות האזרחיות להפיץ תוכניות חינוך, דת ותרבות עצמאיות ונפרדות מטעמן או אף להתנגד למדיניות הממשל הכללי. אחת התוצאות של תהליך קבלת החלטות זה היא שאם ירצו שתי קהילות אזרחיות או יותר לשתף ביניהן פעולה, הן תוכלנה לעשות זאת עצמאית.

זכות עצמאית זו של הקהילות האזרחיות להתנגד למדיניות הממשלתית תהיה מוחלטת ובלתי ניתנת לעקירה. רק במידה וייווצר רוב מיוחד ומכונן באשכול הישראלי בעד תוכנית ממשלתית כזו או אחרת עשוי להיות מחיר להתנערות ממנה.

כללו של דבר, ממשלת ישראל תמשיך לשאת באחריות הערכית לגיבוש החברה הישראלית סביב הממלכתיות המשותפת, אך הקהילות האזרחיות תוכלנה להתגונן מפני עמדת הממשלה. כך יוכלו הקצוות שונים בחברה הישראלית לעקוף התנגדויות ציבוריות ולבנות גשרים בין אוכלוסיות מגוונות. גישה זו תוביל לערבות הדדית אמיתית בחברה הישראלית והיא עדיפה על המנגנון ההומוגני הקיים.

מבנה הממשל במודל השותפות הישראלית

הגיוס לצה"ל - המשימה הביטחונית והחברתית של ישראל לא הסתיימה ולא תסתיים בעתיד הנראה לעין. משום כך בהתאם לעקרונות שהותוו עם הקמתה של מדינת ישראל, אנו סבורים כי על כל האזרחים והאזרחיות לשרת את החברה בצה"ל או בשירות לאומי-אזרחי. עם זאת, אנו מבינים שהחברה הישראלית היא הטרוגנית ויש בקרבה מחלוקות על דרך התרומה הראויה ביותר לחברה. כך למשל, החברה החרדית מאמינה כי לימוד תורה על ידי גברים היא התרומה הראויה ביותר. בחברה הערבית ישנה נכונות להתנדב למען החברה אך בתנאי שהם יהפכו לאזרחים שווים ויבוטלו כל מנגנוני האפליה. את המחלוקות הללו אי אפשר לפתור בכוח וכל הניסיונות לפתור אותן כך נכשלו כישלון מהדהד.

לכן, כדי להגדיל את מספר המשרתים והמתנדבים למען המדינה עלינו להכריע הכרעה חברתית לא פשוטה, אך הכרחית, ולאפשר לקיים גם מסלולים נפרדים אחרים כתרומה לחברה. המסלול הראשי ימשיך כמובן להתבסס על גיוס לצה"ל, אך

מתגייסים חדשים לצה"ל, 2017. צילום: משה מילנר, לע"מ.

לצידו, במסגרת הצעתנו תוכלנה הקהילות האזרחיות להקים מסלולי תרומה נפרדים על בסיס תקציבן העצמאי. **בשלב הראשון** יקבלו כל אזרחי ישראל צו ראשון להתייצבות בלשכת הגיוס הצבאית. במהלך ההתייצבות יוכל חלק מהאוכלוסייה להמיר את השירות הצבאי בשירות לאומי-אזרחי על פי קריטריונים שייקבעו בחוק, כמו במצב הקיים היום. השילוב בשירות הלאומי-אזרחי יתבצע בשיתוף פעולה בין הממשל הכללי לקהילות האזרחיות. **בשלב השני** יוכלו כל אזרחי ואזרחיות ישראל להחליט לדחות את שירותם בצה"ל או בשירות הלאומי-אזרחי כדי להשתלב במסלולים הנפרדים שיקימו ויתקצבו הקהילות האזרחיות על בסיס התקציב שלהן (להלן - דש"צ - "דחי שירות צבאי"). כך, למשל, תוכל הקהילה האזרחית החרדית להחליט להקים מסלול נפרד ללימוד תורה לגברים, הקהילות האזרחיות הציוניות יוכלו להקים מכינות קדם צבאיות והקהילה האזרחית הפלסטינית תוכל להקים מוסדות להתנדבות ביישובים הערבים. מי שתבחר או שיבחר לדחות את שירותו יצטרך לעמוד בכמה תנאים:

(א) במהלך תקופת הדחייה לא תהיה לדש"צים אפשרות ללמוד מקצוע או תואר אקדמי כל שהוא.

(ב) הדש"צים יחויבו לשהות לפחות שש שעות ביום בשטחי המוסדות שבהם תכיר המדינה לצורך דחיית שירות, וכן יוסדרו עבורם שעות הפסקה, ימי חופשה וימי מחלה. כמו כן, יוקם מנגנון פיקוח הדוק ואמין שיהיה אחראי ליישום התנאים הללו. השתמטות מחובות אלה בכל נקודת זמן תגרור תחילה תשלום קנסות למדינה, ובהמשך אף תיחשב עבירה פלילית של עריקות.

(ג) אם בחמש השנים הראשונות יחליטו הדש"צים לעצור את דחיית השירות או שהקהילה האזרחית תעצור אותו עבורם, הם יתגייסו לשירות מלא בצה"ל או בשירות לאומי-אזרחי. לצד זאת, בכל נקודת זמן במהלך חמש השנים האלה, יוכלו הדש"צים להשלים את לימודי הבגרות שלהם בסיוע הרשות לשוויון חירויות.

(ד) לאחר תום חמש השנים הראשונות ועד גיל שלושים תוביל החלטה על הפסקת דחיית השירות מצד האזרחים או מצד הקהילה האזרחית לשירות צבאי מקוצר על פי קריטריונים שייקבעו בחוק.

(ה) לאחר גיל שלושים המסלול יסתיים והאזרחים יהיו פטורים מחובתם למדינה.

לימוד תורה במירון, 2017
David Cohen 156 / Shutterstock.com

למתווה זה ישנם כמה יתרונות. מנקודת מבט חרדית יאפשר המתווה לכל מי שרוצה ללמוד תורה לעשות זאת במסגרת מסודרת ויציבה. חלק מהחרדים אף יוכלו לראות בכך את סיום העימות ההיסטורי עם הציונות. מנקודת מבט ממלכתית היתרונות המרכזיים של הצעתנו הם שוויון חוקי בין כל אזרחי ישראל, גידול ניכר במשלימי הבגרות בציבור החרדי וביטול כל מנגנוני הסחטנות הפוליטית מפני, שכאמור לעיל, המסלולים הנפרדים ימומנו מתקציב הקהילות האזרחיות בלבד. נוסף ליתרונות הוודאיים הללו עשויה ההצעה שלנו גם להגדיל את מספר המשרתים בכל חלקי החברה, ובכלל זאת גם בחברה החרדית. לאחר שתכיר רשמית מדינת ישראל בעצמאות לימוד התורה החרדי יתעמעם המאבק האידיאולוגי בין הצדדים

והחרדים שירצו להתגייס יוכלו לעשות זאת מתוך החלטה אישית, בלי לחוש כלי משחק במאבק אידיאולוגי. לכן, סביר להניח שהמתווה יוביל להעלאת אחוזי הגיוס, בייחוד בקרב בני נוער חרדים המתקשים כיום להסתגל למסגרות החרדיות הנוקשות. עם זאת, נבהיר כי אין כל דרך לוודא שאחוזי הגיוס אכן יגדלו בעקבות הצעתנו, אך לא יהיה זה סיכון חדש משום שגם כיום הציבור החרדי אינו מתגייס לצבא. לפיכך, אין בהצעתנו סיכונים חדשים רק פתרונות חדשים.

שפת המדינה - שפת המדינה תהיה עברית, ולצידה כל שפה רשמית שיבחרו הקהילות האזרחיות. כלומר מבחינת הממשל הכללי, כל המסמכים הרשמיים של המדינה ייכתבו בשפה העברית או גם בשפה אחרת, וכל אזרח שירצה בכך יוכל לקבל תרגום של המסמכים לאחת משפות הקהילות האזרחיות. אזרח שירצה לנאום בכנסת או להציג את טיעונו בבית המשפט באחת משפות הקהילות האזרחיות יוכל לעשות זאת, והמדינה תדאג לתרגום לעברית. מסמכי הקהילות האזרחיות לא יהיו חייבים להתפרסם בשפה העברית, הממשל הכללי יפרסם בעברית את כל מסמכי הקהילות האזרחיות עבור מי שיבקש זאת. שפת השילוט הבין-עירוני והעירוני תהיה עברית-ערבית-ואנגלית, כברירת מחדל וכפי שקורה היום.

ג.3.7. פנייה ליהדות האורתודוקסית

ריקוד הדגלים השנתי ליד בית הכנסת הגדול בירושלים, 2021 ; yosefus / Shutterstock.com

עד כה תיארנו את חזוננו הדוגל בשוויון זכויות ובחירות אזרחית מלאה והצגנו את העמדה הניטרלית של תנועתנו הדוגלת בחירות שווה לכול מבלי לקבוע מהו אורח חיים "נכון". בדברים הבאים נבקש לפנות לציבור הציוני-דתי או החרדי. מטרתנו היא ליצור שותפות ישראלית רחבה ומובן מאליו שלשם כך אנו שואפים למצב שבו גם היעדים של היהדות האורתודוקסית יקבלו מענה מלא.

כדי להסביר את עמדתנו נדון תחילה בגישות האורתודוקסיות המרכזיות, ביחסן למדינת ישראל ובהסדרי הסטטוס קוו. אם נתעלם מהגישה השוללת את קיומה של מדינת ישראל, אפשר להצביע על שתי תפיסות מרכזיות ביהדות האורתודוקסית בישראל. **התפיסה הראשונה, הציונית-דתית**, רואה בקיומה של מדינת ישראל ערך דתי

עליון כשלב ביניים בתהליך הגאולה ארוך הטווח או משום שהיא מאפשרת את הגשמתו המיוחדת של ייעוד דתי המשלב באורח חייו את הדת ואת הלאום. על פי גישה זו, קיבוץ הגלויות היהודי והקמת שלטון יהודי ממלכתי בארץ ישראל הם ערכים דתיים. המחזיקים בגישה זו חוגגים את יום העצמאות ושואפים להיות שותפים מלאים בכל תחומי החיים של המדינה ומוסדותיה, כחלק מתפיסת עולם דתית. משולש הערכים של החברים בקבוצה זו הוא ארץ ישראל, עם ישראל ותורת ישראל. **התפיסה השנייה היא החרדית**. לפי תפיסה זו מדינת ישראל היא מנגנון שלטוני שהתועלת בקיומו עדיפה על היעדרו. ההיבט היהודי של המדינה איננו ממלכתי אלא עממי וחברתי משום שישאל הפכה לריכוז היהודי הגדול ביותר של יהודי העולם. לכן, שותפים החרדים למנגנון הדמוקרטי של ישראל, אך הם לא רואים בו ערך כשלעצמו אלא אמצעי להגשמת המטרות הפנימיות של הקהילה החרדית. **בין שתי התפיסות הללו** קיים טווח רחב מאוד של עמדות הכוללות את היהדות הספרדית, חרד"לים, הקיבוץ הדתי ועוד.

בעת הקמת המדינה ניצבה האורתודוקסיה היהודית בארץ ישראל בפני דילמה קשה. הציונות הדתית והחרדים הכירו בערכה ובחשיבותה של המדינה מסיבותיהם השונות, אך חששו מאופייה החילוני של התנועה הציונית. הסדר הסטטוס קוו אפשר לאורתודוקסיה לוודא שהדת תהיה חלק מהמנגנון הממלכתי של ישראל והוא הניב ליהדות הדתית שלושה יתרונות חשובים - ראשית, הזהות הממלכתית של ישראל אינה חילונית והציבור האורתודוקסי יכול להיות שותף בה. מאז ועד כתיבת שורות אלה מנסה הציבור האורתודוקסי לוודא כל הזמן וככל יכולתו שהמדינה לא תפעל בניגוד להלכה. שנית, החברה הדתית קיבלה אוטונומיה חינוכית. שלישית, מנגנון המדינה מונע התבוללות ומחזק את הזהות הדתית והמסורתית בציבור היהודי.

חתונה רפורמית בישראל, 2019; צילום: אלה ברק.

אלא שבפועל הסדרי הדת והמדינה קרסו לחלוטין והובילו לתוצאה הפוכה מזו שציפתה לה היהדות הדתית. בשנת 2021 נכתב בהודעת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לקראת יום העצמאות ה-73 של מדינת ישראל כי יש בה 467,000 "אחרים" (כלומר, לא יהודים ולא ערבים על פי הגדרות הלמ"ס) שהם 5% מכלל האוכלוסייה הישראלית¹⁸. בשנת 2019 עלו לישראל מעט יותר מ-33,000 עולים חדשים, רובם מרוסיה, מאוקראינה ומצרפת ומעל למחציתם נחשבים, על פי ההגדרות הרשמיות, חסרי דת¹⁹. בהתאמה לכך, בסקר שערכה עמותת "משפחה חדשה" בשנת 2014 נמצא שבקרוב 10% מהזוגות הנשואים בישראל אחד מבני הזוג אינו יהודי על פי ההלכה²⁰. לצד זאת, מערך הגיור הממלכתי אינו מצליח לצמצם את הפער ובין השנים 1996 ועד לשנת 2014 גויירו בגיור ממלכתי בישראל רק 81,139 גברים ונשים²¹. מכלל הנתונים הללו עולה שתופעת ההתבוללות בישראל היא רחבת היקף ומתרחבת.

נוסף לכך, מחצית החברה הישראלית הפכה חילונית יותר מבעבר. כך למשל בשנת 2017 כ-20% מנישואי היהודים נערכו מחוץ לרבנות. במחקר שנערך באותה שנה נמצא ש-55% מאלה שנישאו מחוץ לרבנות עשו זאת מסיבות אידיאולוגיות בלבד. על פי נתוני הביטוח הלאומי בשנת 2015 היו רשומים בישראל 16,150 זוגות בעלי מעמד "ידועים בציבור" ועד לשנת 2017 נוספו אליהם עוד 5,821 זוגות²². בהתאמה לכך, גם הזהות המסורתית בישראל הולכת וקורסת ובמרבית המקרים מתמזגת עם הזהות החילונית - בשנת 1980 40.8% מכלל היהודים הגדירו עצמם כמסורתיים ואילו ב-2015 רק 24.5%, כמו כן עלה אחוז החילונים בישראל באותן שנים מ-40.5% ל-50.1%²³. מבחינת צביון השבת, כ-98% מבתי הקולנוע בישראל פתוחים בשבת, וכן כ-65% מהמוזיאונים, 83% ממוסדות התרבות המרכזיים וכ-20% מהקניונים²⁴. מלבד זאת, גם מדינת ישראל הממלכתית הרחיבה את פעילותה החילונית. כך למשל, החלו לפעול שידורי טלוויזיה בשבת, הוכרו הגיורים הרפורמים והמשפט האזרחי חדר לתחום הנישואים והגיורשים.

מודל השותפות הישראלית שאנו מציעים מאפשר ליהדות הדתית לפתור את כל האתגרים הללו מנקודת מבטה באמצעות שינוי מהותו של הסטטוס קוו. במקום שהמדינה תהיה שחקן פעיל במאבק הדתי-חילוני, אנו מציעים שהיא תהיה יהודית מבחינת זהותה הלאומית וניטרלית מבחינת זהותה הדתית והתרבותית, בהתאם למתווה "שוויון החירויות" שפורט לעיל. פירושו של דבר הוא שהזהות הממלכתית היהודית של ישראל תתבטא בסמלי הלאום, בלוח השנה וברוב היהודי שבקרוב אזרחיה, אך התחום הדתי והתרבותי השנוי במחלוקת יימסר לקהילות האזרחיות ולאשכול הישראלי שישקפו את ההעדפות הפרטיות של האזרחים ואת הרצון של הרוב האזרחי בנקודת זמן מסוימת. כך תשיב האורתודוקסיה

¹⁸ הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "יום העצמאות תשפ"א: הודעה לתקשורת" [גישה: ה-12 ליולי 2021] <https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/Pages/2021/%D7%99%D7%95%D7%9D-%D7%94%D7%A2%D7%A6%D7%9E%D7%90%D7%95%D7%AA-%D7%AA%D7%A9%D7%A4%D7%90.aspx>

¹⁹ "דמוגרפיה", מתוך הערכה שנתית 2020: תמצית מיוחדת לממשלת ישראל, עורכים בארי טל ובארי גלטמן (ירושלים: המכון למדיניות העם היהודי מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י, 2020), עמ' 30.

²⁰ בתוך נתנאל פישר, אתגר הגיור בישראל: ניתוח מדיניות והמלצות (ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, תשע"ה), 45.

²¹ שם, 47.

²² דרור פייטלסון, עידן הימין: ישראל 1977-2018 בראי הנתונים, (ירושלים: הוצאת כרמל, 2019), 62-63.

²³ בתוך סמי סמוחה, לא שוברים את הכלים: מדד יחסי ערבים-יהודים בישראל 2015 (פרדס הוצאה לאור, 2017), עמ' 72-73.

²⁴ בתוך שוקי פרידמן, "שחקתו של הסטטוס קוו ביחסי דת ומדינה", המכון הישראלי לדמוקרטיה: מחקר מדיניות 126: 40; מתוך אריאל פינקלשטיין, השבת בישראל: תמונת מצב (ירושלים: המכון לאסטרטגיה ציונית, תשע"ו) 4; נדב אליאש, אביעד הומינר, אייל ברגר ואריאל פינקלשטיין, שבת ישראלית: הצעה להסדרת מעמד השבת בישראל ברוח אמנת גבזון-מדן (ירושלים: המכון לאסטרטגיה ציונית, תשע"ד) 36 ואילך.

היהודית את היתרונות שהיו לה מלכתחילה בהסדר הסטטוס קוו למעמד הראשוני - ראשית, האוטונומיה של הציבור הדתי והחרדי תהיה חזקה ויציבה יותר. שנית, מנגנון הקהילות האזרחיות שהצענו לעיל יאפשר להקים חינוך מסורתי עצמאי ומבוסס הנפרד מהחינוך הממלכתי החילוני הקיים כיום. שלישית, היעדר הכפייה הדתית ייצור עבור האורתודוקסיה מנגנונים חדשים להגדלת מספר הגוים, לחיזוק המורשת היהודית בעם על גווי השונים, לחיזוק חומות השמרנות ולהדגשת אופיו המיוחד של יום השבת - והכול על בסיס שוויון מבחירה וללא כפייה, כפי שיומחש להלן בפסקאות הבאות.

מורשת יהודית (אילוסטרציה) / Shutterstock.com / Rutim

סוגיית ההתבוללות - מנקודת מבטה של היהדות הדתית התבוללות היא פעולה המנוגדת להלכה. מתוך חשש להתבוללות בוחרת כיום היהדות הדתית לגייר או להדיר ישראלים שאינם יהודים על פי ההלכה באמצעות מנגנונים ממלכתיים ובחקיקה. כתוצאה מכך, מתרחשת התנגשות ערכית עזה עם הקבוצות הללו ואף עם כלל הקבוצות הליברליות בישראל. התנגשות זאת גורמת לאווירה עכורה, לרגשות אנטי-דתיים שעולים וגואים, להצטמצמות היקפי הגיוור ולנסיגת הזהות המסורתית. נוסף לכך, מבקעת מדיניות זו את התנועה הציונית ויוצרת חיץ שאי אפשר לאחותו בין יהודי ארץ ישראל ליהודי התפוצות. אף האורתודוקסיה הדתית עצמה מתחלקת בין גישות המבקשות לצופף שורות ולהגביה חומות לגישות הרוצות להגדיל את מספר הגוים ולחזק את רגשות הדת בציבור הרחב. הוויכוחים והפיצולים הללו גורמים ליהדות הדתית לשלם מחיר גבוה ללא כל תמורה, שכן הנתונים שהוצגו לעיל מוכיחים שההתבוללות בישראל היא עובדה מוגמרת ובלתי הפיכה.

אשר על כן, תנועת אנחנו קוראת ליהדות האורתודוקסית לחשב מסלול מחדש ולהצטרף למאמצו ליצירת שותפות ישראלית. במסגרת זו ייפתחו בפני היהדות האורתודוקסית שתי אפשרויות מקבילות - ליצור סדר אזרחי חדש או לחזק את חומות השמרנות. הצעתנו שתובא להלן תחזק את שתייהן:

עולים חדשים בנתב"ג, 2008 / Shutterstock.com / ChameleonsEye

האפשרות הראשונה היא ליצור סדר אזרחי חדש. המדיניות החברתית הנוכחית של היהדות הדתית אינה מונעת את הגידול בהתבוללות. משום כך, חייבת היהדות הדתית לשוב ולקבוע את כללי המשחק ואת אופי יחסיה עם החברה הישראלית הכללית. מעת שהעם היהודי שב והתכנס בארצו אי אפשר עוד לדבוק במנגנוני ההגנה שהתאימו לקהילות ישראל בגולה. על היהדות הדתית לאמץ מערכת ערכים המתאימה לחברת המונים במדינה שיש בקרבה מחלוקות ואי-הסכמות. לכן, על בסיס הנחת המוצא ההלכתית שיהודי הוא בן לאם יהודייה או מתגייר, אנו מציעים ליהדות האורתודוקסית לאמץ עוד מעגלים של ערבות הדדית כלפי קבוצות שאינן יהודיות על פי ההלכה אך הן חלק בלתי נפרד מתהליך שיבת העם היהודי לארצו. כך קרה בימי ראשון ובימי בית שני, וכך קורה גם כעת. רק אם תאמץ היהדות הדתית את נקודת המוצא הערכית הזאת היא תוכל למזער את תופעת ההתבוללות המתגברת את ערכיה היסודיים ביותר.

היהדות האורתודוקסית תסכים כי חירות ושוויון זכויות יהיו בבסיס החוקתי של ישראל כחלק בלתי נפרד מהציונות ומשיבת העם היהודי לארצו. הדת והמדינה יופרדו על פי מתווה הקהילות האזרחיות שפורט לעיל, והיהדות האורתודוקסית תכיר

בכל הקבוצות שאינן יהודיות על פי ההלכה כאזרחים שווים וחלק בלתי נפרד מהחברה הישראלית. כך למשל, המנהיגות הדתית תאפשר את הקמתן של מסגרות חינוך משותפות בין יהודים לערבים²⁵.

מנגד, יאפשר הצד החילוני להגדיל את מספר המתגיירים ולחזק את המורשת היהודית ברוב חלקי העם היהודי על גווניו השונים בפתיחות, בשוויון ומבחירה חופשית. כמו כן, אנו מציעים שחילונים ודתיים מכל הגוונים יחדו יצירת קורס משותף להעמקת הידע על יהדות ועל מורשת יהודית. בקורס תילמד המורשת היהודית מנקודת מבט רחבה של כלל הגוונים בעם היהודי על בסיס סולידרי ומשותף, ומבלי לטשטש את המחלוקות הנוקבות בין הזרמים השונים, כמו בכל חברה פתוחה²⁶. בסיום הקורס יוכלו נציגי הקהילות האזרחיות השונות להשתתף ביוזמה ולפגוש משתתפים ומשתתפות בקורס ולהציג בפני מי שירצה את הליכי הגיון השונים של הקהילות האזרחיות. בשלב זה יש לשער כי רוב המשתתפים שירצו להתגייס יבחרו בהליך גיון אורתודוקסי משום שהוא יפתח בפניהם את שער הכניסה הרחב ביותר לעם היהודי. היות שהקורס יתקיים באווירה פתוחה, שיוונית ומבחירה חופשית, והואיל ובסוף הקורס יוכלו המשתתפים להחליט אם ברצונם להמשיך להליך הגיון או לא והיות שהקורס יהיה חלק מהסדר אזרחי כולל לקידום שוויון זכויות מלא - סביר להניח שהוא יתקבל בהבנה ובתמיכה רחבה גם בציבור החילוני הליברלי. משום כך, אפשר יהיה להפיץ את הקורס בהיקפים גדולים בכל רחבי החברה הישראלית - בבתי ספר, במתנ"סים ובמקומות העבודה. האווירה הציבורית והיקף התפוצה של הקורס יגדילו משמעותית גם את כמות המתגיירים מעבר למסגרת הגיון הממלכתית הקיימת היום הפועלת בשולי החברה האזרחית ובשירות הצבאי.

נדגיש כי תנועת אנחנו תומכת בהסדר אזרחי זה משום שהוא יחזק את האחדות ואת השותפות בחברה הישראלית תוך שמירה על עמדה ניטרלית ובלי להביע עמדה בעד או נגד ערכי הדת. לשם כך, אנו מתכוונים להקים לצד הקורס הפתוח והשיווני למורשת היהודית גם מסגרות חברתיות משותפות לסטודנטים יהודים וערבים. בראייתנו אין בכך סתירה, אלא שתי מסגרות משלימות המרכיבות יחד את חזון השותפות הישראלית²⁷.

²⁵ נדגיש כי ברור לנו שמסגרות אלה יובילו לגידול מסוים בקשרי נישואין בין יהודים וערבים. עם זאת, מנקודת מבט דתית וכפי שהצגנו לעיל, הנתונים מראים שהתבוללות היא כבר עובדה מוגמרת. לעומת זאת, מיעוט מסגרות החינוך המשותפות בין יהודים לערבים גורם לאי-שוויון מבני בחברה הישראלית ומעודד קרע ערכי. לכן, כאמור לעיל, עדיף ליהדות הדתית לנהל מדיניות אחרת המבוססת על הסכמה רחבה שתאפשר להגדיל את הגיונים ולחזק את המורשת היהודית.

נוסף על כך, חששות החברה הדתית מהיקפי התבוללות גדולים שיצמחו ממסגרות חינוך משותפות ליהודים לערבים הם מוגזמים ביותר. גברים ונשים מתרבויות שונות לא ממהרים להינשא זה לזה והבדלים תרבותיים עושים בטבעיות את שלהם. כך למשל, דתיים וחילונים משרתים יחד בצה"ל מזה עשרות שנים, ואף על פי כן אחוז קשרי הנישואין בין שתי קבוצות אלה נותר קטן יחסית. בהתאמה לכך, גם הזהות היהודית והערבית הן זהויות חזקות שסביר שישפיעו באופן דומה על אחוז הנישואים המשותפים.

²⁶ נדגיש כי במסגרת הצעתנו תוכלנה הקהילות הרפורמיות והקונסרבטיביות להקים מוסדות וקהילות בכל הארץ כחלק ממנגנון הקהילות האזרחיות. תנועתנו תומכת בצעד זה מכמה סיבות - ראשית, בשל תמיכתנו בשוויון זכויות מלא במדינת ישראל. שנית, משום שאנו סבורים שעל כל היהודים באשר הם לחוש רגשות קרבה למדינת ישראל ובכלל זה כמובן גם אחינו ואחיותינו הרפורמים והקונסרבטיבים. מדינת ישראל כמדינה יהודית היא ביתם של כולם. שלישית, למרות המונופול האורתודוקסי הקיים בישראל, מתחזקת לאיטה ההזדהות הישראלית עם התנועה הרפורמית והקונסרבטיבית. לכן, גם מנקודת מבט דתית וכפי שתיארנו לעיל, עדיף לשנות את המדיניות ולא להעמיק את השנאה ואת המדון בין חלקי העם. דווקא שיתוף פעולה עם הקהילה הרפורמית והקונסרבטיבית עשוי לחזק את הזיקה למורשת היהודית בכל העם על פי גווניו השונים. מנקודת מבטה של הצינונת הדתית, שינוי המדיניות אינו שונה במהותו מהחלטת ההיסטורית לשתי פעולה עם הציבור החילוני באחוזה וברעות. רביעית, גישתנו הניטרלית אינה דורשת מאף קבוצה בחברה הישראלית לאהוב או להעריך את האחרת, אלא רק להכיר בזכויותיה השוות. במובן זה ברור לנו כי החילונים, האורתודוקסים, הרפורמים והקונסרבטיבים ימשיכו לחלוק נחרצות אלו על אלו וחלקם אף יחרימו אלה את אלה. אומנם אנו מעדיפים את הגישה המאחדת והמשתפת, אך כפי שהדגשנו פעמים רבות לאורך מסמך זה, ברור לנו שחלק בלתי נפרד מעיקרון חופש הביטוי בחברה דמוקרטית הוא זכותם של אנשים להתנגד לאחרים. במובן זה, מנקודת מבט דתית וחרדית אין כל דבר בהצעתנו המחייב להכיר בלגיטימיות של התנועה הרפורמית והתנועה הקונסרבטיבית. מדינת ישראל כמדינה ניטרלית לא תקבע "מהי יהדות", כפי שהיא קובעת היום, אלא תפתח את שעריה לכל קהילה אזרחית שתשקף אחוז מסוים של תמיכה ציבורית בחברה הישראלית בתהליך בירוקרטי אוטומטי.

²⁷ להרחבה ראו הערה 25.

האפשרות השנייה היא לצופף שורות ולחזק את חומות השמרנות. במסגרת זו יוכלו הקבוצות החרדיות והדתיות שירצו בכך להשתמש במנגנון הקהילות האזרחיות שלנו כדי לחזק את היהדות השמרנית. הדתיים והחרדים יוכלו להקים לעצמם קהילות אזרחיות עצמאיות, ואף לסייע בהקמת מסגרות חינוך חדשות עבור הציבור המסורתי, בלי שיהיה צורך לקבל את אישורה של המערכת הפוליטית הארצית או של משרד החינוך הממלכתי, כפי שקורה היום. באופן זה תתייצב האוטונומיה הדתית בישראל ולא תהיה נתונה למנופי לחץ פוליטיים חיצוניים. מלבד זאת, הצעתנו תסייע ליהדות השמרנית לנהל טוב יותר את אתגר ההתבוללות באמצעות אפשרות פשוטה ומסודרת לבירור המעמד האישי של כל אזרחי ישראל. כדי להסביר כיצד יעבוד המנגנון בלי לפגוע בהגנת הפרט, נרחיב תחילה על שירותי הדת של הקהילות האזרחיות ועל המבנה הניטרלי של הממשל הכללי -

תפילת שחרית בבית כנסת חרדי בצפת, 2017
David Cohen 156 / Shutterstock.com

בסמכותן של הקהילות האזרחיות השונות תהיה האפשרות להעניק שירותי דת וייאסר על הממשל הכללי לעסוק בסוגיות אלה. כך למשל, תוכלנה הקהילות האזרחיות לקבוע מהי משפחה, מיהו יהודי, להעניק תעודות כשרות, לערוך חתונות אזרחיות, להכיר בלהט"בים כמשפחה ולקיים כל סוג של הליך גיור ועוד - הכול על פי השקפת הקהילה האזרחית. לצד זאת, יהיה הממשל הכללי ניטרלי וירשום כל שני בגירים שיפנו אליו לקבלת זכויות כלכליות כידועים בציבור ללא תלות במעמד המשפחתי בעיני הקהילות האזרחיות²⁸. כמו כן, לשון חוק השבות תעודד את העם היהודי בכללותו לשוב לארצו בלי להגדיר אישית ופרטנית "מיהו יהודי". במסגרת זו יוכלו כל מי שנולד או נולדה לאם יהודייה וכן ילדם, נכדם, בני ובנות זוגם להתאזרח בישראל כמצוין בהגדרה החוקית הקיימת נכון להיום. לצד זאת, סעיף הגיור

בחוק השבות יושמט. במקומו יקבלו הקהילות האזרחיות מכסה מצומצמת להענקת אזרחות ישראלית על פי השקפתן, כדי לסייע להשבת העם היהודי לארצו. כך למשל, תוכלנה הקהילות האזרחיות להעניק אזרחות ישראלית בהיקפים מצומצמים למי שיעבור אצלן הליך גיור מסודר ובלי שהן תצטרכנה להכיר בהליך הגיור של האחר.

על בסיס האמור לעיל, ינהל משרד הפנים הממלכתי רישום מסודר של המעמד האישי של כל האזרחים, בדומה למצב כיום, אך על פי ההגדרות של הקהילות האזרחיות השונות. לשם המחשה נניח שאזרח ישראלי כלשהו הוא נכד לאישה שהתגיירה בגיור רפורמי והוא רוצה לברר את המעמד האישי שלו. כיום כמעט שאין לו למי לפנות, ומאגרי המידע הקיימים שנויים במחלוקת ואינם נגישים ושקופים לציבור. על פי הצעתנו, הוא יוכל לפנות בפשטות למשרד הפנים ולקבל תיאור מסודר לאופן שבו מגדירה כל קהילה אזרחית את מעמדו. כך למשל, יוסבר לו שעל פי הקהילה האזרחית החילונית הוא נחשב יהודי אם הוא רואה את עצמו ככזה, אך הקהילות האזרחיות הדתיות והחרדיות אינן רואות אותו ככזה ולכן הוא יוכל להירשם אצלן לנישואים רק אם יתגייר. מאגרי מידע אלה יהיו חסומים ויגנו על צנעת הפרט בדומה לחיסיון רפואי וכל אזרח ואזרחית יוכלו לקבל רק את המידע הנוגע להם. לצד זאת, תינתן לכל אזרח האפשרות לפתוח את המידע האישי שלו לעיון הציבור הרחב, אם הוא ירצה בכך. משמע שאזרחים יהודים אורתודוקסים יוכלו לפתוח את המאגרים שלהם לעיון הציבור הרחב על פי החלטתם האישית כדי להבהיר לכל את מעמד האישי. כאמור לעיל, מנקודת מבטה של היהדות השמרנית מנגנון זה לא ימנע את ההתבוללות אך הוא יסייע לניהול טוב יותר של המצב שנוצר ובחזוק החומות השמרניות בעם היהודי עבור מי שירצה בכך.

²⁸ נדגיש שמי שבחר להתחתן בחתונה אורתודוקסית יוכל להתגרש רק בבית דין אורתודוקסי.

צביון השבת בישראל - אנו מציעים פשרה בין דתיים לחילונים. יום השבת ימשיך להיות יום המנוחה העיקרי בישראל, בדומה למצב כיום. לצד זאת, יהיו פתוחים מרכזי בילוי, מוסדות תרבות ומרכזי מסחר צרכני ללא הגבלה בכל הארץ, אך התעשייה ומקומות העבודה יהיו סגורים. כמו כן הקהילות האזרחיות תוכלנה לממן תחבורה ציבורית מתקציבן.

מלבד זאת, תוכל כל רשות מקומית לשנות את הכללים הללו באמצעות משאל עם עירוני בהתאם להגדרות ולמאפיינים שפורטו לעיל בפרק "השוויון". כלומר, אוכלוסייה מקומית בעלת רוב דתי מובהק תוכל להשביח את המרחב הציבורי שלה בשבת. נוסף לכך, יקים הממשל הכללי את **רשות השבת** שתאפשר לכמה שיותר מוסדות תרבות להיפתח בשבת עבור דתיים וחילונים כדי לחזק את תחושת השותפות הלאומית. לשם כך, תאתר הרשות פתרונות הלכתיים ותתמרח מרכזי בילוי ומוסדות תרבות לפעול במתכונת שבת, בלי לפגוע בחוויית המשתמשים היכן שהדבר מתאפשר (בדומה לתחום המלונאות כיום).

כללו של דבר, בהצעתנו בתחום ההתבוללות והשבת הדגמנו כיצד קו הפעולה שלנו יכול להשיב עבור האורתודוקסיה היהודית את היתרונות שהיו לה מלכתחילה בהסדר הסטטוס קוו. החברה הדתית תזכה שוב באוטונומיה חינוכית יציבה, ואפשר יהיה להשתמש במנגנון הקהילות האזרחיות כדי למנוע התבוללות או כדי להגביה חומות ולחזק את הזהות הדתית והמסורתית בציבור היהודי.

הממלכתיות הישראלית - לצד כל היתרונות שצוינו לעיל עלינו להודות שהצעתנו טומנת בחובה אתגר אידיאולוגי מורכב למדי. בראשית דברנו פתחנו ואמרנו שאחד היתרונות הבולטים של הסדר הסטטוס קוו המקורי היה שבמסגרתו הזהות הממלכתית של ישראל אינה "חילונית" והציבור האורתודוקסי יכול להיות שותף לה. במובן זה, הצעתנו הדורשת להשתית את הממלכתיות היהודית של ישראל על שוויון זכויות ועל ניטרליות דתית היא מורכבת מאוד. לכאורה, היהדות האורתודוקסית אינה מסוגלת לקבל אותה. אך נשאלת השאלה האם יש בהצעה הכרזה אידיאולוגית שהלאומיות והדת הן שני יסודות נפרדים של היהדות? האם יש בכך הכרה בנורמות המנוגדות לחלוטין להלכה כמו גיורים רפורמים או נישואי להט"בים?

את התשובות לשאלות אלה עלינו לחלק להיבט מעשי ולהיבט אידיאולוגי. בהיבט המעשי, הצגנו לעיל מדוע מנקודת מבט דתית המצב הקיים הגיע לכדי קריסה מוחלטת. אם ימשיכו המנהיגות החרדית והדתית בישראל לדבוק במדיניות הנוכחית יש לצפות להתבוללות רחבת היקף בישראל בעוד דור אחד או שניים. קו הפעולה שאנו מציעים מאפשר ליהדות האורתודוקסית לתקן מחד את יחסיה עם הרוב החילוני והמסורתי בארץ, ומאידך להגביה את החומות השמרניות עבור מי שרוצה בכך. אין ספק שההצעה שלנו אינה מושלמת ויש בה אתגרים לא פשוטים - אך גם הסטטוס קוו המקורי לא היה מושלם והיו בו אתגרים רבים. כך למשל, גם בסטטוס קוו המקורי הסכימו היהדות הדתית והחרדית לכך שהמערכת המשפט לא תנהג על פי דין תורה. היות שמלכתחילה לא רואים החרדים במדינת ישראל את "ראשית צמיחת גאולתנו" והיחס אליה הוא מעשי ופרגמטי, מן ההיבט המעשי הזה אין כל סיבה להתנגד להצעתנו. בגישתנו מדינת ישראל היא יהודית מבחינת זהותה הלאומית וניטרלית מבחינת זהותה הדתית - וכל קבוצה בישראל רשאית לפרש את הקשר בין שתי היסודות הללו על פי השקפתה. אין כאן כל קביעה ממלכתית שהדת והלאומיות נפרדות או שלובות זה בזה או שאורחות החיים המנוגדים להלכה הם ראויים או לא.

לעומת זאת, את הציבור הדתי הרואה במדינת ישראל את "ראשית צמיחת גאולתנו" ההסבר המעשי לבדו אינו מספק. על פי גישה ציונית זו אמורה מדינת ישראל, בסופו של דבר, להגשים את חזון התנ"ך ולהקים "ממלכת כהנים וגוי קדוש" או לכל הפחות אמורה החברה הישראלית להיות המרכז היהודי והדתי הגדול בעולם. בקו המחשבה הדתי הזה "עם ישראל, ארץ ישראל ותורת ישראל" אלו הם שלושת ערכי הליבה שאי אפשר להפריד ביניהם, ומשום כך עלינו להודות כי מנקודת מבטם של רוב בני ובנות הציונות הדתית גישתנו "הניטרלית" היא קשה ביותר.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק, הרב האשכנזי הראשי
הראשון בארץ ישראל, 1924. צילום: Library of Congress

אך, למרות זאת, אנו מבקשים לטעון שגם הציונות הדתית יכולה וצריכה לתמוך בחזונו. במצב הנוכחי הגיעה המנהיגות הציונית הדתית למשבר ולסתירה פנימית - בשם החיבור בין הדת למדינה היא מפוררת את אחדות העם ומקדמת בפועל התבוללות המרחיקה את עם ישראל מהדת. החלופה שאנו מציעים עבור הציונות הדתית היא להוביל לשותפות ישראלית רחבה באמצעות איחוד רעיוני בין הימין לשמאל בכל הסוגיות השנויות במחלוקת. בגישה שלנו מהות שלושת היסודות "עם ישראל, ארץ ישראל ותורת ישראל" נותרת בעינה ואף מתחזקת. ההצעה שלנו תוביל לכך שרוב עם ישראל יתאחד, שהזיקה לארץ ישראל השלמה תתחזק לא רק בציונות הדתית ושהקשר למורשת ישראל יעמיק מבחירה חופשית יותר מן המצב הקיים כיום. הדרך היחידה לחולל את התמורה הזאת היא לאמץ במלואו את עיקרון שוויון הזכויות ואת הבחירה החופשית בנושאי דת ובאמצעותם להגיע לשותפות ישראלית רחבה, כפי שנימקנו לעיל.

אכן, מנקודת מבט ציונית דתית שינוי הצורה הזה אינו פשוט ומלכתחילה לא שיערו אבותינו כי כך תראה שיבת ציון השלישית. אך רבותיה של הציונות הדתית גם לימדו אותה שתהליך הגאולה לא נקבע בבית המדרש, אלא בהשגחה עליונה ולא כל מה שאבותינו האמינו בו במשך 1,800 שנה אכן התגשם בשטח. זאת

הסיבה שבגינה לימד הרב קוק את תלמידיו שגם חילונים שאינם שומרים שבת או כשרות הם חלק בלתי נפרד מגאולת ישראל. בהשראתו של הרב קוק גם אנו אומרים שעל כל קבוצה בחברה הישראלית לשמר את מהות ערכיה, אך את הדרך המשותפת עלינו לקבוע יחד ובהסכמה רחבה. תהליך זה מורכב וקשה לכל חלקי החברה הישראלית, לא רק לציונות הדתית. כך למשל, חלק מהצעותינו אינן פשוטות לשמאל הישראלי, בעיקר אלה הנוגעות להכרה בזרמי חינוך נפרדים ועצמאים ועיקרון ה"שוויון שמור" שהצגנו לעיל. אך שינוי הצורה הללו הם הדרך היחידה לשמר את מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית אחרי 1,800 שנות ציפייה ותקווה. שיבת ציון השלישית מעולם לא הייתה פשוטה וקלה, וגם עתה היא עדיין מחייבת אותנו למידה לא מבוטלת של הקרבה, אך עם הנצח אינו מפחד מדרך ארוכה.

ד. סיכום

תנועת אנחנו הוקמה כדי להרחיב את התמיכה הציבורית בחזון "השותפות הישראלית" וכדי להוכיח שהוא ישים ויוביל אותנו לעתיד טוב יותר. לשם כך, כל ישראלי וישראלית המאמין או מאמינה שכדאי לבחון את הצעתנו, מוזמן ומוזמנת להצטרף אלינו.

במסמך החזון המקוצר שלעיל הצגנו את מודל **השותפות הישראלית** המבוסס על שלושה עקרונות - מדינת ישראל תישאר מדינה יהודית ודמוקרטית כפי שהיא היום. לצד זאת, יורחב הבסיס הערכי שלה באמצעות שני עקרונות - הראשון, **שתי מדינות ושתי קהילות** שנועד להקים שתי מדינות לאום לשני עמים, אך גם להכיר בצרכים הלאומיים של שני הצדדים משני צידי הגבול. השני, **שוויון חירויות** המבוסס על הכרה חוקתית בעצמאות הקבוצות השונות בחברה הישראלית, ויצירתה של ממלכתיות מוסכמת ומגוונת. כתוצאה מכך, ישתלבו זה בזה היעדים הלאומיים של התנועה הציונית והתנועה הלאומית הפלסטינית משני צדדיו של הקו הירוק. לצד זאת יחול בישראל שוויון זכויות גמור בין כל אזרחי ואזרחיות המדינה והמורשת היהודית תתחזק מבחירה חופשית ברוב חלקי העם היהודי על גווניו השונים. זוהי תכליתה של השותפות הישראלית. איננו יודעים לומר בוודאות כי כל חלקי החברה הישראלית יסלימו עם חזוננו. כבר בראשית דברנו תיארנו כיצד גם כיום אנו נאלצים לשלם מחירים כבדים בעטיין של המחלוקות בנינו.

לפיכך, בראייה מפקחת ובתקווה גדולה, נפעל בנחישות ובעוז ליצירתה של שותפות ישראלית חדשה בין הלאום היהודי והקבוצות העצמאיות בחברה הישראלית.

אם תרצו אין זו אגדה.

אנחנו